

STUDIU COMPARATIV
septembrie 2016 / aprilie 2017

SCHIMBĂRILE
DETERMINATE DE
DISCIPLINA OPȚIONALĂ
RELAȚII ARMONIOASE
ÎN FAMILIE, LA NIVEL DE
PERCEPȚII, STEREOTIPURI
ȘI ATITUDINI

Studiul „Schimbările determinate de disciplina opțională „Relații armonioase în familie”, la nivel de percepții, stereotipuri și atitudini” a fost realizat de către Centrul de Investigații și Consultanță „SocioPolis”, la cererea Centrului Internațional pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada”, în cadrul proiectului „Prevenirea violenței în bază de gen în rândul tinerilor printr-o nouă disciplină școlară „Relații armonioase în familie”, cu suportul financiar al Consiliului Medical de Cercetare din Africa de Sud în domeniul Violenței Sexuale susținut de Banca Mondială.

Rezultatele studiului, interpretarea factologică, concluziile și recomandările din această publicație reflectă opinia echipei de cercetare, poziția Centrului Internațional pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada” (Moldova) și nu constituie în mod obligatoriu poziția finanțatorilor.

Coordonator:

Daniela MISAIL-NICHITIN

Autor studiu:

Diana CHEIANU-ANDREI

Redactor:

Diana SENIC

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

ISBN

Dreptul de autor:

Centrul Internațional „La Strada”
Chișinău, MD-2012
C.P. 259
Republica Moldova
Relații la tel. + 373 22 234 906
fax: +373 22 234 907
www.lastrada.md

Centrul de Investigații și Consultanță „SocioPolis”,

Chișinău, MD-2064
Str. Ion Creangă, 39/2
Republica Moldova
Relații la tel. + 373 22 582 983
fax: + 373 22 582 983
e-mail: info@sociopolis.md
www.sociopolis.md

CUPRINS:

4	SUMAR EXECUTIV	49	2.4. Percepțiile și atitudinile privind responsabilitățile familiale
12	LISTA TABELELOR	50	2.5. Cunoștințele despre violența în familie și instituțiile care oferă asistență
14	LISTA FIGURILOR	61	III. DISCIPLINA OPȚIONALĂ „RELAȚII ARMONIOASE ÎN FAMILIE”. AȘTEPTĂRI ȘI REALIZĂRI
16	INTRODUCERE	61	3.1. Aprecierea disciplinei opționale
18	METODOLOGIA CERCETĂRII	66	3.2. Portretul profesorului la disciplina opțională „Relații armonioase în familie”
23	I. INIȚIEREA RELAȚIILOR DE CUPLU	67	3.3. Provocările disciplinei opționale
23	1.1. Percepțiile și atitudinile privind relațiile premaritale, din perspectivă de gen	71	3.4. Exemple de bune practici în predarea disciplinei
26	1.2. Percepția relațiilor abuzive la etapa premaritală	73	3.5. Interacțiunea elevilor cu părinți
30	1.3. Comportamentele de risc la etapa premaritală	75	3.6. Modificările propuse de către cadrele didactice și de către elevi pentru îmbunătățirea disciplinei opționale
36	II. FAMILIA ARMONIOASĂ	77	CONSTATĂRI PRIVIND DISCIPLINA OPȚIONALĂ „RELAȚII ARMONIOASE ÎN FAMILIE”
36	2.1. Valorile unei familii fericite	83	RECOMANDĂRI
42	2.2. Stereotipurile de gen privind viața de familie	85	ANEXE
46	2.3. Percepțiile privind rolul femeii și al bărbatului în familie		

SUMAR EXECUTIV

Familia reprezintă o interfață între individ și societate, pentru că sprijină integrarea membrilor săi în societate, în același timp, îi protejează de factorii stresanți din viața socială. Familia dezvoltă capacitățile de autonomie a membrilor săi și contribuie la educarea și creșterea sănătoasă a noilor generații. Criza socio-economică actuală, schimbările în sistemul familial și relațiile familiale periclitează realizarea funcțiilor în familie și determină consecințe profunde la nivelul membrilor acesteia (biologic, psihologic și social) atât în prezent, cât și în viitor. În aceste condiții, adolescenții au nevoie de informare și ghidare în dezvoltarea deprinderilor de viață nonviolente, în formarea unor cupluri armonioase, bazate pe egalitate de gen. Perioada adolescenței este cea mai indicată pentru formarea abilităților de relaționare interpersonală.

Necesitatea unor programe educaționale pentru tinerele generații, care să fie orientate spre formarea unor familii armonioase și durabile, în care problemele să fie rezolvate fără violență, analizate și soluționate amical, a determinat elaborarea de către Centrul Internațional pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada” a curriculumului pentru disciplina opțională „Relații armonioase în familie” pentru elevii claselor a X-a – XII-a. În anul de învățământ 2016-2017, disciplina opțională a fost propusă elevilor din 22 de instituții de învățământ din Republica Moldova.

Scopul studiului dat a urmărit cunoașterea impactului disciplinei opționale „Relații armonioase în familie” asupra elevilor, cadrelor didactice, precum și a posibilităților de îmbunătățire a unor aspecte ale disciplinei opționale. Drept urmare, s-au studiat opiniile elevilor care au beneficiat de această disciplină opțională (eșantion de bază) și a celor care nu beneficiat (eșantion de control), a cadrelor didactice din cele 22 de instituții, de învățământ (august-septembrie 2016 – Studiu Baseline) și la sfârșitul acestuia (aprilie-mai 2017 – Studiu Endline). Obiectivele specifice ale cercetărilor au vizat evaluarea schimbărilor care s-au produs în: (i) percepțiile și atitudinile privind relațiile premaritale, inclusiv a relațiilor abuzive la etapa premaritală; (ii) cunoștințele privind comportamentele de risc la etapa premaritală; (iii) atitudinile privind valorile unei familii fericite; (iv) cunoștințele privind stereotipurile de gen în familie; (v) percepțiile și atitudinile privind rolul femeii și al bărbatului în familie și responsabilitățile familiale; (vi) cunoștințele despre violența în familie și despre instituțiile care oferă asistență, (vii) așteptările tinerilor de la disciplina opțională „Relații armonioase în familie”; (viii) necesitatea disciplinei opționale, în viziunea părinților; (ix) utilitatea disciplinei „Relații armonioase în familie”, în viziunea tinerilor și a cadrelor didactice.

Pentru atingerea scopului și a obiectivelor de cercetare, s-a propus o abordare metodologică comple-

xă, axată pe măsurarea cunoștințelor, percepțiilor și atitudinilor elevilor și cadrelor didactice, în domeniul relațiilor de cuplu, la etapa de inițială a proiectului și la cea finală, care să permită triangularea datelor¹. Au fost utilizate atât metode cantitative (ancheta sociologică pe bază de chestionar), cât și calitative (discuția focus grup). La etapa Baseline, s-a urmărit evaluarea cunoștințelor, percepțiilor și atitudinilor elevilor și cadrelor didactice, iar la etapa Endline măsurarea schimbărilor produse de disciplina „*Relații armonioase în familie*”, la nivel de cunoștințe, percepții și atitudini ale elevilor și ale cadrelor didactice, precum și dificultățile în procesul de implementare a disciplinei. La ambele etape de cercetare au participat 23 de cadre didactice, 440 de elevi: 220 de elevi din eșantionul de bază și 220 de elevi din eșantionul de control. La cercetarea Endline, au mai participat 288 de părinți ai elevilor care au auzit disciplina opțională.

Necesitatea și utilitatea disciplinei opționale

- Disciplina opțională „*Relații armonioase în familie*” este o sursă de informații pentru adolescenții din clasele a X-a – a XII-a, dar și o disciplină pentru meditație și evaluare a cunoștințelor, percepțiilor, atitudinilor, stereotipurilor, un laborator în care aceștia dobândesc noi competențe de comunicare asertivă, de abordare a conflictelor familiale, de formare a unor relații durabile și a unor viitoare familii armonioase.
- Elevii au evidențiat că disciplina opțională este „*de folos*”, „*o lecție de viață pentru familie*” cu multiple efecte în viitor - „*ne învață cum să ne comportăm în familia noastră, cum să avem o familie armonioasă*”, „*cum să fim egali în drepturi*”, „*cum să depășim relațiile agresive...cum să ieșim dintr-o astfel de relație*”. Cadrele didactice au menționat că disciplina opțională „*Relații armonioase în familie*” este una „*binevenită*”, „*utilă*”, pentru că ar constitui „*abecedarul vieții de familie*”, „*un ghid*”, pentru că abordează problemele cu care se confruntă familiile din societatea contemporană. Respectiv, 48,6% dintre audienții disciplinei, au semnalat că aceasta este foarte utilă, 39,1% - utilă, doar 11,4% - puțin utilă și 0,9% - deloc utilă. Topul celor mai utile teme discutate în cadrul disciplinei cuprind (în opinia elevilor): violența, inclusiv manipularea la etapa premarială, violul – 40,7%, cuplul, familia: aspecte legale – 40,2%, subtilitățile pasiunii, îndrăgostirii, iubirii – 35,5%.
- Disciplina opțională „*Relații armonioase în familie*” trebuie să devină una obligatorie pentru elevii claselor liceale, în opinia mării majorități a elevilor și a cadrelor didactice, din cauza provocărilor care există în societatea contemporană: numărul mare de divorțuri, lipsa unui/ambilor părinți din cauza migrației, lipsa unor modele familiale pozitive în multe cupluri contemporane etc.
- Un rol deosebit în procesul de instruire a elevului îl are profesorul, ca sursă de cunoștințe, ca model de valori, ca utilizator de metode interactive, ca disponibilitate de comunicare și interacțiune. Elevii au menționat ca profesorul care va preda această disciplină trebuie să fie „*înțelegtor*”, „*calm*”, „*echilibrat*”, „*să cunoască psihologia copiilor*”, „*să respecte egalitatea de gen*”, „*să-și facă lucrul cu pasiune*”, „*puțin sever*”, o persoană deschisă care să găsească limbaj comun cu toți elevii din clasă. Alte aspecte semnalate, care fac parte din portofoliul obligatoriu al profesorului sunt: acceptarea diversității de opinii, crearea unei atmosfere favorabile pentru a învăța, utilizarea diferitor metode interactive de predare, găsirea argumentelor pentru a explica situațiile concrete etc.
- Principalele provocări cu care s-au confruntat cadrele didactice în predarea disciplinei cuprind: neîncadrarea în timp, lipsa suportului informațional pentru elevi (manual), insuficiența materialelor audio-vizuale, multitudinea de sarcini pentru lucru individual, dificultăți în înțelegerea unor teme etc.
- Elevii au semnalat ca fiind dificile temele referitoare la aspectele de gen și familiile monoparen-

1. Tehnică de validare prin care se combină mai multe tehnici de culegere a datelor pentru a diminua distorsiunile inerente fiecăreia din ele. Triangularea permite verificarea justetei și stabilității rezultatelor.

tale. Termenii complicați/greu de înțeles, în opinia elevilor, sunt: multiculturalitate (10%), interculturalitate (5,9%), intercunoaștere (5,5%), inteligență emoțională (4,1%), disensiuni/conflicte în relații (4,1%), granițe în relații (3,6%) etc.

- Cadrele didactice au evidențiat că au rămas impresionate de interesul și activismul elevilor la ore, precum și de rezultatele activităților desfășurate. Elevii au fost foarte creativi și ingenioși, au prezentat date statistice, diverse informații, desene și imagini, simboluri etc., într-un mod original. Un rol important în implementarea disciplinei au avut strategiile didactice și metodele utilizate: studiul de caz, lucrul individual, proiectul de grup, jocurile: „Semaforul”, „Turul Galeriei”, „Mână oarbă”, „Explozia stelară”, care descătușează elevii și îi implică activ.
- Necesitatea studierii disciplinei opționale „Relații armonioase în familie” a fost menționată de 88,2% dintre părinții care au participat la cercetare, față de 6,9% care au menționat că nu știu și 4,9% dintre părinții care au evidențiat că disciplina dată nu trebuie studiată la școală, pentru că un copil poate afla aceste lucruri și acasă. S-a semnalat că, la școală, disciplina va fi predată de persoane competente, pregătite, iar experiența părinților este una limitată.
- Unele cadre didactice au evidențiat necesitatea unei legături mai strânse cu părinții elevilor care audiază disciplina opțională. Aceasta s-ar putea realiza prin invitarea părinților la începutul anului de învățământ la școală, vizionarea, împreună cu elevii, a filmului „Culorile” și explicarea importanței disciplinei pentru viitorul copiilor, implicarea părinților în discuții la unele teme.

Schimbări la nivel de cunoștințe, percepții, atitudini, stereotipuri privind relațiile premaritale

- Disciplina opțională „Relații armonioase în familie” a determinat schimbări în ceea ce privește percepțiile și atitudinile elevilor față de relațiile premaritale. A crescut numărul elevilor care *nu*

sunt de acord că o fată care locuiește împreună cu un băiat, până la căsătorie, este de o purtare ușoară (+21,8 p.p. pentru cei care au audiat disciplina, în comparație cu +14,1 p.p. care nu au audiat-o), precum și a celor care nu sunt de acord cu faptul că un băiat face sex cu o fată, în afara căsătoriei, el nu are nicio responsabilitate față de ea (+20,0 p.p. pentru elevii care au audiat disciplina opțională, în comparație cu -5,0 p.p. care nu au audiat-o) și, nu în ultimul rând, s-a majorat numărul elevilor care nu sunt de acord cu faptul că dacă există o mare atracție sexuală, atunci există și o mare iubire (+17,3 p.p. pentru elevii care au audiat disciplina, în comparație cu +6,4 p.p. care nu au audiat-o). Analiza schimbărilor, în opinia cadrelor didactice, privind aspectele nominalizate reflectă, de asemenea, schimbări pozitive.

- Dacă până la predarea disciplinei o parte dintre adolescenți, în alegerea parteneriei/lui, acordau o atenție deosebită aspectul fizic, datele cercetării finale relevă că aceștia au devenit mai informați referitor la aspectele ce trebuie să le cunoască despre partener/ă. Au înțeles că trebuie să vadă lucrurile în ansamblu. Actualmente, ei sunt precauți nu doar la aspectul fizic al persoanei, ci și la trăsăturile morale.
- Datele cercetării Baseline relevă că semnele manipulării și ale abuzului, la etapa premarială, nu sunt percepute și înțelese de către tineri. Doar 1/3 dintre ei le-au menționat corect. Cercetarea Endline relevă că unele cunoștințe ale elevilor în acest domeniu s-au îmbunătățit. După audierea disciplinei, peste 50 la sută dintre elevi au putut nominaliza corect diferite semne ale manipulării și ale abuzului. De asemenea, s-a constatat și schimbarea mentalității cadrelor didactice privind semnele manipulării și ale abuzului, la etapa inițierii unei relații.
- Cunoștințele adolescenților privind comportamentele de risc s-au îmbunătățit. Marea majoritate a tinerilor au înțeles importanța informării, asumării responsabilităților și controlului

comportamentului, pentru a preveni sarcinile nedorite, abuzul, manipularea, la etapa premaritală. Respectiv, a crescut de la 51,4%, la 69,5% (+18,1 p.p.) ponderea celor care și-au menționat *dezacordul* ce ține de responsabilitatea femeii de a se proteja de o sarcină nedorită. La această întrebare însă există diferențe semnificative la nivel de gen. Numărul fetelor care și-au manifestat *dezacordul* este mai mare decât al băieților – 72,7% și 62,9%, respectiv.

- Adolescenții au învățat la disciplina opțională modalități de a spune „Nu” unui partener care insistă la relații sexuale: (i) comunicarea asertivă referitoare la faptul că nu sunt pregătit/ă, (ii) insistarea că nu ești gata pentru o relație serioasă și nu poți face acest pas, (iii) informarea adulților în cazul când partenera/ul insistă.
- Cercetarea Endline relevă tendințe pozitive în schimbarea percepțiilor și a unor stereotipuri față de viol: s-a majorat numărul tinerilor care nu sunt de acord cu faptul că fetele sau femeile din familii asigurate nu ajung victime ale violului (+ 23,7 p. p. printre audienții disciplinei opționale, față de o creștere de doar 1,8 p.p., în rândul elevilor care nu au audiat disciplina), dar și a celor care nu sunt de acord că un bărbat dintr-o familie bine asigurată nu poate să fie un violator (+ 21,8 p.p., în comparație cu +6,8 p. p.). S-au constatat schimbări în opiniile elevilor audienți ai disciplinei opționale și referitor la *dezacordul* cu afirmația că dacă o fată sau femeie este îmbrăcată sumar, ea este de vină pentru că a provocat violul – de la 35,5%, la 46,8% (+11,3%), precum și a *dezacordului* că nu se consideră viol dacă fata sau femeia în timpul actului sexual constrâns nu a strigat și nu și-a exprimat *dezacordul* de la 23,2%, la 35,5% (+12,3 p. p.). De asemenea, s-au atestat schimbări pozitive în rândul cadrelor didactice care au implementat disciplina opțională, privind percepția violului. Cu toate acestea, datele cercetării Endline relevă că schimbarea stereotipurilor la acest capitol este un proces anevoios și atât timp cât acestea nu se schimbă la cadrele didactice, nu putem să așteptăm mari schimbări în rândul tinerilor.

Schimbări la nivel de cunoștințe, percepții, atitudini, stereotipuri privind familiile armonioase

- Cercetările realizate semnaleză ușoare îmbunătățiri, în viziunile elevilor care au audiat disciplina opțională referitor la relațiile armonioase în familie și familia fericită, în comparație cu cei care nu au beneficiat de acest curs. A crescut ponderea elevilor de la 25,5%, la 41,4% (+15,9 p. p.) din eșanționul de bază, care nu sunt de acord că partenerul perfect trebuie să satisfacă toate așteptările (și doar +4,1, p. p. printre elevii care nu au audiat disciplina opțională).
- Există dificultăți în schimbarea unor stereotipuri ale elevilor, dar și ale cadrelor didactice despre familia fericită. Astfel, o bună parte dintre aceștia împărtășesc încă ideea că o familie este fericită doar dacă are copii; că o familie este fericită doar atunci când este bine asigurată financiar etc.
- Nucleul valoric al unei familii fericite în opinia tinerilor, până la audierea disciplinei opționale și după audierea acesteia, relevă 7 valori de bază: încredere, respect reciproc, comunicare, egalitate, fidelitate, cooperare, angajament. Semnalăm însă că importanța unor valori a crescut. Spre exemplu, egalitatea (+17,3%), angajamentul (+14,6%), cooperarea (+14,5%), fidelitatea (+13,2%), flexibilitatea (+10,9%). Analiza opiniilor, prin prisma variabilei de gen, relevă că se păstrează unele diferențe între valorile fetelor și cele ale băieților. Băieții care au audiat disciplina opțională pun un accent mai mare pe cooperare (71,4%), bogăție (18,6%), autoritate (11,4%). Fetele însă, într-o măsură mai mare decât băieții, pun accentul pe așa valori, precum: încrederea (97,3%), respectul reciproc (95,3%), comunicarea (92,7%), egalitatea (90,7%), angajamentul (40%), flexibilitatea (26%).
- Tendințe pozitive se observă și în ceea ce privește strategiile de abordare a conflictelor în familie. A crescut ponderea elevilor ce înțeleg că altercațiile în familie trebuie abordate prin strategii de co-

laborare (+14,0 p. p.) și compromis (+6,8 p.p.). La etapa Baseline, aproximativ, al treilea băiat consideră că evitarea este o bună strategie pentru soluționarea conflictelor din familie. Numărul băieților care nu cunoșteau strategii pentru abordarea conflictelor în familie, de asemenea, era destul de mare – 7,7%, față de 1,7%, în cazul fetelor. Cercetarea Endline indică o creștere de 29,4 p. p., în rândul băieților, referitor la faptul că certurile în familie trebuie soluționate prin colaborare, dar și reducerea cu 6,3 p. p. a celor care nu cunosc strategii de abordare a conflictelor în familie.

- Cercetarea Baseline a atestat atât în rândul elevilor, cât și al cadrelor didactice prezența unor stereotipuri privind egalitatea de gen în familie și în societate. Pentru combaterea stereotipurilor, cadrele didactice au utilizat în timpul disciplinei opționale „Relații armonioase în familie” diverse metode interactive: jocul de rol, studiul de caz, dezbateră, teatrul social. Cu ajutorul acestora, s-a prezentat diversitatea de comportamente și elevii au avut posibilitatea să mediteze asupra avantajelor și dezavantajelor fiecăruia.
- Disciplina opțională a determinat reducerea stereotipului, precum că bărbatul este persoana care trebuie să asigure familia financiar, iar soția este responsabilă de creșterea și educația copiilor. Astfel, a crescut numărul elevilor care nu sunt de acord cu afirmația dată – de la 32,7%, la 58,2% (+25,5 p. p.) în rândul celor care au audiat disciplina, în comparație, de la 31,8%, la 45,5% (+13,7 p. p.) cei care nu au beneficiat de disciplina opțională. Semnalăm că, din perspectiva de gen, s-au constatat diferențe semnificative la acest subiect. Numărul fetelor care nu sunt de acord cu afirmația dată este de 65,3%, în comparație cu 42,9% al băieților.
- Peste 73 la sută dintre fete au menționat în studiul Endline (acordul total și acordul parțial) referitor la afirmația dacă soțul trebuie să meargă singur la întâlnirea cu prietenii, atunci acesta trebuie să informeze partenera, situație cu care băie-

ții sunt de acord într-o măsură mai mică (65 la sută). Comparativ, 77 la sută dintre fete și 82 la sută dintre băieți consideră (acord total sau parțial) - dacă soția merge la o întâlnire cu prietenii, atunci aceasta trebuie să informeze partenerul. 13 dintre cadrele didactice au menționat acordul (total sau parțial) pentru afirmația - soțul trebuie să-și ceară voie întotdeauna de la soție atunci când vrea să meargă singur la întâlnire cu prietenii și viceversa.

- Cercetarea Baseline a demonstrat prezența stereotipurilor în rândul tinerilor privind imaginea și rolurile femeii în cadrul gospodăriei. Astfel, o bună gospodină și o bună soție trebuie să știe a găti (85,2%), să-i placă să facă curățenie (70,2%), să aibă părere proprie (61,6%), să asculte întotdeauna părerea soțului (49,8%), să poată ierta soțul atunci când acesta o va jigni, dar își va cere scuze (40,2%), să fie frumoasă (25,5%), să fie cu studii superioare (22,5%). Cercetarea Endline relevă unele schimbări în percepțiile elevilor privind rolul femeii și al bărbatului în familie. Schimbările sunt mai semnificative la elevii care au audiat disciplina opțională, în comparație cu cei care nu au audiat această disciplină. A crescut ponderea elevilor ce consideră că este important pentru o bună gospodină să aibă părerea proprie, a scăzut ponderea celor care puneau accentul pe frumusețe, pe „iertarea” soțului atunci când acesta își jignește soția, pe realizarea sarcinilor de menaj, pe ascultarea soțului etc.
- Stereotipurile erau prezente și vis-a-vis de rolul bărbatului în familie. Cercetarea Baseline relevă că un bun gospodar și un bun soț, în opinia tinerilor, trebuie să aibă un loc de muncă bine plătit (72,3%), să aibă părere proprie (63,6%), să asculte întotdeauna de părerea soției (57,0%), să poată ierta atunci când soția va striga la el și apoi își va cere scuze (53,9%), să știe să gătească (44,3%), să-i placă să facă curățenie (30,0%), să fie cu studii superioare (26,8%), să fie puternic sau să aibă mușchii reliefați (25,2%), să fie frumos (18,6%). Cercetarea Endline relevă schimbări semnifi-

cative în percepția rolului bărbatului în familie: a crescut ponderea elevilor ce apreciază părerea proprie la un bun gospodar (+20,4 p. p.), implicarea în menaj (+15,2%), pe de o parte, pe de altă parte, a scăzut importanța frumuseții (-11,2 p. p.), mușchilor reliefați, ascultării permanente a părerii soției (-8,0 p. p.), „iertării” soției în cazurile când aceasta strigă (-7,1 p. p.).

- Viziunile tinerilor referitor la responsabilitățile familiale sunt influențate de educația primită în cadrul familiei de origine. Datele cercetărilor relevă însă că disciplina „Relații armonioase în familie” a reușit să producă schimbări semnificative în atitudinile a peste 20 la sută a tinerilor privind responsabilitățile în cadrul familiei: a crescut cu 20,5 p. p. dezacordul referitor la faptul că cel mai important lucru pentru o femeie este a avea grijă casă și a găti (+14,1 p. p. în rândul celor care nu au audiat), a crescut cu 24,5 p. p. dezacordul cu faptul că schimbarea scutețelor, spălarea și alimentarea copiilor intră în responsabilitățile femeii (+10,5 p. p. comparativ), a crescut cu 25,9 p. p. dezacordul cu faptul că bărbatul trebuie să aibă ultimul cuvânt în luarea deciziilor în familie (+4,1 p. p. comparativ), a crescut cu 20,4 p. p. dezacordul precum că bărbatul în familie trebuie să aibă ultimul cuvânt în gestionarea banilor (+2,7 p. p. comparativ).

Schimbări la nivel de cunoștințe, percepții, atitudini, stereotipuri privind violența în familie

- Cercetarea Endline prezintă ușoare îmbunătățiri în informarea elevilor privind agresivitatea și violența. A crescut ponderea elevilor ce și-au anunțat dezacordul că agresorul poate fi ușor identificat la prima întâlnire cu 13,2 p.p., față de doar 2,3 p.p. la elevii care nu au audiat disciplina. Ponderea elevilor din eșantionul de bază, care nu sunt de acord că o femeie trebuie să tolereze violența pentru a-și păstra familia, de asemenea, a crescut cu 10,4 p.p., față de doar 5,9 p.p. în eșantionul de control. Diferențele de gen la acest subiect se micșorează: 88% dintre fete sunt în dezacord față de doar 82,1% dintre băieții care au audiat disciplina.
- Printre audienții disciplinei opționale s-a redus numărul celor care consideră că nu ar trebui să intervină nimeni în cazul violenței în familie, aceasta fiind problema internă a familiei cu 21,4 p.p. În același timp, semnalăm că a crescut numărul elevilor ce știu că, în caz de violență, trebuie să intervină polițistul de sector (+27,3 p.p.), rudele (+25,5 p.p.), prietenii (+16,4 p.p.), asistentul social (+15,5 p.p.), medicul (+13,6 p.p.), cadrele didactice (+9,5 p.p.). Datele cercetării relevă că la acest capitol a crescut gradul de informare și printre elevii care nu au avut această disciplină, însă într-o măsură mai mică decât la elevii beneficiari ai cursului „Relații armonioase în familie”. Acest fapt se explică prin abordarea tematicii violenței și în cadrul disciplinei „Educație civică”.
- Cunoștințele elevilor despre formele violenței în familie erau insuficiente, la etapa cercetării Baseline. Doar 25 la sută dintre elevii cunoșteau despre violența economică, 28 la sută – violența spirituală, 43 la sută – violența sexuală, 79 la sută – violența psihologică și 85 la sută - violența fizică. La cercetarea Endline, s-a atestat creșterea gradului de cunoaștere a formelor de violență: cu 30,9 p.p. a violenței sexuale, cu 18,6 p.p. a violenței economice, cu 15,0 p.p. a violenței spirituale și cu 12,3 p.p. a violenței psihologice, la fel 12,3 p.p. a violenței fizice. Analiza comparativă a schimbărilor survenite relevă că la audienții disciplinei opționale „Relații armonioase în familie” cunoștințele privind formele de violență au crescut aproape dublu, în comparație cu elevii care nu au audiat această disciplină.
- În cercetarea Baseline, s-a constatat că elevii întâmpinau dificultăți în perceperea situațiilor de violență în familie. Cei mai mulți asociau violența în familie cu bătaia sau lovirea unui membru, mai rar, situații când se folosesc cuvinte urâte, când se strigă etc. Disciplina opțională a permis o mai bună înțelegere a situațiilor de violență în familie, în special, când copiii își bat/lovește părinții (+22,3 p.p.), când soția bate/lovește soțul (+15,9 p.p.), când soțul strigă la soție sau soția la soț (+15,5

p.p.), când un membru al familiei se teme de alt membru (+13,2 p.p.), când soții se numesc urât (+13,2, p.p.), când părinții îi numesc pe copii urât (+11,8 p.p.), când părinții strigă la copii (+10,0 p.p.).

- Gradul de cunoaștere a măsurilor de protecție pentru victimele violenței în familie s-a îmbunătățit în eșantionul de bază într-o măsură mai mare decât în cel de control. Astfel, cunoașterea despre existența asistenței juridice a crescut de la 63,6%, la 76,8%, a asistenței psihologice de la 91,8%, la 97,3%, a asistenței medicale de la 77,7%, la 87,7%, a cazării sau plasamentului de la 46,6%, la 54,5% și a consilierii pentru copii de la 50,9%, la 58,2% în eșantionul de bază. A crescut și gradul de informare a cadrelor didactice referitor la măsurile de protecție la care au dreptul victimele violenței. Putem afirma că marea majoritate a cadrelor didactice cunosc măsurile de protecție pentru victimele violenței în familie, însă există loc pentru a îmbunătăți situația.
- La cercetarea Baseline, cunoașterea instituțiilor la care pot să apeleze victimele violenței în familie era redusă. 52,3% dintre elevi din eșantionul de bază și 54,1% din cel de control au menționat că nu cunosc instituțiile la care să apeleze, în cazurile de violență. La cercetarea Endline, numărul celor care nu cunosc instituțiile la care pot apela după ajutor s-a micșorat cu 25 p.p., în eșantionul de bază, și 19,6 p.p., în eșantionul de control. Observăm că îmbunătățirea cunoștințelor a fost posibilă și în eșantionul de control datorită cursului de „Educație civică”, însă într-o măsură mult mai mică. Analiza instituțiilor menționate, relevă că informarea a fost diferită, în cadrul disciplinei opționale „Relații armonioase în familie” și a disciplinei obligatorii „Educația civică”. Numărul elevilor care au auzit disciplina opțională și cunosc telefonul de încredere 08008808 s-a majorat cu 33,6 p.p., în comparație cu doar 5,5 p.p., în eșantionul de control.

Alte schimbări pe care le-a determinat disciplina „Relații armonioase în familie”

- Cadrele didactice au semnalat că, datorită acestei discipline opționale, elevii au avut posibilitatea să cunoască mai bine colegii și pe ei înșiși, să-și ridice stima de sine, au devenit mai uniți, mai toleranți, mai comunicativi, mai echilibrați emoțional etc.
- Unele cunoștințe acumulate de către elevi au fost puse în practică în grupurile de prieteni, în familie „*i-am explicat mamei că în toate situațiile există mai multe alegeri și că trebuie să-i oferi posibilitatea tânărului să aleagă*”, „*mă străduiesc să ajung la compromis, să observ și să respect opinia celuilalt partener*”, au determinat schimbări și în relațiile elevilor cu părinții „*discutând subiectele de la ore cu mama, ne-am apropiat*”.
- Nu în ultimul rând, semnalăm că disciplina opțională „Relații armonioase în familie”, pe lângă schimbările pozitive, la nivel de cunoștințe, percepții, atitudini, stereotipuri în rândul cadrelor didactice, a determinat și schimbări semnificative în familiile acestora: depășirea situațiilor conflictuale, trecerea de la forma de concubinaj la cea de căsătorie etc.

Rezultatele cercetării permit înaintarea următoarelor recomandări:

Ministerului Educației:

- Disciplina opțională „Relații armonioase în familie” să devină una obligatorie, pentru că aceasta este o necesitate a timpului, determinată de provocările actuale cu care se confruntă familia: schimbările în relațiile familiale, migrația părinților, lipsa unor modele familiale etc. Trebuie să conștientizăm că familia este valoarea cea mai importantă a unei societăți, iar școala trebuie să pregătească elevul pentru viață;

- Admiterea dublării numărului de ore de la 35, la 70 și predarea disciplinei pe parcursul a 2 ani;
- Organizarea discuțiilor publice, pentru a vedea clasele în care ar fi bine de implementat disciplina, în a IX-a – X-a sau a X-a – XI-a. În opinia unor elevi, disciplina ar trebui implementată începând cu clasa a IX-a, din motiv că „majoritatea adolescenților fac greșeli până ajung la liceu. La liceu e târziu deja”.

Centrul Internațional „La Strada”:

- Promovarea disciplinei, la nivel național, prin filmulețe cu secvențe din cadrul orelor, concluzii ale elevilor și ale cadrelor didactice;
- Revizuirea structurii curriculumului de către cadrele didactice care au predat disciplina, ținând cont de doleanțele elevilor;
- Necesitatea discutării și stabilirii particularităților predării subiectului „Violența în familie” la disciplina opțională „Relații armonioase în familie”, în comparație cu ceea ce se predă la această temă la cursul de „Educație civică”;
- Elaborarea unui manual „Relații armonioase în familie” pentru elevi;
- Pregătirea unor materiale audiovizuale la diferite teme, care să ajute cadrele didactice în procesul de predare, precum și elevii în însușirea de noi cunoștințe și în formarea de competențe;
- Înaintarea mai multor tipuri de evaluări care ar putea fi aplicate de către cadrele didactice;
- Elaborarea unor studii de caz la temele din curriculum care să fie dezbătute în cadrul orelor;
- Susținerea formării unei rețele a cadrelor didactice care predau disciplina „Relații armonioase în familie”.

Administrației instituțiilor de învățământ:

- Promovarea disciplinei în cadrul diferitor manifestări școlare, la nivel de comunitate, prin filmulețe cu fragmente de la ore, însoțite de concluziile elevilor;
- Cadrele didactice care vor predă această disciplină să fie persoane bine pregătite în acest domeniu, deschise pentru a se înțelege cu toți elevii din clasă.

Cadrelor didactice:

- Promovarea disciplinei în rândul elevilor, al părinților;
- Implicarea părinților la unele ore ale disciplinei: „Roluri și funcții familiale”, „Familia tradițională și familia modernă”, „Ce înseamnă familia fericită”, „Valori și mentalități în ceea ce privește familia”;
- Invitarea unor specialiști la curs (1-2 ori pe an): medic, avocat sau jurist, polițist etc.;
- Valorificarea experienței cadrelor didactice care au implementat disciplina în alte instituții de învățământ.

Studiul „Schimbările determinate de disciplina opțională „Relații armonioase în familie”, la nivel de percepții, stereotipuri și atitudini”, e destinat reprezentanților Ministerului Educației, managerilor instituțiilor educaționale și cadrelor didactice, tuturor actorilor sociali implicați în dezvoltarea politicilor educaționale în domeniul vieții de familie, precum și părinților și elevilor din Republica Moldova.

LISTA TABELELOR

Tabelul 1.

Eșantionul elevilor,%

Tabelul 2.

Eșantionul cadrelor didactice, persoane

Tabelul 3.

Eșantionul părinților, %

Tabelul 4.

Atitudini privind relațiile premaritale, elevi, %

Tabelul 5.

Atitudini privind relațiile premaritale, cadre didactice, persoane

Tabelul 6.

Atitudini privind sănătatea reproductivă, %

Tabelul 7.

Atitudini privind sănătatea reproductivă, cadre didactice, persoane

Tabelul 8.

Percepții și atitudini privind violul, elevi, %

Tabelul 9.

Percepții și atitudini privind violul, cadre didactice, persoane

Tabelul 10.

Percepții privind relațiile armonioase în familie și familia fericită, elevi, %

Tabelul 11.

Percepții privind relațiile armonioase în familie și familia fericită, cadre didactice, persoane

Tabelul 12.

Percepții privind relațiile armonioase în familie și familia fericită, elevi, %

Tabelul 13.

Percepții privind relațiile armonioase în familie și familia fericită, cadre didactice, persoane

Tabelul 14.

Percepții privind relațiile în cadrul familiei, elevi, %

Tabelul 15.

Percepții privind relațiile în cadrul familiei, cadre didactice, persoane

Tabelul 16.

Atitudini privind responsabilitățile în cadrul familiei, elevi, %

Tabelul 17.

Atitudini privind responsabilitățile în cadrul familiei, cadre didactice, persoane

Tabelul 18.

Percepții privind agresivitatea și violența, elevi, %

Tabelul 19.

Percepții privind agresivitatea și violența, cadre didactice, persoane

Tabelul 20.

Punctele tari și punctele slabe ale disciplinei opționale, opinia cadrelor didactice și a elevilor

Tabelul 21.

Provocări și modalități de soluționate a acestora, opinia cadrelor didactice și a elevilor

Tabelul 22.

Modificări necesare pentru îmbunătățirea disciplinei opționale, opinia cadrelor didactice

Tabelul 23.

Modificări necesare pentru îmbunătățirea disciplinei opționale, opinia elevilor

LISTA FIGURILOR

Figura 1. Metodele de cercetare la etapele Baseline și Endline

Figura 2. Semnele manipulării și ale abuzului la etapa premaritală, elevii care au audiat disciplina, %

Figura 3. Progresul răspunsurilor între studiul Baseline și Endline la întrebarea „Care sunt semnele manipulării și ale abuzului la etapa inițierii unei relații?”, Elevii care au audiat, disciplina opțională și cei care nu au audiat, date comparative, %

Figura 4. Semnele manipulării și ale abuzului la etapa inițierii unei relații, Răspuns multiplu, în opinia cadrelor didactice, persoane.

Figura 5. Valorile pe care trebuie să le aibă o familie pentru a fi fericită. Răspuns multiplu, elevii care au audiat disciplina opțională, %

Figura 6. Progresul răspunsurilor între studiul Baseline și Endline la întrebarea „Care sunt valorile pe care trebuie să le aibă o familie pentru a fi fericită?” Elevii ce au audiat disciplina opțională și cei care nu au audiat, date comparative, %

Figura 7. Valorile pe care trebuie să le aibă o familie pentru a fi fericită. Răspuns multiplu, cadre didactice, persoane

Figura 8. Strategiile prin care trebuie abordate conflictele în familie. Răspuns multiplu, elevii care au audiat disciplina opțională, %

Figura 9. Progresul răspunsurilor între studiul Baseline și Endline la întrebarea „Prin ce strategii trebuie abordate conflictele în familie?” Elevii ce au audiat disciplina opțională și cei care nu au audiat, date comparative, %

Figura 10. Strategiile prin care trebuie abordate conflictele în familie pe sexe. Elevii ce au audiat disciplina opțională, diferențiat pe sexe, %

Figura 11. Progresul răspunsurilor între studiul Baseline și Endline la întrebarea „În ce situații putem afirma că o fată va fi „o bună gospodină” și „o bună soție?” Elevii ce au audiat disciplina opțională și cei care nu au audiat, date comparative, %

Figura 12. Progresul răspunsurilor între studiul Baseline și Endline la întrebarea „În ce situații putem afirma că un băiat va fi „un bun gospodar” și „un bun soț?” Elevii ce au audiat disciplina opțională și cei care nu au audiat, date comparative, %

Figura 13. Cine ar trebui să intervină în situațiile de violență în familie, opinia elevilor audienți ai disciplinei opționale, %

Figura 14. Progresul răspunsurilor între studiul Baseline și Endline la întrebarea „Cine ar trebui să intervină în situații de violență în familie?” Elevii ce au auzit disciplina opțională și cei care nu au auzit, date comparative, %

Figura 15. Cine ar trebui să intervină în situațiile de violență în familie, în opinia cadrelor didactice, persoane

Figura 16. Cunoașterea de către elevi a formelor de violență în familie, elevii care au auzit disciplina, %

Figura 17. Progresul răspunsurilor între studiul Baseline și Endline la întrebarea „Care sunt formele violenței în familie?” Elevii ce au auzit disciplina opțională și cei care nu au auzit, date comparative, %

Figura 18. Situațiile când putem afirma că în familie există violență, în opinia elevilor, %

Figura 19. Progresul răspunsurilor între studiul Baseline și Endline la întrebarea „Care sunt situațiile când putem afirma că în familie există violență?” Elevii ce au auzit disciplina opțională și cei care nu au auzit, date comparative, %

Figura 20. Situațiile când putem afirma că în familie există violență, în opinia cadrelor didactice, persoane

Figura 21. Cunoașterea măsurilor de protecție la care au dreptul victimele violenței în familie, elevii ce au auzit disciplina opțională, %

Figura 22. Cunoașterea măsurilor de protecție la care au dreptul victimele violenței în familie, cadre didactice, persoane

Figura 23. Utilitatea disciplinei, Endline, elevi, %

Figura 24. Cele mai utile subiecte, în opinia elevilor, % (întrebare deschisă)

Figura 25. Teme/subiecte ce nu au fost suficient discutate, opinia elevilor, % (întrebare deschisă)

Figura 26. Teme/subiecte ce ar trebui incluse în disciplina opțională, opinia elevilor, % (întrebare deschisă)

Figura 27. Ponderea elevilor care au spus părinților despre disciplina opțională „Relații armonioase în familie”, %

Figura 28. Temele din cadrul disciplinei opționale discutate cu părinții, %

INTRODUCERE

Familia reprezintă o interfață între individ și societate, pentru că sprijină integrarea membrilor săi în societate, în același timp, îi protejează de factorii stresanți din viața socială. Familia dezvoltă capacitățile de autonomie a membrilor săi și contribuie la educarea și creșterea sănătoasă a noilor generații. Criza socioeconomică actuală, schimbările în sistemul familial și relațiile familiale periclitează realizarea funcțiilor în familie și determină consecințe profunde la nivelul membrilor acesteia (biologic, psihologic și social) atât în prezent, cât și în viitor.

Violența în familie este un fenomen răspândit în Republica Moldova. Studiul „*Violența față de femei în familie în Republica Moldova*”, 2011, realizat de către Biroul Național de Statistică în rândul femeilor cu vârsta 15-65 de ani, relevă că 6 din 10 femei, cu vârsta de 15 ani și peste, au fost supuse, cel puțin, la o formă de violență fizică, psihologică sau sexuală, pe parcursul vieții, din partea soțului/partenerului. Un studiu mai recent, realizat de către Centrul Internațional pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada”¹, relevă că violența în familie/cuplu este percepută de 49% dintre tinerii cu vârsta de 15-35 de ani ca fiind o problemă actuală pentru Republica Moldova². Peste 1/3 dintre tineri au menționat că fenomenul violenței în familie/cuplu este destul de răspândit și foarte răspândit în comunitatea în care locuiesc.

Totuși victimele violenței, dese ori, nu raportează cazurile de violență autorităților din frica, dar și

din rușine. Cauzele acestor situații țin de comportamentul tolerant preluat din familia de origine, dar și de miturile existente în societate (mă bate, deci mă iubește; femeia bătută este ca și casa ne-

Datele Inspectoratului General de Poliție relevă o creștere a sesizărilor în cazurile de violență în familie – 9203 sesizări în anul 2015, 10459 sesizări în 2016, inclusiv a ordonanțelor de protecție a victimelor violenței în familie, emise de către instanțele judecătorești și referite organelor de poliție pentru supraveghere – 828 în anul 2015, 916 în 2016³.

măturată etc.). Acceptarea violenței este susținută și încurajată, de obicei, de cei apropiați.

Situația dată relevă necesitatea unor programe educaționale pentru tinerele generații, care să fie orientate spre formarea unor familii armonioase, fără violență, în care problemele să fie discutate, analizate și soluționate amical. Perioada adolescenței este cea mai indicată pentru formarea abilităților de relaționare interpersonală. Tinerii au nevoie de informare și de ghidare în formarea deprinderilor de viață nonviolente, care să-i ajute în formarea unor familii armonioase și durabile, bazate pe egalitatea de gen. În acest scop, Centrul Internațional „La Strada” a dezvoltat curriculumul pentru disciplina opțională „Relații armonioase în familie” pentru elevii claselor a X-a - XII-a, precum și Ghidul pentru profesori, Suportul informațional la curs și, nu în ultimul rând, Caietul elevului.

1. În raport, în continuare vom utiliza denumirea prescurtată Centrul Internațional „La Strada”.

2. Opinii, percepții și experiențe ale tinerilor privind violența în familie/cuplu. – Centrul Internațional La Strada, CBS-Axa, 2014.

3. Nota informativă privind starea infracționalității contra vieții și sănătății persoanei, precum și celor comise în sfera relațiilor familiale pe parcursul a 12 luni ale anului 2016, p.4-5. http://politia.md/sites/default/files/ni_violenta_in_familie_2016.pdf

În anul de învățământ 2016-2017, disciplina opțională a fost propusă elevilor din 22 de instituții din Republica Moldova. Pentru a cunoaște impactul disciplinei opționale „Relații armonioase în familie” asupra elevilor, posibilitățile de îmbunătățire a unor aspecte ale disciplinei opționale, s-a preconizat realizarea unor cercetări cantitativ-calitative în rândul elevilor care audiază disciplină (eșantion de bază) și a celor care nu audiază (eșantion de control), cadrelor didactice din cele 22 instituții de învățământ la începutul anului de învățământ (august-septembrie 2016 – Studiu Baseline) și la sfârșitul acestuia (aprilie-mai 2017 – Studiu Endline).

Obiectivele specifice ale cercetărilor au vizat evaluarea schimbărilor care s-au produs în:

- percepțiile și atitudinile privind relațiile premaritale, inclusiv a relațiile abuzive la etapa premaritală;
- cunoștințele privind comportamentele de risc la etapa premaritală;
- atitudinile privind valorile unei familii fericite;
- cunoștințele privind stereotipurile de gen în familie;
- percepțiile și atitudinile privind rolul femeii și al bărbatului în familie și a responsabilităților familiale;
- informarea despre violența în familie și instituțiile care oferă asistență,
- așteptările tinerilor de la disciplina opțională „Relații armonioase în familie”;
- necesitatea disciplinei opționale, în viziunea părinților;
- utilitatea disciplinei „Relații armonioase în familie”, în viziunea tinerilor și a cadrelor didactice.

Cercetarea a cuprins următoarele grupuri țintă:

1. cadre didactice care predau disciplina opțională (etapele Baseline și Endline);
2. elevi ai claselor X-a - XII-a care au audiat disciplina opțională (etapele Baseline și Endline);
3. elevi care nu au audiat disciplina opțională (etapele Baseline și Endline);
4. părinții elevilor care au audiat disciplina opțională (etapa Endline).

22

În anul de învățământ 2016-2017,
disciplina opțională a fost propusă
elevilor din 22 de instituții de învățământ
din Republica Moldova.

METODOLOGIA CERCETĂRII

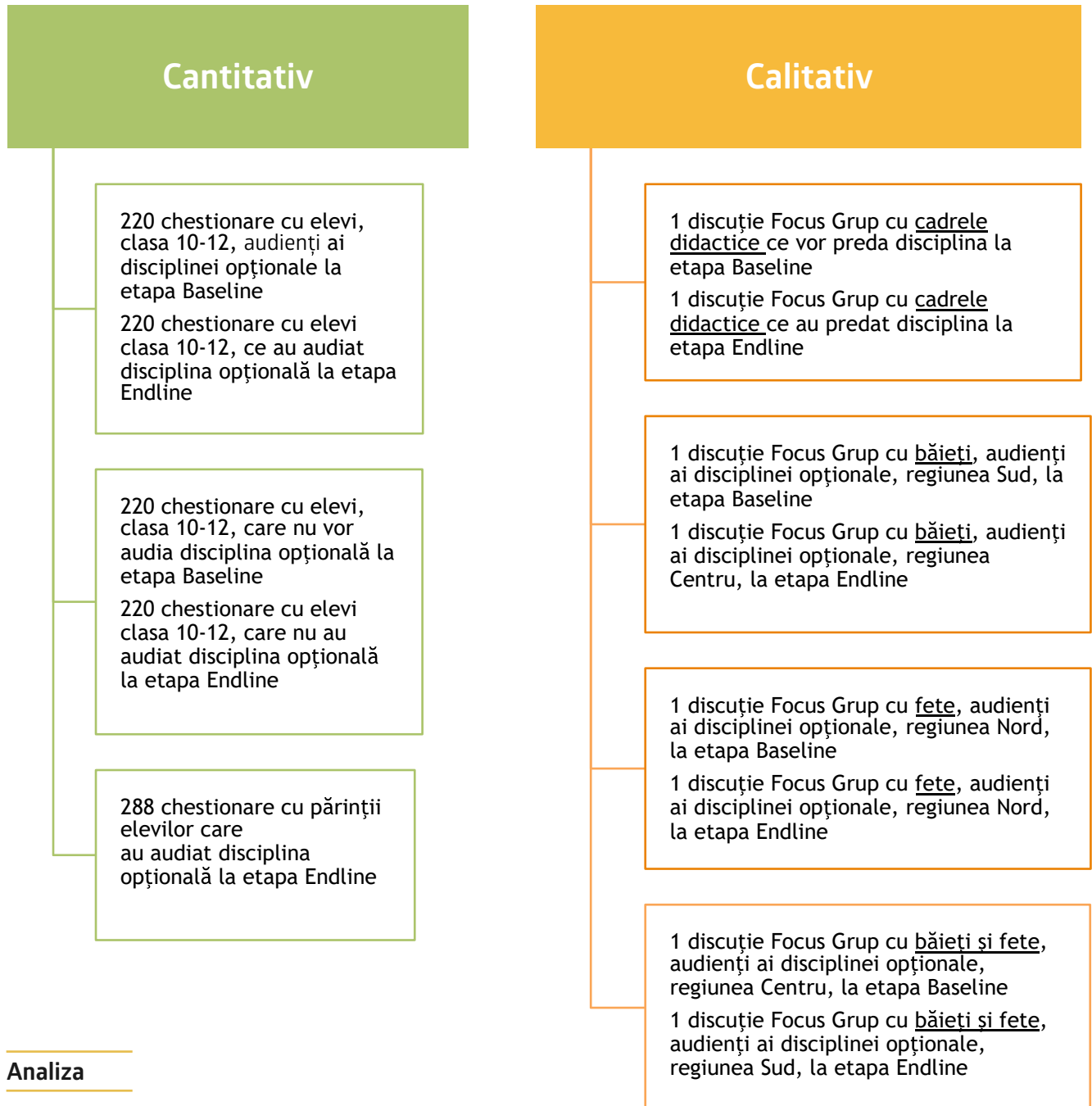
Pentru atingerea scopului și a obiectelor de cercetare, s-a propus o abordare metodologică complexă axată pe măsurarea cunoștințelor, percepțiilor și atitudinilor elevilor și a cadrelor didactice în domeniul relațiilor de cuplu, la etapa inițială a proiectului și la cea finală, care să permită triangularea datelor¹. La etapa Baseline, s-a urmărit evaluarea cunoștințelor, percepțiilor și atitudinilor elevilor și a cadrelor didactice, iar la etapa Endline măsurarea schimbărilor produse de disciplina „Relații armonioase în familie”, la nivel de cunoștințe, percepții și atitudini ale elevilor și ale cadrelor didactice, dificultățile în procesul de implementare a disciplinei, precum și exemple de bune practici. Astfel, au fost aplicate metode de cercetare cantitative și calitative elevilor și cadrelor didactice implicate în predarea disciplinei, inclusiv părinților elevilor care au audiat disciplina opțională (a se vedea Figura 1. Metodele de cercetare la etapa Baseline și Endline). Metodele cantitative (ancheta sociologică pe bază de chestionar) au permis evaluarea cunoștințelor, percepțiilor și atitudinilor elevilor și a cadrelor didactice privind relațiile în cuplu, dar și cunoașterea dificultăților cu care s-au confruntat cadrele didactice în predarea disciplinei opționale, a unor exemple de bune practici și, nu în ultimul rând, a opiniilor părinților despre necesitatea disciplinei, temele care le-au discutat cu copiii. Metodele calitative (discuțiile focus grup) cu elevii și cadrele didactice au ajutat la înțelegerea opiniilor despre disciplina opțională și aprofundarea unor aspecte constatate în cercetarea cantitativă.

Instrumentele de cercetare aplicate (chestionarele și ghidurile de moderare) s-au axat pe următoarele aspecte:

- relațiile premaritale, din perspectiva de gen;
- responsabilitățile tinerilor, la etapa premaritală;
- identificarea caracteristicilor unei relații abuzive, la etapa premaritală, și strategiile de încheiere a unei relații abuzive;
- comportamentele de risc, în relațiile premaritale și modalitățile de depășire a acestora;
- rolurile familiale și stereotipurile existente la acest subiect în Republica Moldova;
- responsabilitățile partenerilor în familie;
- violența în familie și stereotipurile referitoare la violența prezente în Republica Moldova;
- așteptările tinerilor de la disciplina opțională „Relații armonioase în familie”;
- evaluarea disciplinei opționale de către tineri, cadre didactice, părinți;
- necesitatea disciplinei opționale, în viziunea părinților și subiectele pe care elevii le-au discutat cu părinții;
- utilitatea disciplinei „Relații armonioase în familie”, în viziunea tinerilor și a cadrelor didactice.

1. Tehnică de validare prin care se combină mai multe tehnici de culegere a datelor pentru a diminua distorsiunile inerente fiecăreia din ele. Triangularea permite verificarea justeței și stabilității rezultatelor.

Figura 1. Metodele de cercetare la etapele Baseline și Endline

Analiza

Analiza datelor cantitative culese a cuprins frecvențe și corelații bivariante și a fost efectuată cu ajutorul programului statistic SPSS pentru fiecare bază de date – elevi, cadre didactice, părinți, în funcție de tipul de eșantion (sex, clasa de studiu, în cazul elevilor).

Structura sociodemografică a eșantioanelor la etapele Baseline și Endline

Eșantionul elevilor a cuprins 440 elevi la etapa Baseline și 440 de elevi la cea Endline (pentru fiecare etapă câte 220 de elevi în eșantionul de bază și 220 elevi în cel de control) din 22 de instituții de învățământ (21 licee și 1 școală profesională) din toate cele 3 regiuni ale Republicii Moldova (Nord, Centru, Sud).

50,9% din eșantionul total l-au constituit fetele și 49,1% - băieții. Din perspectiva clasei în care studiază - 44,1% o constituie elevii claselor a 10-a, 34,3% - elevii claselor a 11-a și 21,6% - elevii claselor a 12-a.

Tabelul 1. Eșantionul elevilor, %

		Total	De bază	De control
		Elevi, %	Elevi, %	Elevi, %
Total		100	100	100
Sexul	masculin	49,1	47,3	35,0
	feminin	50,9	52,7	65,0
Clasa	clasa a 10-a	44,1	44,5	43,6
	clasa a 11-a	34,3	32,3	36,4
	clasa a 12-a	21,6	23,2	20,0
Cu cine locuiește la moment	cu ambii părinți	70,0	66,4	73,6
	doar cu mama	15,2	17,7	12,7
	doar cu tata	5,2	5,9	4,5
	cu bunicii	4,5	5,5	3,6
	cu alte rude	4,1	3,6	4,5
	singură, cu fratele/sora	0,9	0,9	0,9

Eșantionul cadrelor didactice cuprinde 23 de persoane din 22 de instituții de învățământ (21 licee și 1 școală profesională) din toate regiunile Republicii Moldova. 21 din 23 de cadre didactice sunt femei. Din perspectiva vârstei, eșantionul cadrelor didactice este eterogen și cuprinde 8 persoane cu vârsta de la 23 la 36 ani, 8 persoane cu vârsta de la 37 la 44 ani și 7 persoane cu vârsta de 47-54 de ani.

Nivelul studiilor este înalt - 22 de persoane dețin studii superioare complete, 1 persoană, inclusiv, doctorat. Aproape jumătate dintre cadrele didactice sunt din domeniul științelor educației - 10, dar și cadre didactice din domeniul științelor sociale și economice (7), științelor umanistice, inclusiv al artei (4), al științelor exacte (2).

Tabelul 2. Eșantionul cadrelor didactice, persoane

Total		Persoane
		23
Sexul	masculin	2
	feminin	21
Vârsta	23-36 ani	8
	37-44 ani	8
	47-57 ani	7
Studii	superioare incomplete	1
	superioare complete	21
	superioare complete, inclusiv doctorat	1
Domeniul de studii	științe ale educației	10
	științe sociale, economice	7
	științe umanistice, artă	4
	științe exacte	2
Experiența pedagogică	1-8 ani	9
	10-21 ani	9
	26-35 ani	5
Gradul didactic deținut	fără grad didactic	6
	grad didactic II	9
	grad didactic I	7
	grad didactic superior	1
Angajat	cu normă întreagă	18
	cu normă incompletă	5

Eșantionul părinților

La cercetarea Endline au participat și 288 de părinți ai elevilor care au audiat disciplina opțională, 77,4% mame și 22,6% tați. S-a constatat că 85,5% dintre elevi au spus părinților despre disciplina opțională (a se vedea Tabelul 3).

Tabelul 3. Eșantionul părinților, %

		Părinți, %
Sexul	masculin	22,6
	feminin	77,4
Cu elevi în clasa	clasa a 10-a	31,3
	clasa a 11-a	32,2
	clasa a 12-a	36,5
Părinți cărora adolescenții le-au relatat despre disciplina opțională „Relații armonioase în familie”	da	85,5
	nu	14,5

INIȚIEREA RELAȚIILOR DE CUPLU

1.1. Percepțiile și atitudinile privind relațiile premaritale, din perspectivă de gen

Datele cercetărilor efectuate demonstrează că disciplina opțională „Relații armonioase în familie” a determinat schimbări în ceea ce privește atitudinea elevilor față de relațiile premaritale (a se vedea Tabelul 4). A crescut numărul elevilor care *nu sunt de acord* că o fată care locuiește împreună cu un băiat până la căsătorie este de o purtare ușoară. Schimbarea percepțiilor elevilor la acest subiect este mai mare printre audienții disciplinei opționale (+21,8 p.p.) decât printre cei care nu au audiat acest curs (+14,1 p.p.).

De asemenea, a crescut și numărul elevilor ce nu sunt de acord că dacă un băiat face sex cu o fată în afara căsătoriei, el nu are nici o responsabilitate față de ea – de la 53,6% la 73,6% (+20,0 p.p.) printre elevii care au audiat disciplina opțională. La acest subiect există diferențe în ponderea fetelor și a băieților care sunt în dezacord cu afirmația nominalizată (77,3% dintre fete și doar 65,7% dintre băieți). În același timp, dacă la elevii care au audiat disciplina s-a atestat o îmbunătățire a percepțiilor, în rândul celorlalți elevi percepțiile greșite continuă să domine.

Tabelul 4. Atitudini privind relațiile premaritale, elevi, %

Dezacordul elevilor cu afirmațiile de mai jos	Eșantionul de bază			Eșantionul de control		
	Baseline	Endline	Progresul (p.p.) ⁶	Baseline	Endline	Progresul (p.p.)
O fată care locuiește împreună cu un băiat până la căsătorie este de purtare ușoară	47,3	69,1	+21,8	52,3	66,4	+14,1
Dacă un băiat face sex cu o fată în afara căsătoriei, el nu are nici o responsabilitate față de ea	53,6	73,6	+20,0	63,6	58,6	-5,0
O fată doar prin relații intime poate dovedi partenerului că îl iubește	87,7	96,4	+8,7	91,4	94,1	+2,7

1. Progresul relevă schimbările în cunoștințe, percepții, stereotipuri, atitudini, în puncte procentuale (p.p.) care s-au produs la elevi, diferențiat pe elevii care au audiat disciplina opțională „Relații armonioase în familie” (eșantionul de bază) și pe cei care nu au audiat (eșantionul de control), în perioada dintre Baseline și Endline. În cadrul cercetării, la analiza progresului, ne vom baza pe dezacordul elevilor față de anumite percepții, stereotipuri atitudini, mai puțin pe acordul total și acordul parțial în ceea ce privește unele percepții, atitudini corecte.

Dacă nu ai relații intime cu partenerul, s-ar putea să-l pierzi	70	72,3	+2,3	62,3	63,2	+0,9
Dacă există o mare atracție sexuală, atunci există și o mare iubire	53,2	70,5	+17,3	55,9	62,3	+6,4

S-a majorat și numărul elevilor care nu sunt de acord cu faptul că o fată doar prin relații intime poate dovedi partenerului că îl iubește (+8,7 p.p.) și dacă există o mare atracție sexuală, atunci există și o mare iubire (+17,3 p.p.) în eșantionul de bază. Totuși, se atestă mici diferențe în opiniile fetelor și ale băieților la aceste subiecte – 99,3% dintre fete, comparativ cu 90,0% dintre băieți nu sunt de acord că o fată doar prin relații intime poate dovedi partenerului că îl iubește, iar 75,3% dintre fete și 60,0% dintre băieți nu sunt de acord dacă

există o mare atracție sexuală, atunci există și o mare iubire. În eșantionul de control schimbările sunt foarte mici (+2,7 p.p. și 6,4 p.p., respectiv). În același timp, disciplina opțională a influențat mai puțin (+2,3 p.p.) opiniile elevilor referitor la faptul că, dacă nu ai relații intime cu partenerul, s-ar putea să-l pierzi. Totodată, evidențiem că la acest subiect se păstrează mari divergențe între opiniile fetelor și ale băieților – 78,7% dintre fete nu sunt de acord cu afirmația dată, în comparație cu 58,6% dintre băieți.

Tabelul 5. Atitudini privind relațiile premaritale, cadre didactice, persoane¹

	Baseline		Endline	
	Acord total sau parțial	Dezacord	Acord total sau parțial	Dezacord
O fată care locuiește împreună cu un băiat până la căsătorie este de purtare ușoară	3	20	1	22
Dacă un băiat face sex cu o fată în afara căsătoriei, el nu are nici o responsabilitate față de ea	6	17	3	20
O fată doar prin relații intime poate dovedi partenerului că îl iubește	1	22	0	23
Dacă nu ai relații intime cu partenerul, s-ar putea să-l pierzi	3	20	2	21
Dacă există o mare atracție sexuală, atunci există și o mare iubire	8	15	3	20

1. În cazul cadrelor didactice, întrucât am avut un sigur grup și nu două, ca în cazul elevilor (de bază și de control), putem vedea atât acordul total și cel parțial, cât și dezacordul cadrelor didactice față de anumite percepții, stereotipuri atitudini.

Analiza schimbărilor în opiniile cadrelor didactice privind aspectele nominalizate mai sus reflectă mici schimbări. Astfel, din 23 de cadre didactice:

- 20 au menționat dezacordul cu afirmația dacă un băiat face sex cu o fată în afara căsătoriei, el nu are nici o responsabilitate față de ea;
- 20 au menționat dezacordul dacă există o mare atracție sexuală, atunci există și o mare iubire;
- 21 dezacordul cu afirmația dacă nu ai relații sexuale cu partenerul, ai putea să-l pierzi;
- 22 au menționat dezacordul cu afirmația că o fată care locuiește împreună cu un băiat până la căsătorie este de purtare ușoară (a se vedea Tabelul 5).

La etapa Baseline, elevii au menționat că în alegerea partenerului de viață este important „*să te cunoști pe tine însuși*” și atunci o să poți să o alegi pe ea/el. Tinerii consideră ca persoanele trebuie să fie compatibile la caracter, temperament, dar și la modul de viață – „*să aibă ceva comun*”. În alegerea partenerului/ei trebuie studiată familia atât în planul statutului social, cât și al relațiilor din cadrul familiei, pentru că „*lupul părul își schimbă, dar năra-vul ba*” (FG_1_B_S_B). Nici prietenii partenerului/ei nu trebuie neglijați, pentru că și aceștia reflectă un anumit mod de a fi împreună. Respectul față de alte persoane, atitudinea față de copii – „*să iubească copiii*”, față de fosta/fostul prietenă/prieten, dar și valorile de care se conduce, de asemenea, sunt importante – „*dacă partenerul nu le respectă, cred că nu are sens să continui*” (FG_3_M_C_B).

Unii băieți au evidențiat că aspectul fizic al fetelor contează – „*trebuie să fie îngrijită*” (FG_3_M_C_B), dar și cunoașterea persoanelor care au contribuit la creșterea și educația partenerei. Cunoașterea trecutului este obligatorie – „*să vezi cu cine s-a întâlnit*”. Aspectele de sănătate au fost menționate, de asemenea, mai frecvent de către băieți – „*dacă nu are boli venerice*” (FG_3_M_C_B). Pentru băieți este important ca viitoarea soție „*să poată avea copii, fără copii nu poți crea fa-*

milie” (FG_1_B_S_B). Nu este mai puțin important modul de relaționare, să nu aibă cineva o poziție superioară și să îți dicteze „*cum să te îmbraci*” (FG_3_M_C_B), depășirea împreună a problemelor care apar, luarea unei decizii la inițierea relației și alegerea partenerului/ei de viață.

Datele cercetării Endline relevă că tinerii au devenit mai informați la aspectele ce trebuie să le cunoască despre partener/ă la începutul relației: „*ce mentalitate are*”, „*din ce familie este, cum sunt părinții*”, „*vârsta*”, „*prietenii*”. Băieții au semnalat, de asemenea, necesitatea cunoașterii foștilor prieteni, parteneri – „*să aflăm din ce cauză s-au despărți*” (FG_2_B_C_E). Disciplina opțională a determinat tinerii să fie mai atenți nu doar la exteriorul, dar și la interiorul fiecărei persoane – „*noi suntem atrași de înfățișare, dar trebuie să cunoaștem sufletul*” (FG_1_F_N_E). S-a constatat totodată că tinerii au devenit mai realiști în alegerea partenerului/ei. După audierea disciplinei opționale, sunt informați că lucrurile trebuie analizate în ansamblu – „*dacă ți se pare că partenerul e ideal, ceva nu e în regulă. Și trebuie să fii mult mai atentă*” (FG_3_M_S_E).

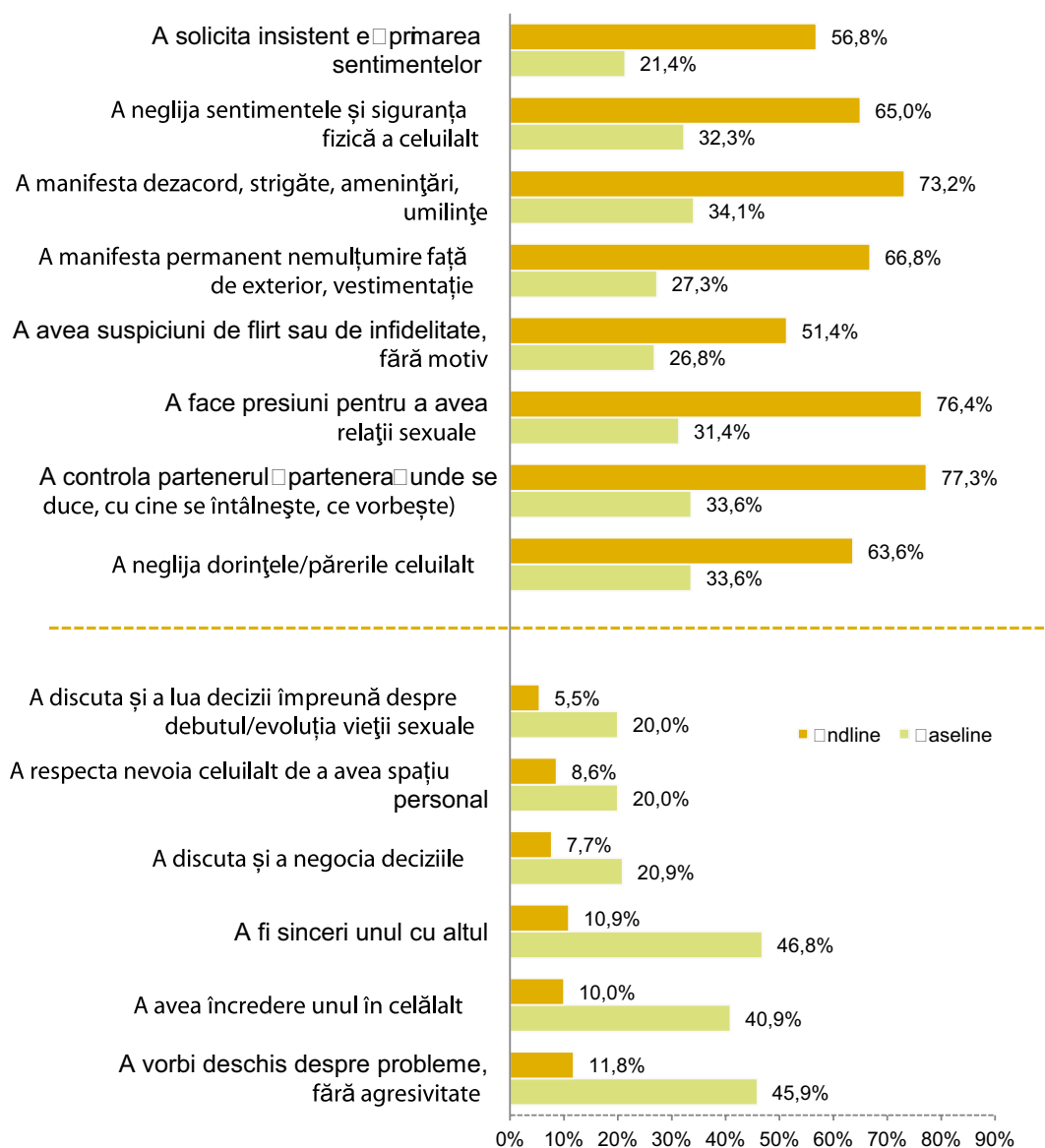
1.2. Percepția relațiilor abuzive la etapa premaritală

Datele cercetării Baseline au arătat că relațiile abuzive la etapa premaritală nu sunt percepute și înțelese de majoritatea tinerilor. Doar 1/3 dintre tineri au putut menționa corect semnele manipulării și abuzului, la etapa inițierii unei relații (a se vedea Figura 2).

În discuțiile focus-grup, elevii au semnalat următoarele semne ale unui comportament abuziv la etapa premaritală: (i) comunicare rece – „*vorbește uneori cu tine mai dur*”; (ii) comportament agresiv;

(iii) impunerea unor constrângeri; (iv) consum de băuturi alcoolice. Observarea gesturilor și a mimicii (semnele nonverbale) sunt alte elemente care pot ajuta la identificarea comportamentului agresiv al partenerului/ei. Totodată, s-a evidențiat că, uneori, partenerii pot să-și ascundă agresivitatea - „*se comportă calm cu tine*” și e nevoie de „*ceartă ca să vezi ce pot*” (FG_2_F_N_B).

Figura 2. Semnele manipulării și ale abuzului la etapa premaritală, elevi care au audiat disciplina, %

În opinia tinerilor, relațiile abuzive la etapa pre-maritală presupun următoarele riscuri: certuri frecvente, apariția unor traume psihologice care contribuie la distrugerea personalității, bătăi care pot determina traume fizice grave, suicidul. Elevii au mai semnalat, în calitate de consecință a unei relații abuzive, faptul că „*adesea partenerii greșesc și, după ce se despart, dezaprobă persoana, nu se salută cu ea și îi dezvăluie secretele în public, o umilesc, o înjosesc etc.*” (FG_3_M_S_E). Astfel, la adolescenți, apar idei suicidare, de aceea în cadrul disciplinei opționale trebuie de discutat și despre cum poate fi prevenit suicidul din cauza problemelor de dragoste, pasiune etc.

Relațiile abuzive nu pot determina crearea unei familii fericite. Respectiv, tinerii au semnalat că trebuie să facă o alegere corectă a partenerului/ei pentru a evita persoanele cu un comportament agresiv. În acest scop, ei ar avea nevoie de mai multe cunoștințe și îndrumări pentru că singura modalitate de apărare de comportamentul abuziv, pe care au nominalizat-o, a fost sfatul de a tăcea - „*să tacă din gură*”.

Cercetarea Endline relevă că unele cunoștințe în acest domeniu s-au îmbunătățit după audierea disciplinei. Peste 50 la sută dintre elevi au putut nominaliza corect diferite semne ale manipulării și ale abuzului. Tinerii au fost informați și despre etapele unei relații, riscurile existente la fiecare etapă - „*la început vedem totul în roz, dar apoi vin alte trepte*” (FG_1_F_N_E).

Din perspectiva schimbării opiniei elevilor care au audiat disciplina opțională și cei care nu au audiat, s-au constatat schimbări mai semnificative la primul grup de elevi (a se vedea Figura 3).

Figura 3. Progresul răspunsurilor între studiul Baseline și Endline la întrebarea „Care sunt semnele manipulării și ale abuzului la etapa inițierii unei relații?” Elevii care au audiat disciplina opțională și cei care nu au audiat, date comparative %

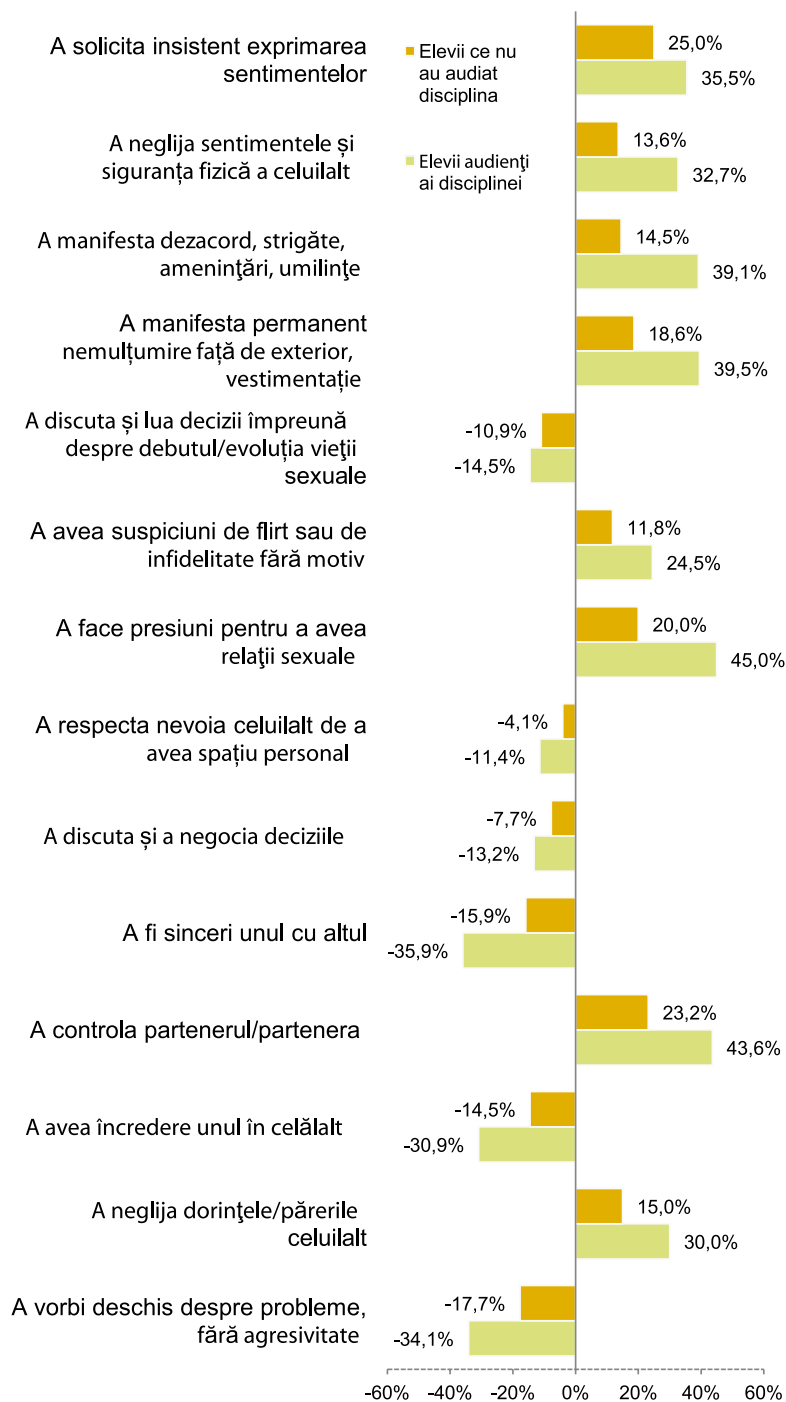
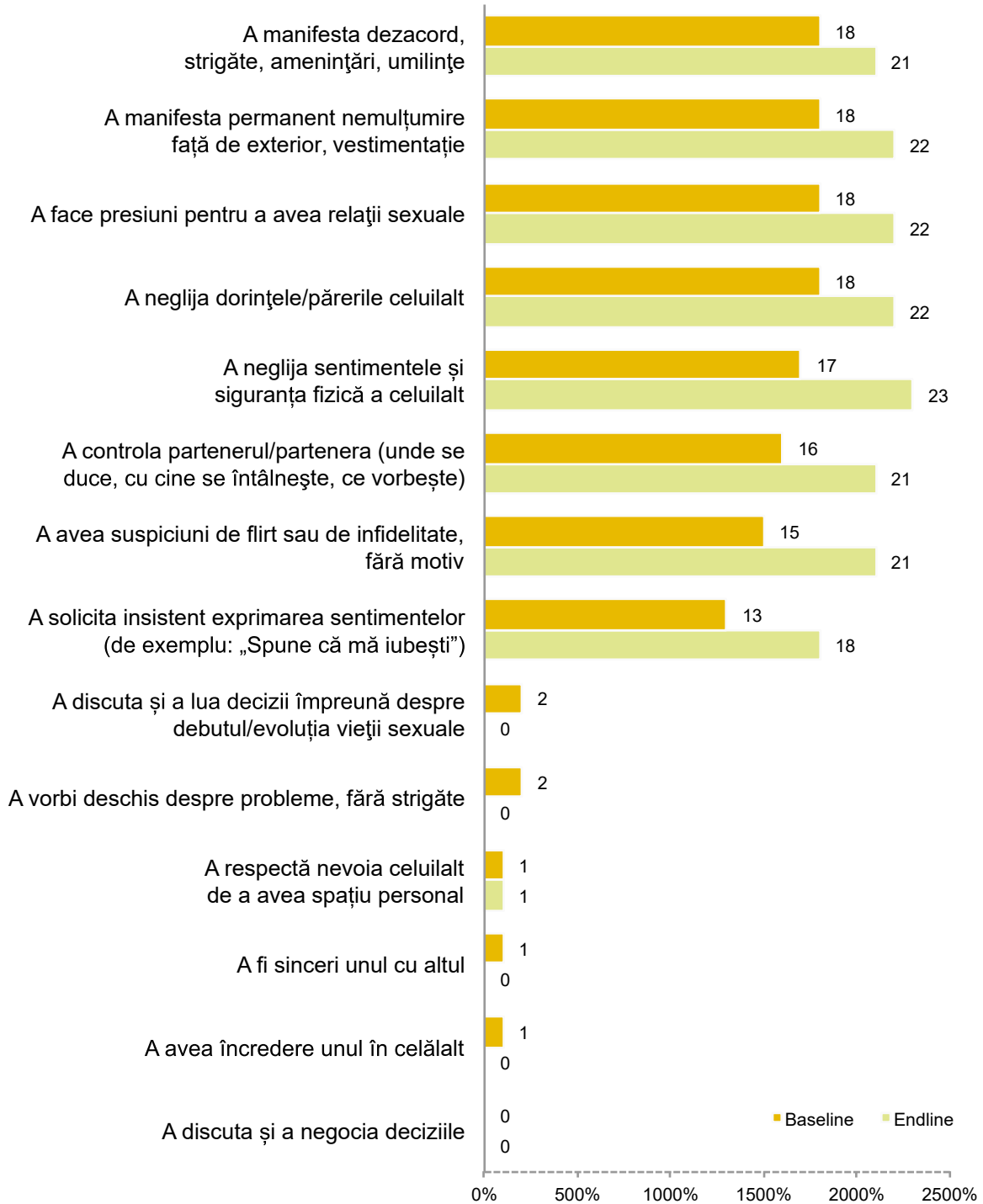

Figura 4. Semnele manipulării și ale abuzului la etapa inițierii unei relații. Răspuns multiplu, cadre didactice, persoane.

Rezultatele cercetării Endline evidențiază și îmbunătățirea cunoștințelor cadrelor didactice privind semnele manipulării și ale abuzului la etapa inițierii unei relații (a se vedea Figura 4). Astfel, acestea au nominalizat următoarele caracteristici: neglijarea sentimentelor și a siguranței celuilalt (23 persoane); neglijarea dorințelor celuilalt (22 persoane); exercitarea presiunilor pentru a avea relații sexuale (22 persoane); manifestarea permanentă a nemulțumirii față de exterior, vestimentație (22 persoane); controlul partenerului/parteneriei (unde se duce, ce face, cu cine vorbește etc.) (21 persoane); manifestarea suspiciunilor de flirt sau de infidelitate fără motiv (21 persoane); manifestarea dezacordurilor prin strigăte, amenințări, umilințe (21 persoane); solicitarea insistență în exprimarea sentimentelor (18 persoane).

În discuțiile focus-grup de la etapa Endline, tinerii au menționat că au învățat și tehnici de a spune „nu” comportamentului abuziv al partenerului. În astfel de situații este necesară comunicarea asertivă, fără învinuirii. De asemenea, este important ca ei să discute despre aceasta cu adulții, cu prietenii, iar în cazul când vor să întrerupă relațiile cu un astfel de partener, trebuie să acorde atenție pregătirii discursului pentru încetarea relațiilor – „*nu trebuie să-i spunem că avem pe cineva mai bun, ca să nu turnăm gaz în foc*” (FG_1_F_N_E), dar și a alegerii locului unde îi vor comunica despre încetarea relațiilor. Acesta trebuie să fie un loc public pentru ca tânărul/a să fie protejat/ă în caz de necesitate. Fetele au menționat și posibilitatea alegerii internetului ca metodă pentru despărțire – „*e mai ușor să-ți expui părerea pe internet*” (FG_1_F_N_E).

1.3. Comportamentele de risc la etapa premaritală

Datele cercetării Baseline relevă că, în mare parte, băieții nu percep responsabilitățile la etapa premaritală și nici nu le cunosc – „*sunt responsabilități, dar nu le cunosc*” (FG_1_B_S_B). Vorbind de responsabilitate, ei au pus accentul pe respectul reciproc, respectarea opiniilor, înțelegerea și încrederea dintre parteneri, lipsa geloziei, lipsa minciunii, infidelității. Vorbind de riscuri, băieții au mai nominalizat „frumusețea” fizică – „*își fac 100 de poze și pun una mai frumoasă decât alta, dar în realitate...*”, comunicarea pe note ridicate – „*te sfădești cu ea în fiecare zi*” și insistența partenerelor de a-i prezenta (pe băieți) părinților „*vrea insistent să te cunoască cu familia ei*” (FG_1_B_S_B). În calitate de situații dificile, la etapa premaritală, s-au mai menționat – dependența de alcool, droguri. Doar unii băieți au admis posibilitatea ca „*într-o relație băiatul să își bată joc de fată sau fata de băiat*” (FG_1_B_S_B).

Băieții din mun. Chișinău erau mai informați la capitolul dat. Ei au semnalat în calitate de comportamente de risc: (i) frica de responsabilitate, (ii)

necunoașterea metodelor de contracepție și (iii) apariția unei sarcini nedorite. Fetele, în comparație cu băieții, erau mai mature în gândire și au semnalat necesitatea cunoașterii metodelor de protecție, în cazul unor relații sexuale la etapa premaritală, dar și responsabilitatea în asumarea consecințelor unor relații sexuale – „*responsabilitatea de a nu naște copii înainte de căsătorie*” sau „*de a nu face un abort*” (FG_2_F_N_B).

Cercetarea Baseline atesta că unele cunoștințe ale tinerilor privind comportamentele de risc, la etapa premaritală, trebuie îmbunătățite. În acest scop, cadrele didactice aveau nevoie de ghidare privind informarea eficientă a elevilor despre comportamentele de risc, la etapa premaritală. În cadrul discuției focus grup, ele au menționat concubinajul ca o situație cu riscuri, întrucât tinerii nu-și asumă la această etapă responsabilități: sarcini nedorite, preluarea unor boli sexual transmisibile, violența.

Datele cercetării Endline confirmă că în societatea contemporană tinerii nu doresc să-și asume careva responsabilități – *„în zilele noastre tinerii nu sunt responsabili, nu iau lucrurile în serios, relațiile nu sunt de lungă durată”* (FG_2_B_C_E). Fetele au confirmat cele semnalate de către băieți, evidențind că atunci când nu există respect și încredere între parteneri, lucrurile nu sunt de durată. În cadrul cercetării Endline, fetele au semnalat și alte riscuri care sunt prezente la etapa premaritală – *„cel mai mare risc când nu te iubești pe sine”* (FG_3_M_S_E), precum și *„impunerea unei relații sexuale”*. Pentru băieți, riscul cel mai mare este apariția unei sarcini nedorite. Băieții au semnalat responsabilitatea tinerilor de a fi informați și de a-și controla comportamentul – *„la tineri le joacă hormonii. Nu sunt informați despre metodele de contracepție, despre cum trebuie să mențină o relație în siguranță, fără urmări... Multe cupluri încep întemeierea familiei din cauza copilului, pentru că fata a rămas însărcinată”* (FG_2_B_C_E). Alte riscuri, la etapa premaritală, țin de lipsa abstenenței sexuale, de consumul de alcool, de comportamentul abuziv al partenerului (*„te sună la fiecare 5 minute și te întreabă unde ești, cu cine ești și ce faci”*). Reieșind din aceasta, s-a menționat necesitatea respectării spațiului personal al fiecărui partener.

Prin exprimarea consimțământului la un raport sexual, băieții înțeleg *„acordul ambilor, fără impunere”, „înțelegerea reciprocă”, iar fetele „asumarea urmărilor”, „supunerea la unele riscuri”, relevă cercetarea Baseline. Observăm că, din perspectiva de gen, răspunsurile privind exprimarea consimțământului la un raport sexual și comportamentele de risc sunt percepute diferit. Băieții vorbesc despre acordul partenerilor, iar fetele despre consecințele care pot apărea și care le afectează pe ele, în mod direct. Băieții nu se gândesc la consecințe, din moment ce au acceptat fetelor, aceasta însemnând ca de consecințe trebuie să se preocupe doar fetele. Posibilitatea apariției unui copil mai puțin preocupă băieții. Pentru ei, mai semnificativ este probabilitatea contactării unor boli sexual-transmisibile, necesitatea unui avort care ar*

determina o eventuală despărțire a partenerilor, fără careva obligații și responsabilități.

Fetele au menționat importanța încrederii în persoana căreia îi dai acordul la un raport sexual – *„trebuie să o cunoști și să nu rămâi singură după asta”, „poate să fie de scurtă durată și să fii folosită ca o jucărie”, „pot afla alte persoane, inclusiv părinții și îți vei strica reputația”* (FG_2_F_N_B).

Cadrele didactice au semnalat că, la etapa premaritală, băieții „șantajează” partenera ca să înceapă viața sexuală mai devreme – *„fetele sunt impuse ca dovadă a dragostei”* (FG_P_B). Nu în ultimul rând, cadrele didactice au evidențiat un alt risc existent la acest capitol, în rândul fetelor. Unele dintre acestea încearcă să-și impună părerea, în grupul lor de prieteni, precum că *„a fi virgină nu este în modă”* (FG_P_B).

În opinia cadrelor didactice, tinerii trebuie învățați să nu se lase șantajați și să fie pregătiți să-și exprime consimțământul la un raport sexual liber. Ei trebuie învățați să conștientizeze real valoarea lucrurilor și să înțeleagă consecințele.

În cadrul orelor disciplinei opționale „Relații armonioase în familie”, tinerii au discutat despre comportamentul de risc la etapa premaritală, exprimarea consimțământului la un raport sexual și consecințele unui astfel de consimțământ, metode de a spune „Nu” partenerului/ei care insistă la relații sexuale, la etapa premaritală. Respectiv, la etapa cercetării Endline, tinerii au evidențiat că consimțământul la un raport sexual înseamnă – *„acord care trebuie discutat pentru că aduce consecințe pentru viitoare familie”, iar fetele trebuie să fie atente pentru a nu fi manipulate în astfel de situații. Reieșind din aceasta, tinerii trebuie să fie conștienți în alegere, pentru că acesta este un pas pentru a forma o familie. Este important să-și exprime părerea corect – „îți explici că îl iubești, dar nu ești pregătită pentru asta”* (FG_1_F_N_E).

De asemenea, s-a menționat că tinerii trebuie să cunoască că „*nimeni nu te poate obliga să accepți un raport sexual dacă nu dorești*” (FG_3_M_S_E). Modalitățile de a spune „Nu” unui partener care insistă la relații sexuale, învățate în cadrul disciplinei: (i) comunicarea asertivă referitoare la faptul că nu sunt pregătit/ă, (ii) insistarea că nu ești gata pentru o relație serioasă și nu poți face acest pas, (iii) informarea adulților, în caz când persoana insistă.

Cercetarea Baseline identificat că peste 85 la sută dintre tineri consideră (*total de acord și parțial de acord*) că bărbatul și femeia trebuie să hotărască împreună ce metodă de contracepție să utilizeze.

Datele cercetării Endline relevă că a crescut cu 8,6 p.p. ponderea tinerilor care sunt *de acord (total și parțial)* cu aceasta.

S-a constatat, de asemenea, că a crescut de la 51,4% la 69,5% (+18,1 p.p.), în eșantionul de bază, ponderea celor care și-au menționat *dezacordul* că ține de responsabilitatea femeii de a se proteja și de a nu rămâne însărcinată, în comparație cu doar +7,7 p.p. în eșantionul de control (a se vedea Tabelul 6). La această întrebare însă există diferențe semnificative pe gen. Numărul fetelor care și-au manifestat dezacordul este mai mare decât al băieților – 72,7% și 62,9%, respectiv.

Tabelul 6. Atitudini privind sănătatea reproductivă, %

Dezacordul elevilor cu afirmațiile de mai jos	Eșantionul de bază			Eșantionul de control		
	Baseline	Endline	Progresul (p.p.)	Baseline	Endline	Progresul (p.p.)
Bărbatul și femeia trebuie să hotărască împreună ce metodă de contracepție să utilizeze	4,1	3,2	-0,9	4,1	2,3	-1,8
Ține de responsabilitatea femeii pentru a se proteja ca să nu rămână gravidă	51,4	69,5	+18,1	51,8	59,5	+7,7

Referitor la opiniile cadrelor didactice privind sănătatea reproductivă, semnalăm că, la etapa Endline, toate cadrele didactice consideră că bărbatul trebuie să hotărască împreună cu femeia ce metodă de contracepție să utilizeze (până la instruirile de care au beneficiat cadrele didactice 1 persoană din 23 nu era de acord cu aceasta). 22 de cadre didactice nu consideră că este responsabilitatea femeii de a se proteja ca să nu rămână gravidă, anterior, această părere fiind împărtășită doar de 18 (a se vedea Tabelul 7). Violul este perceput de elevi ca „*relație sexuală nedorită*”, „*relație sexuală fără consimțământ*”, „*abuz sexual*”, „*act sexual fără dorința ta*”, „*exprimarea sentimentelor printr-un mod*

drastic care poate aduce consecințe negative, chiar fatale”. Studiul realizat relevă prezența unor stereotipuri în rândul tinerilor, dar și a cadrelor didactice privind violul. Argumentele aduse de către elevi, în cadrul discuțiilor focus grup la etapa Baseline, pentru a nu considera viol situația când fata/femeia nu a strigat în timpul actului sexual constrâns sunt următoarele:

- „*dacă ea nu a opus rezistență înseamnă că ea i-a permis lui*” (FG_2_F_N_B);
- „*poate ea nu voia doar de la început*” (FG_1_B_S_B);

- „nu e viol pentru că ea la început nu a dat acordul pentru că se considera nepregătită, dar după câteva minute și-a schimbat părerea” (FG_1_B_S_B);
- „măcar te zbați sau faci ceva” (FG_3_M_C_B).
- „poate să-i fie tare frică ca să nu fie bătută și tace” (FG_2_F_N_B);
- „ea poate să creadă că dacă va opune rezistență o să fie mai rău” (FG_3_M_C_B);
- „el este conștient de faptul că ea e mai neputincioasă decât el” (FG_1_B_S_B);
- „i se pun droguri în ceai și ea nu opune rezistență” (FG_3_M_C_B).

Argumentele menționate de unii tineri care consideră că și atunci când fata nu a strigat este viol, cuprind înțelegerea mai profundă a circumstanțelor acțiunii de viol (prezența fricii, utilizarea drogurilor):

Tabelul 7. Atitudini privind sănătatea reproductivă, cadre didactice, persoane

	Baseline		Endline	
	Acord total sau parțial	Dezacord	Acord total sau parțial	Dezacord
Bărbatul și femeia trebuie să hotărască împreună ce metodă de contracepție să utilizeze	22	1	23	0
Ține de responsabilitatea femeii pentru a se proteja ca să nu rămână gravidă	5	18	1	22

În cazul consumului de alcool de către o fată și imposibilitatea de a manifesta dezacordul la raportul sexual, mai mulți au semnalat prezența violului – „băiatul a profitat de moment, fata poate nici să nu țină minte ce s-a întâmplat” (FG_1_B_S_B). Au existat însă și alte opinii: „dacă ambii erau în stare de ebrietate, atunci ei ambii nu știau ce fac” (FG_1_B_S_B). În opinia băieților, când bărbatul e în stare de ebrietate și nu poate să zică „nu” fetei, nu e vorba de viol – „asta e o faptă bună... E viol doar dacă bărbatul are familie, are copil” (FG_1_B_S_B).

Cercetarea Endline relevă tendințe pozitive în schimbarea percepțiilor și a unor stereotipuri ale tinerilor față de viol. Printre cei care au audiat disciplina opțională s-a majorat numărul elevilor care nu sunt de acord că nu este viol dacă fata sau femeia, în timpul actului sexual constrâns, nu a strigat și nu și-a exprimat dezacordul de la 23,2% la 35,5% (+12,3 p.p.). În eșantionul de control percepțiile și stereotipurile tinerilor, practic, au rămas neschimbate (-1,3 p.p.) (a se vedea Tabelul 8).

Tabelul 8. Percepții și atitudini privind violul, elevi, %

Dezacordul elevilor cu afirmațiile de mai jos	Eșantionul de bază			Eșantionul de control		
	Baseline	Endline	Progresul (p.p.)	Baseline	Endline	Progresul (p.p.)
Fetele / femeile din familii bine asigurate nu ajung victime ale violului	53,6	77,3	+23,7	66,8	68,6	+1,8
Un bărbat dintr-o familie bine asigurată nu poate să fie un violator	55,9	77,7	+21,8	60,9	67,7	+6,8
Dacă o fată / femeie este violată, este și vina ei	58,2	58,2	0	62,3	53,2	-9,1
Dacă o fată / femeie este îmbrăcată sumar (fustă scurtă, tocure, machiaj etc.) este vinovată în cazul violului, fiindcă a provocat violatorul prin ținuta ei	35,5	46,8	+11,3	38,6	38,6	0
Nu se consideră viol dacă fata / femeia, în timpul actului sexual constrâns, nu a strigat și nu și-a exprimat dezacordul	23,2	35,5	+12,3	29,5	28,2	-1,3

Schimbări în opiniile elevilor audienți ai disciplinei opționale s-au constatat și referitor la *dezacordul* cu afirmația dacă o fată sau femeie este îmbrăcată sumar, ea este de vină pentru că a provocat violul – de la 35,5% la 46,8% (+11,3%). Ponderea fetelor care sunt în *dezacord* cu această afirmație este mai mare decât a băieților – 48,7% față de 42,9%. Semnalăm schimbări la acest capitol doar la elevii care au audiat disciplina opțională.

A crescut cu 23,7 p.p. părerea tinerilor care au audiat disciplina și *nu sunt de acord* că fetele sau femeile din familii asigurate nu ajung victime ale violului, față de o creștere de doar 1,8 p.p., în rândul elevilor, care nu au audiat disciplina. Din perspectiva de gen, semnalăm că disciplina opțională la acest subiect a produs mai multe schimbări în opiniile fetelor, 81,3% dintre fete împărtășesc dezacordul, în comparație cu doar 68,6% dintre băieți.

A crescut cu 21,8 p.p. și numărul elevilor care *nu sunt de acord* că un bărbat dintr-o familie bine asigurată nu poate să fie un violator în eșantionul de bază, în comparație cu +6,8 p.p. în cel de control. Și la acest subiect ponderea fetelor care nu sunt de acord este mai mare decât cea a băieților – 81,3%, față de 70%.

S-a atestat că a rămas însă neschimbat numărul elevilor care *nu sunt de acord* dacă o fată sau femeie este violată, înseamnă că este și vina ei – 58,2% printre audienții cursului. Analiza datelor, din perspectiva de gen, relevă că ponderea băbaților care nu sunt de acord cu această afirmație este de 52,9%, față de cea a fetelor – 60,7%.

Instruirea cadrelor didactice care au predat disciplina opțională a determinat schimbări și în opiniile cadrelor didactice privind violul. Cu toate acestea,

datele cercetării Endline relevă că schimbarea stereotipurilor este un proces anevoios și atâta timp cât acestea nu se schimbă la cadrele didactice, nu putem să așteptăm schimbarea acestora la tineri. Astfel, 3 din 23 de cadre didactice încă mai consideră (*acord total* sau *parțial*) dacă o fată/femeie este violată, este și vina ei, iar 1 din 23 de cadre didactice consideră că fetele/femeile din familii bine asigurate nu ajung victime ale violului, că un bărbat dintr-o familie bine asigurată nu poate să fie violator, dacă fata/femeia nu a strigat și nu și-a exprimat dezacordul în timpul actului sexual, acesta nu poate fi considerat viol (a se vedea Tabelul 9).

Analiza opiniilor tinerilor privind posibilitățile de evitare a cazurilor de viol relevă prezența stereotipurilor de gen. Astfel, evitarea violului este pusă, deseori, pe seama fetelor: „*să evite comunicarea*

cu persoane necunoscute”, „*să nu accepte prietenii din partea persoanelor necunoscute, inclusiv, să fie petrecute acasă de astfel de persoane*”, „*să nu aibă încredere în fiecare a doua persoană pe care o vede*”, „*să știe cât pot bea*”, „*să nu accepte băuturi din partea străinilor*”, „*să nu urce cu bărbați străini în mașină*”, „*să se îmbrace decent*”, „*să nu se ducă în găști unde sunt mai mulți băieți*”, „*să nu umble noaptea singure*”. În opinia fetelor, cazurile de viol ar putea fi evitate prin cunoașterea consecințelor de către băieți, dar și înțelegerea că vor avea și ei copii și că fetele lor tot ar putea să devină victime ale violului. În opinia cadrelor didactice, pe lângă informarea tinerilor despre cazurile de viol – „*uneori fetele nici nu își dau seama când se întâmplă*”, fetele trebuie învățate exerciții de apărare pentru a riposta la acțiunile violatorilor.

Tabelul 9. Percepții și atitudini privind violul, cadre didactice, persoane

	Baseline		Endline	
	Acord total sau parțial	Dezacord	Acord total sau parțial	Dezacord
Fetele / femeile din familii bine asigurate nu ajung victime ale violului	3	20	1	22
Un bărbat dintr-o familie bine asigurată nu poate să fie un violator	2	21	1	22
Dacă o fată / femeie este violată, este și vina ei	8	14	3	20
Dacă o fată / femeie este îmbrăcată sumar (fustă scurtă, tocuri, machiaj etc.) este vinovată în cazul violului, fiindcă a provocat violatorul prin ținuta ei	9	14	0	23
Nu se consideră viol dacă fata / femeia, în timpul actului sexual constrâns, nu a strigat și nu și-a exprimat dezacordul	4	18	1	22

FAMILIA ARMONIOASĂ

2.1. Valorile unei familii fericite

Cercetările realizate semnaleză ușoare îmbunătățiri, în viziunea elevilor care au audiat disciplina opțională, referitor la relațiile armonioase în familie și familia fericită, în comparație cu cei care nu au audiat (a se vedea Tabelul 10).

Respectiv, a crescut ponderea elevilor de la 25,5%, la 41,4% (+15,9 p.p.), din eșantionul de bază care *nu sunt de acord* că partenerul perfect trebuie să satisfacă toate așteptările, în comparație cu creșterea de la 22,7%, la 26,8% (+4,1 p.p.), din eșantionul de control.

Schimbări pozitive s-au constatat și în opiniile elevilor referitor la modul de percepere a familiei fericite. Ponderea elevilor care *nu sunt de acord* că doar copiii sunt cei care aduc fericirea în familie a crescut de la 23,6%, la 30,9% (+7,3 p.p.) în eșantionul de bază, în comparație cu eșantionul de control, unde nu s-au constatat careva îmbunătățiri la nivel de percepție. Există însă diferențe în opinii, din perspectiva de gen – 34,0% dintre fete și 24,3% dintre băieți *nu sunt de acord*.

S-a majorat și numărul tinerilor care *nu sunt de acord* că o familie fericită este doar atunci când este bine asigurată financiar – de la 31,8%, la 37,7% (+5,3 p.p.). În același timp, dezacordul e mai mare în rândul fetelor – 40,7% decât al băieților – 31,4%.

S-a constatat că stereotipurile despre o căsătorie reușită sunt mai răspândite printre băieți, decât printre fete. 91,3% dintre fete *nu sunt de acord* că doar o fată frumoasă poate să aibă o căsătorie reușită, în comparație cu 87,1% dintre băieți. Oricum, disciplina opțională a determinat schimbarea viziunilor la 6 la sută dintre tineri la subiectul dat, fără careva modificări în eșantionul de control.

Tabelul 10. Percepții privind relațiile armonioase în familie și familia fericită, elevi, %

Dezacordul elevilor cu afirmațiile de mai jos	Eșantionul de bază			Eșantionul de control		
	Baseline	Endline	Progresul (p.p.)	Baseline	Endline	Progresul (p.p.)
Partenerul perfect trebuie să-ți satisfacă toate așteptările	25,5	41,4	+15,9	22,7	26,8	+4,1
Doar o fată frumoasă poate să aibă o căsătorie reușită	84,1	90	+5,9	88,6	86,8	-1,8
O familie este fericită doar dacă are copii	23,6	30,9	+7,3	26,8	22,3	-4,5
O familie este fericită doar atunci când este bine asigurată financiar	31,8	37,7	+5,9	24,1	24,5	+0,4

Cercetările efectuate relevă totodată și dificultățile în schimbarea unor stereotipuri a cadrelor didactice despre familia fericită. Astfel, din cele 23 de cadre didactice:

- 11 împărtășesc încă ideea că o familie este fericită doar dacă are copii;
- 7 consideră că o familie este fericită doar atunci când este bine asigurată financiar;
- 5 că un partener perfect trebuie să satisfacă toate așteptările celuilalt partener (a se vedea Tabelul 11).

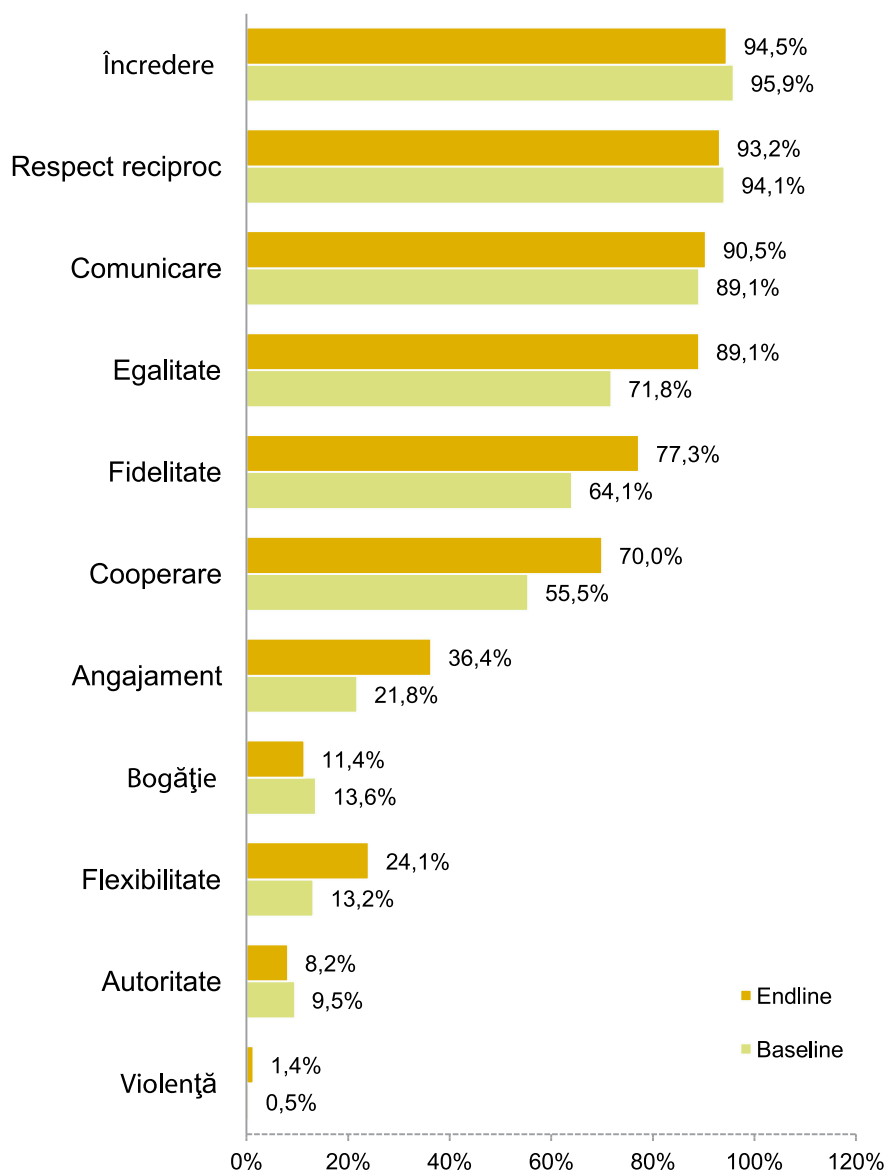
Tabelul 11. Percepții privind relațiile armonioase în familie și familia fericită, cadre didactice, persoane

	Baseline		Endline	
	Acord total sau parțial	Dezacord	Acord total sau parțial	Dezacord
Partenerul perfect trebuie să-ți satisfacă toate așteptările	9	14	5	18
Doar o fată frumoasă poate să aibă o căsătorie reușită	2	21	0	23
O familie este fericită doar dacă are copii	16	7	11	12
O familie este fericită doar atunci când este bine asigurată financiar	9	14	7	16

Nucleul valoric al unei familii fericite, în opinia tinerilor până la audierea disciplinei opționale și după audierea acesteia, relevă 7 valori de bază: încredere, respect reciproc, comunicare, egalitate, fidelitate, cooperare, angajament. Semnalăm însă că importanța unor valori a crescut semnificativ (a

se vedea Figura 5 și Figura 6). A crescut importanța unor așa valori, precum egalitatea (+17,3 p.p.), angajamentul (+14,6 p.p.), cooperarea (+14,5 p.p.), fidelitatea (+13,2 p.p.), flexibilitatea (+10,9 p.p.). Datele comparative la elevii care au audiat și cei care nu au audiat disciplina sunt prezente în Figura 6.

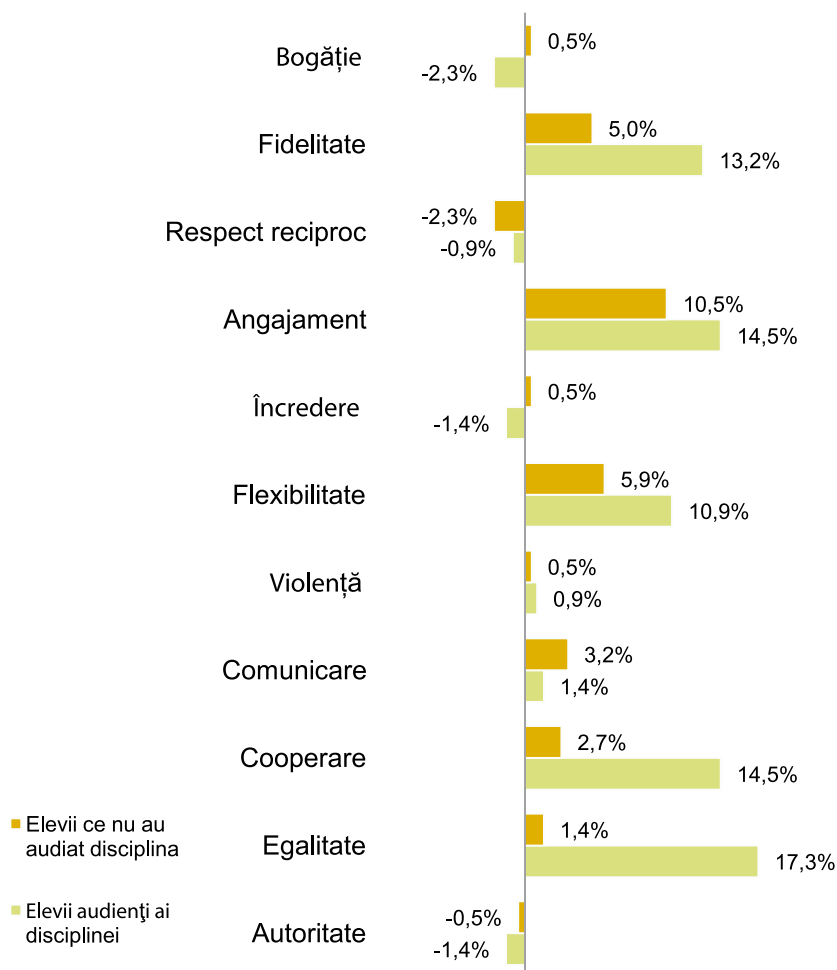
Figura 5. Valorile pe care trebuie să le aibă o familie pentru a fi fericită. Răspuns multiplu, elevii care au audiat disciplina opțională, %

Analiza opiniilor, prin prisma variabilei de gen, relevă că se păstrează unele diferențe între valorile fetelor și cele ale băieților. Băieții care au audiat disciplina opțională pun un accent mai mare pe cooperare (71,4%), bogăție (18,6%), autoritate (11,4%). Fetele însă, într-o măsură mai mare decât băieții, pun accentul pe așa valori. precum – încrederea (97,3%), respectul reciproc (95,3%), comunicarea (92,7%), egalitatea (90,7%), angajamentul (40%), flexibilitatea (26%).

În discuțiile focus grup s-a menționat importanța colaborării de la egal la egal – „*toți sunt la același nivel, nu este cineva mai presus... Fiecare părere se ascultă și se discută*” (FG_3_M_C_B) și a „*flexibilității*” care este o caracteristică importantă a armoniei, pentru că partenerii „*trebuie să știe să cedeze*”. Violența nu are loc în aceste familii atât în educația copiilor, cât și în relațiile dintre parteneri.

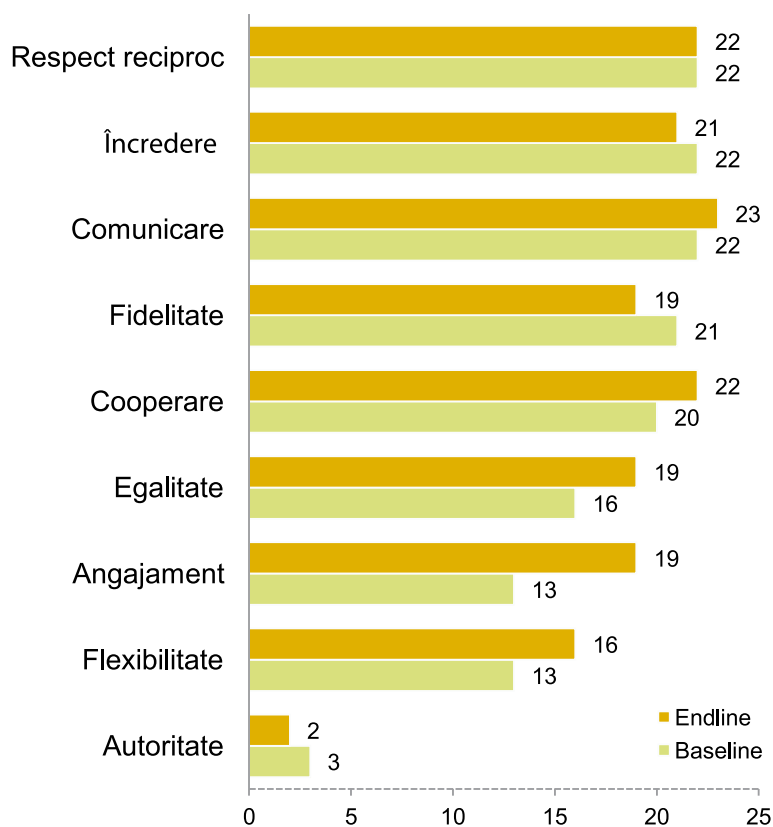
Figura 6. Progresul răspunsurilor între studiul Baseline și Endline la întrebarea „Care sunt valorile pe care trebuie să le aibă o familie pentru a fi fericită?” Elevii ce au audiat disciplina opțională și cei care nu au audiat, date comparative, %

Ușoare modificări s-au produs și în opinia cadrelor didactice în ceea ce privește valorile pe care trebuie să le aibă o familie pentru a fi fericită. La etapa inițierii proiectului, cadrele didactice considerau că nucleul valoric al unei familii fericite cuprinde încrederea (22 persoane), respectul reciproc (22 persoane), comunicarea (22 persoane), fidelitatea (21 persoane), cooperarea (20 persoane). Așa valori, precum egalitatea, angajamentul, flexibili-

tatea erau apreciate doar pentru aproximativ jumătate dintre cadrele didactice. Datele cercetării Endline relevă că cadrele didactice consideră valorile unei familii fericite ca fiind: comunicarea (23 persoane), cooperarea (22 persoane), respectul reciproc (22 persoane), încrederea (21 persoane), fidelitatea (19 persoane), angajamentul (19 persoane), egalitatea (19 persoane), flexibilitatea (16 persoane) (a se vedea Figura 7).

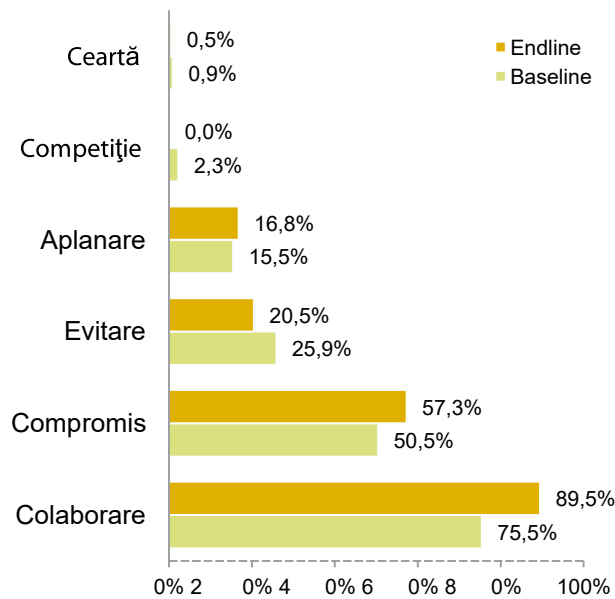
Figura 7. Valorile pe care trebuie să le aibă o familie pentru a fi fericită. Răspuns multiplu, cadre didactice, persoane

Tendențe pozitive se observă și în ceea ce privește strategiile de abordare a conflictelor în familie. În rândul elevilor ce au audiat disciplina opțională, a crescut ponderea celor ce înțeleg

că conflictele în familie trebuie abordate prin strategii de colaborare (+14,0 p.p.) și compromis (+6,8 p.p.) (a se vedea Figura 8).

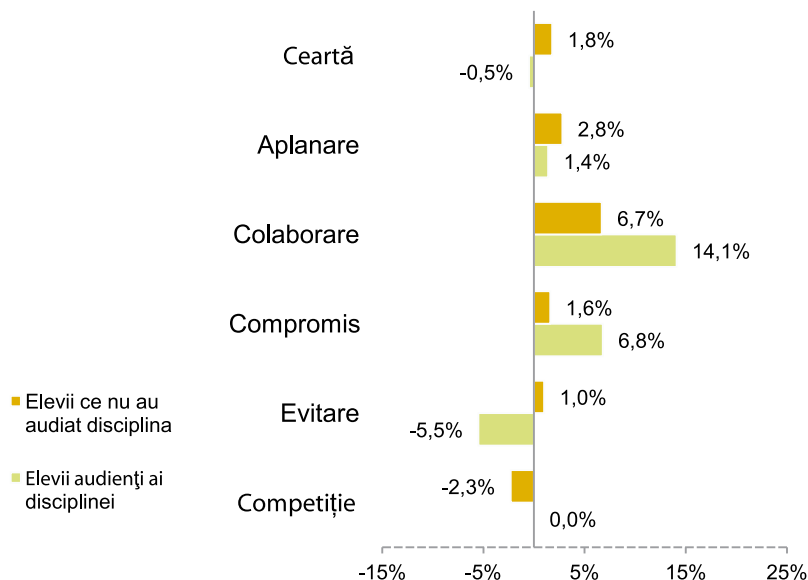
Figura 8. Strategiile prin care trebuie abordate conflictele în familie. Răspuns multiplu, elevii care au audiat disciplina opțională, %

Analiza comparativă a răspunsurilor la elevii care au beneficiat de disciplina opțională și cei care nu au beneficiat de aceasta, relevă că schimbările, la

nivel de cunoștințe privind abordarea conflictelor în familie, sunt determinate de disciplina „Relații armonioase în familie” (a se vedea Figura 9).

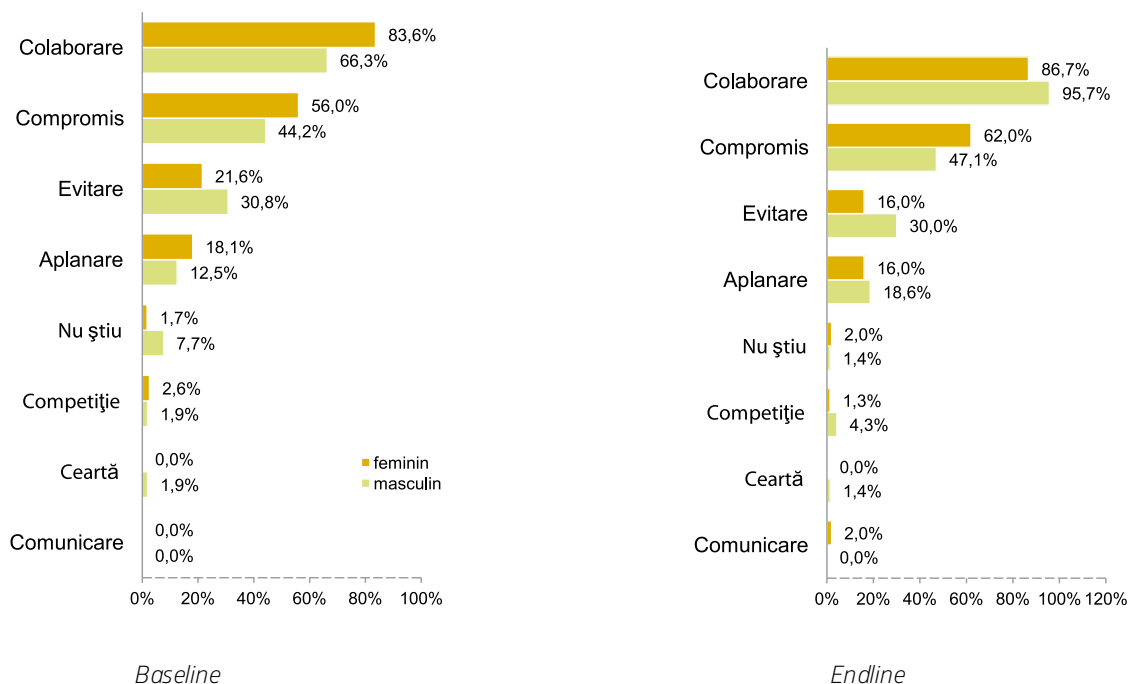
Figura 9. Progresul răspunsurilor între studiul Baseline și Endline la întrebarea „Prin ce strategii trebuie abordate conflictele în familie?” Elevii ce au audiat disciplina opțională și cei care nu au audiat, date comparative, %

Mai multe fete, în comparație cu băieții, susțineau la etapa Baseline că altercațiile trebuie soluționate prin colaborare și compromis. Aproximativ al treilea băiat însă consideră că evitarea este o bună strategie pentru soluționarea conflictelor din familie. Numărul băieților care nu cunoșteau strategii pentru abordarea conflictelor în familie, de aseme-

nea, era destul de mare – 7,7%, față de 1,7% în cazul fetelor (a se vedea Figura 10). Cercetarea Endline indică o creștere de 29,4 p.p. în rândul băieților, referitor la faptul că unele conflicte în familie trebuie soluționate prin colaborare, dar și reducerea cu 6,3 p.p. a celor care nu cunosc strategii de abordare a conflictelor în familie.

Figura 10. Strategiile prin care trebuie abordate conflictele în familie pe sexe. Elevii ce au auzit disciplina opțională, diferențiat pe sexe, %

2.2. Stereotipurile de gen privind viața de familie

Discuțiile focus grup, în cadrul **cercetării Baseline**, au evidențiat că elevii, în mare parte, nu cunosc termenul „stereotip”. Pentru ca să menționeze unele stereotipuri existente în societatea moldovenească a fost necesar să li se explice termenul dat. Ulterior, au fost menționate următoarele stereotipuri de gen:

- „Bărbatul e capul familiei”;
- „Bărbatul aduce bani în familie”;
- „Femeia trebuie să facă mai puțin bani pentru a nu umili soțul”;
- „Femeia trebuie să stea acasă și să se ocupe de familie și de casă, de educația copiilor”;
- „Femeia trebuie să pregătească mâncarea”;
- „Femeia trebuie să asculte de bărbat ca o slugă”;
- „Soția trebuie să asculte întotdeauna de om”;
- „Tatăl trebuie să fie mai aspru cu copiii, acestora să le fie frică de tată”;
- „Tatăl educă feciorul/ii, mama – fiica/le”;
- „Soțul trebuie să fie mai înalt decât soția” (fizic).

Cercetarea Baseline a atestat și în rândul cadrelor didactice prezența unor stereotipuri privind egalitatea de gen în familie și în societate. O parte dintre acestea au evidențiat - „*de la natură femeia și bărbatul sunt foarte diferiți, există diferențe biologice și din start nu suntem egali*” (FG_P_B).

Cadrele didactice au suplimentat lista de stereotipuri care trebuie depășite, pentru a avea relații armonioase în familie:

- „*Bărbatul este sexul puternic și femeia – sexul slab*”;
- „*Fetele au dreptul să plângă, bărbații – nu*”;
- „*Preluarea tatălui ca model pentru viitorul soț*”;
- „*Bărbatul este cel care ia deciziile în familie*”;
- „*Problemele pot fi soluționate prin strigăte*”;
- „*Împărțirea profesiilor... pentru o fată nu este bine să lucreze în industria IT, etc.*”;
- „*Femeia la volan – maimuță*”. Alte stereotipuri menționate de elevi referitor la viața armonioasă în familie sunt: „*Trebuie să îți alegi partenerul din aceeași clasă socială*”, „*Famiile care au copii cu dizabilități nu pot fi fericite*”.

Înlăturarea stereotipurilor, în viziunea elevilor, se poate face prin: (i) educația primită în familie – „*să învățăm copiii noștri de mici fără stereotipuri*” (FG_2_F_N_B); (ii) discuții și meditații; (iii) promovarea exemplelor pozitive – „*prin exemple vom distruge stereotipurile*” (FG_3_M_C_B); (iv) experiența de viață acumulată odată cu vârsta. Cadrele didactice au menționat importanța informării în combaterea stereotipurilor, suportul mass-media în promovarea unui comportament echitabil, pentru a ajuta populația să conștientizeze importanța egalității de gen.

Cercetarea Endline atestă că, în cadrul disciplinei opționale „Relații armonioase în familie”, un rol deosebit în combaterea stereotipurilor au revenit metodelor interactive – jocul de rol, studiul de caz, teatrul social, cu ajutorul cărora s-a prezentat diversitatea de comportamente, iar elevii au avut posibilitatea să mediteze asupra avantajelor și dezavantajelor fiecăruia. Cadrele didactice s-au

aflat în rolul de îndrumător – „*copiii trebuie să aibă mai multe exemple, pentru că în viață există diferite situații. Noi trebuie să simulăm cazuri reale, dar și ei trebuie să vină cu situații concrete*” (FG_P_E), pentru ca să ne atingem scopul de a ajuta tinerii să-și formeze familii în care să domine egalitatea de gen și armonia între parteneri.

96,8% dintre tineri au semnalat, în cercetarea Endline, că egalitatea de gen presupune egalitatea în drepturi și obligațiuni a bărbatului și femeii. Toate 23 de cadre didactice, de asemenea, au menționat că sunt de acord total sau parțial cu această afirmație (a se vedea Tabelul 13).

Disciplina opțională a determinat reducerea stereotipului, precum că bărbatul este persoana care trebuie să asigure familia financiar, iar soția este responsabilă de creșterea și educația copiilor. Astfel, a crescut numărul elevilor care *nu sunt de acord* cu afirmația dată – de la 32,7%, la 58,2% (+25,5 p.p.), în eșantionul de bază și de la 31,8%, la 45,5% (+13,7 p.p.), în eșantionul de control (a se vedea Tabelul 12). Semnalăm că, din perspectiva de gen, s-au constatat diferențe semnificative la acest subiect. Numărul fetelor care nu sunt de acord cu afirmația dată este de 65,3%, în comparație cu 42,9% al băieților. A crescut și numărul cadrelor didactice care sunt în dezacord cu acest stereotip de la 20, la 22 persoane.

Tabelul 12. Percepții privind relațiile armonioase în familie și familia fericită, elevi, %

Dezacordul elevilor cu afirmațiile de mai jos	Eșantionul de bază			Eșantionul de control		
	Baseline	Endline	Progresul (p.p.)	Baseline	Endline	Progresul (p.p.)
Egalitatea de gen este atunci când bărbații și femeile sunt egali în drepturi și obligații	4,1	2,3	-1,8	2,7	1,8	-0,9
Dacă bărbatul câștigă suficienți bani, soția trebuie să stea acasă și să aibă grijă de gospodărie și de copii	32,7	58,2	+25,5	31,8	45,5	+13,7
Salariile/veniturile partenerilor sunt comune, în cadrul familiei	4,1	1,4	-2,7	2,7	1,4	-1,3
Într-o familie, soțul trebuie să fie mai în vârstă ca soția	51,8	58,6	+6,8	45	53,6	+8,6
Într-o familie soția, trebuie să fie mai scundă decât soțul	55	65,5	+10,5	50	53,2	+3,2
Bărbatul care își cere scuze de la femeie pentru faptele sale este un bărbat slab	93,2	96,4	+3,2	93,2	91,4	-1,8
Bărbatul sau femeia care a fost căsătorit/ă, iar apoi a divorțat nu merită încredere	71,8	81,8	+10,0	75	78,6	+3,6

98,2% dintre elevi, la cercetarea Endline, împărtășeau opinia că salariile și veniturile partenerilor, în cadrul familiei, sunt comune. Opiniile cadrelor didactice nu s-au schimbat în această privință atât la cercetarea Baseline, cât și la cea Endline - 21 de persoane erau de acord total sau parțial cu aceasta.

Disciplina opțională „Relații armonioase în familie” a determinat depășirea de către unii elevi a următoarelor stereotipuri: (i) în familie, soția trebuie să fie mai scundă ca soțul, (ii) bărbatul sau femeia care

a fost căsătorit/ă, iar apoi a divorțat nu merită încredere. Astfel, în cazul primului stereotip, ponderea elevilor care nu sunt de acord a crescut de la 55%, la 65,5% printre elevii care au audiat disciplina (+10,5 p.p.), în comparație cu o creștere de la 50%, la 53,2% (+3,2 p.p.) printre elevii care nu au audiat-o. În cazul celui de-al doilea stereotip nominalizat mai sus, ponderea elevilor care nu sunt de acord a crescut de la 71,8%, la 81,8% printre elevii care au audiat disciplina (+10 p.p.), în comparație cu o creștere de la 75%, la 78,6% (+3,6 p.p.) în grupul de control.

Tabelul 13. Percepții privind relațiile armonioase în familie și familia fericită, cadre didactice, persoane

	Baseline		Endline	
	Acord total sau parțial	Dezacord	Acord total sau parțial	Dezacord
Egalitatea de gen este atunci când bărbații și femeile sunt egali în drepturi și obligații	22	1	23	0
Dacă bărbatul câștigă suficienți bani, soția trebuie să stea acasă și să aibă grijă de gospodărie și de copii	3	20	1	22
Salariile/veniturile partenerilor sunt comune, în cadrul familiei	21	2	21	2

Peste 73 la sută dintre fete au menționat, în studiul Endline (*acordul total* și *acordul parțial*) dacă soțul trebuie să meargă singur la întâlnirea cu prietenii, atunci acesta trebuie să informeze partenera, situație cu care băieții sunt de acord într-o măsură mai mică (65 la sută). Comparativ, 77 la sută dintre fete și 82 la sută dintre băieți consideră (*acord total* sau *parțial*) dacă soția merge la o întâlnire cu priete-

nii, atunci aceasta trebuie să informeze partenerul. Depășirea stereotipurilor în această privință s-a produs într-o măsură mai mare printre audienții disciplinei opționale, în comparație cu ceilalți elevi. Și 13 dintre cadrele didactice au menționat acordul (*total* sau *parțial*) soțul trebuie să-și ceară voie întotdeauna de la soție atunci când vrea să meargă singur la întâlnire cu prietenii și viceversa.

Tabelul 14. Percepții privind relațiile în cadrul familiei, elevi, %

Dezacordul elevilor cu afirmațiile de mai jos	Eșantionul de bază			Eșantionul de control		
	Baseline	Endline	Progresul (p.p.)	Baseline	Endline	Progresul (p.p.)
Soțul trebuie să-și ceară voie întotdeauna de la soție atunci când vrea să meargă singur la o întâlnire cu prietenii	21,4	26,4	+5,0	27,3	21,8	-5,5
Soția trebuie să-și ceară voie întotdeauna de la soț atunci când vrea să meargă singură la o întâlnire cu prietenii	18,2	20,9	+2,7	21,4	16,8	-4,6
Soțul trebuie să cunoască, să aibă acces la parola, cont de facebook, odnoklasniki, e-mail-ul soției	34,1	57,7	+23,6	32,7	43,2	+10,5
Soția trebuie să cunoască, să aibă acces la parola, cont de facebook, odnoklasniki, e-mail-ul soțului	29,5	54,5	+25,0	31,4	40	+8,6

În ceea ce privește cunoașterea accesului la parola, contul de facebook, e-mail etc. al partenerului/ei, ponderea tinerilor care *nu sunt de acord* cu acest lucru ca fiind corect a crescut cu aproximativ 25 p.p., în eșantionul de bază, în comparație cu aproximativ 10 p.p., în eșantionul de control (a se ve-

dea Tabelul 14). Numărul cadrelor didactice care au menționat *dezacordul* că soțul/soția trebuie să cunoască, să aibă acces la parola, contul de facebook, odnoklasniki, e-mail al soției/soțului la cercetarea Endline s-a majorat (a se vedea Tabelul 15).

Tabelul 15. Percepții privind relațiile în cadrul familiei, cadre didactice, persoane

	Baseline		Endline	
	Acord total sau parțial	Dezacord	Acord total sau parțial	Dezacord
Soțul trebuie să-și ceară voie întotdeauna de la soție atunci când vrea să meargă singur la o întâlnire cu prietenii	11	12	13	10
Soția trebuie să-și ceară voie întotdeauna de la soț atunci când vrea să meargă singură la o întâlnire cu prietenii	14	9	13	10
Soțul trebuie să cunoască, să aibă acces la parola, cont de facebook, odnoklasniki, e-mail-ul soției	7	16	4	19
Soția trebuie să cunoască, să aibă acces la parola, cont de facebook, odnoklasniki, e-mail-ul soțului	7	16	5	18

2.3. Percepțiile privind rolul femeii și al bărbatului în familie

Cercetarea Baseline a arătat prezența stereotipurilor în rândul tinerilor privind imaginea și rolul femeii și al bărbatului, în cadrul gospodăriei. Astfel, o bună gospodină și o bună soție trebuie să știe a găti (85,2%), să-i placă să facă curățenie (70,2%), să aibă părere proprie (61,6%), să asculte întotdeauna părerea soțului (49,8%), să poată ierta soțul atunci când acesta o va jigni, dar își va cere scuze (40,2%), să fie frumoasă (25,5%), să fie cu studii superioare (22,5%). În conștiința fetelor așa stereotipuri, precum pregătirea bucatelor și curățenia în gospodărie erau prezente mult mai puternic decât în rândul băieților. În schimb, băieții puneau un mai mare accent pe frumusețea viitoarelor soții, lucru confirmat și în cadrul discuțiilor focus grup.

Cercetarea Endline demonstrează unele schimbări în percepțiile elevilor privind rolul femeii și al bărbatului în familie. Schimbările sunt mai semnificative la elevii care au audiat disciplina opțională, în comparație cu cei care nu au audiat această disciplină (a se vedea Figura 11). Astfel, a crescut ponderea elevilor ce consideră că este important pentru „o bună gospodină” să aibă părere proprie, a scăzut ponderea celor care puneau accentul pe frumusețe, pe iertarea soțului atunci când acesta își jignește soția, pe realizarea sarcinilor de curățenie, pe ascultarea soțului etc.

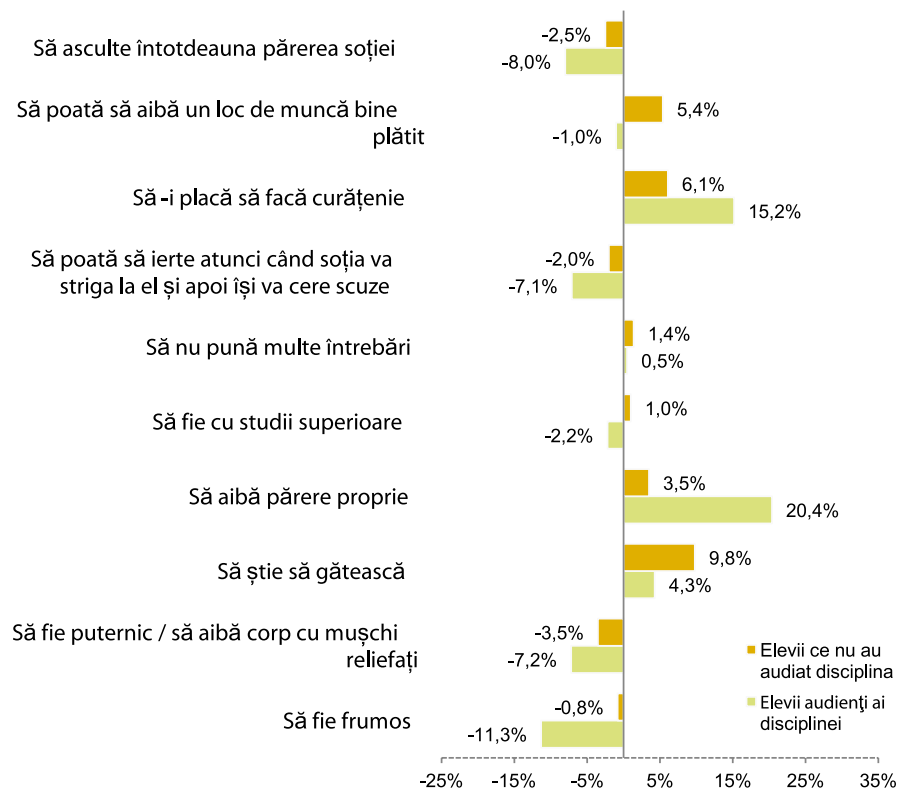
Figura 11. Progresul răspunsurilor între studiul Baseline și Endline la întrebarea „În ce situații putem afirma că o fată va fi „o bună gospodină” și „o bună soție?” Elevii ce au audiat disciplina opțională și cei care nu au audiat, date comparative, %

Stereotipurile erau prezente și vis-a-vis de rolul bărbatului în familie. Cercetarea Baseline relevă că un bun gospodar și un bun soț, în opinia tinerilor, trebuie să aibă un loc de muncă bine plătit (72,3%), să aibă părere proprie (63,6%), să asculte întotdeauna de părerea soției (57,0%), să poată să ierte atunci când soția va striga la el și apoi își va cere scuze (53,9%), să știe să gătească (44,3%), să-i placă să facă curățenie (30,0%), să fie cu studii superioare (26,8%), să fie puternic sau să aibă mușchii reliefați (25,2%), să fie frumos (18,6%).

Cercetarea Endline relevă schimbări semnificative în percepția rolului bărbatului în familie: a crescut ponderea elevilor ce apreciază părerea proprie la un bun gospodar (+20,4 p.p.), implicarea în menaj (+15,2%), pe de o parte, pe de altă parte, a scăzut importanța frumuseții (-11,2 p.p.), mușchilor reliefați, ascultării permanente a părerii soției (-8,0 p.p.), iertării soției în cazurile când aceasta strigă (-7,1 p.p.) (a se vedea Figura 12).

Figura 12. Progresul răspunsurilor între studiul Baseline și Endline la întrebarea „În ce situații putem afirma că un băiat va fi „un bun gospodar” și „un bun soț”?” Elevii ce au audiat disciplina opțională și cei care nu au audiat, date comparative, %

2.4. Percepțiile și atitudinile privind responsabilitățile familiale

Viziunile tinerilor referitor la responsabilitățile familiale sunt influențate de educația primită în cadrul familiei de origine. Datele cercetărilor relevă însă că disciplina „Relații armonioase în familie”, într-un termen scurt (septembrie 2016 – aprilie 2017), a reușit să producă schimbări semnificative în atitudinile a peste 20 la sută dintre tineri privind responsabilitățile în cadrul familiei (a se vedea Tabelul 16). Evidențiem însă că există diferențe în percepția responsabilităților familiale, din perspectivă de gen. Chiar dacă 55,5% dintre tineri *nu sunt de acord* că pentru o femeie cel mai important lucru este de a avea grijă de casă și a găti, ponderea femeilor este de 58%, față de 50% a bărbaților.

56,8% dintre tineri *nu consideră* că schimbarea scutecelor, spălarea și alimentarea copiilor intră în responsabilitățile femeii, însă ponderea femeilor ce sunt în dezacord este de 59,3%, față de 51,4% a băieților.

Diferențele de gen cresc atunci când e vorba de faptul că bărbatul trebuie să aibă ultimul cuvânt în luarea deciziilor în familie. 70% dintre fete și-au manifestat *dezacordul* cu această afirmație, în comparație cu doar 44,8% dintre băieți (eșantionul de bază). Se păstrează diferențele de gen și în ceea ce privește opinia că bărbatul în familie trebuie să aibă ultimul cuvânt în cheltuirea banilor - 86% dintre fete și-au anunțat *dezacordul* în comparație cu 71,6% dintre băieți.

Tabelul 16. Atitudini privind responsabilitățile în cadrul familiei, elevi, %

Dezacordul elevilor cu afirmațiile de mai jos	Eșantionul de bază			Eșantionul de control		
	Baseline	Endline	Progresul (p.p.)	Baseline	Endline	Progresul (p.p.)
Pentru o femeie, cel mai important lucru este de a avea grijă de casă și de a găti	35,0	55,5	+20,5	32,3	46,4	+14,1
Schimbarea scutecelor, spălarea și alimentarea copiilor intră în responsabilitatea mamei	32,3	56,8	+24,5	34,5	45,0	+10,5
Bărbatul trebuie să aibă ultimul cuvânt în luarea deciziilor în familie	36,8	62,7	+25,9	36,4	40,5	+4,1
Bărbatul trebuie să aibă ultimul cuvânt în cheltuirea banilor	58,2	78,6	+20,4	58,2	60,9	+2,7

Opiniile cadrelor didactice privind rolurile și responsabilitățile în cadrul gospodăriei sunt mai puțin stereotipizate, în comparație cu cele ale tinerilor. Instruirile la care au participat cadrele didactice, înainte de a preda disciplina elevilor, au determinat micșorarea stereotipurilor în rândul acestora (a se vedea Tabelul 17). Astfel:

- S-a redus de la 6, la 4 numărul cadrelor didactice care sunt *de acord parțial* că pentru o femeie cel mai important lucru este de a avea grijă de casă și a găti;
- S-a redus de la 6, la 2 numărul cadrelor didactice care *sunt de acord parțial* că schimbarea scutețelor, spălarea și alimentarea copiilor intră în responsabilitățile mamei;
- S-a redus de la 3, la 2 numărul cadrelor didactice care *sunt de acord (parțial și total)* că bărbatul trebuie să aibă ultimul cuvânt în luarea deciziilor în familie;
- A crescut de la 21, la 23 numărul cadrelor didactice care *nu sunt de acord* cu faptul că bărbatul trebuie să aibă ultimul cuvânt în cheltuirea banilor.

Tabelul 17. Atitudini privind responsabilitățile în cadrul familiei, cadre didactice, persoane

	Baseline		Endline	
	Acord total sau parțial	Dezacord	Acord total sau parțial	Dezacord
Pentru o femeie, cel mai important lucru este de a avea grijă de casă și de a găti	6	17	4	19
Schimbarea scutețelor, spălarea și alimentarea copiilor intră în responsabilitatea mamei	6	17	2	21
Bărbatul trebuie să aibă ultimul cuvânt în luarea deciziilor în familie	3	20	2	21
Bărbatul trebuie să aibă ultimul cuvânt în cheltuirea banilor	2	21	0	23

2.5. Cunoștințele despre violența în familie și instituțiile care oferă asistență

Tinerii cunosc multiple afirmații ce denotă stereotipuri privind violența în familie. În cadrul discuțiilor de grup la **etapa Baseline**, au fost menționate următoarele:

- „Bătaia e ruptă din rai”;
- „Dacă mă bate – mă iubește”;
- „Femeia nebătută e ca și casa nemăturată”;
- „Dacă soțul bate femeia, înseamnă că o educă”;
- „Dacă soțul bate cu pumnul în masă, acesta trebuie să fie ultimul cuvânt”;
- „Dacă soțul vorbește, soția trebuie să tacă”;
- „Soția trebuie să accepte violența pentru a-și păstra familia”;

- „Dacă soțul vrea, soția trebuie să fie gata”,
- „Unde bate, acolo crește” (mai mult în cazul copiilor),
- „Doar bărbații sunt violenți”.

Înlăturarea stereotipurilor referitoare la violența în familie este un proces anevoios și dificil, în opinia tinerilor, dar ar putea avea succes dacă copiii de mici ar fi învățați să nu accepte violența. În acest scop, tinerii trebuie să-și dezvolte reguli proprii în familiile pe care le vor crea și să discute împreună problemele care există în familie.

Cercetarea Baseline a evidențiat că informarea tinerilor despre violență și agresivitate trebuie îmbunătățite. 88,4% dintre tineri erau *de acord total* și *acord parțial* cu faptul că o persoană agresivă este cea care manifestă un comportament violent. S-au constatat totuși mici diferențe pe sexe referitor la această afirmație – 91,1% dintre fete și-au manifestat această opinie, în comparație cu doar 84,5% dintre băieți.

Tabelul 18. Percepții privind agresivitatea și violența, elevi, %

Dezacordul elevilor cu afirmațiile de mai jos	Eșantionul de bază			Eșantionul de control		
	Baseline	Endline	Progresul (p.p.)	Baseline	Endline	Progresul (p.p.)
Un agresor este ușor identificabil de la prima întâlnire	32,3	45,5	+13,2	29,5	31,8	+2,3
O femeie trebuie să tolereze violența, abuzul pentru a-și păstra familia	77,3	87,7	+10,4	74,1	80	+5,9

Datele cercetării relevă lipsa schimbărilor în percepțiile cadrelor didactice în privința aspectelor menționate (a se vedea Tabelul 19). Reieșind din experiența de viață, ponderea cadrelor didactice care consideră că este ușor să identifice agresorul la prima întâlnire este mai mic, în comparație cu cea a tinerilor (doar 1/3). De asemenea, semnalăm dificultățile în schimbarea

57,5% dintre tineri au menționat că un agresor este ușor de identificat de la prima întâlnire. Fetele se considerau mai perspicace la acest capitol, în comparație cu băieții (a se vedea Tabelul 18).

Cercetarea Endline prezintă ușoare îmbunătățiri în informarea elevilor privind agresivitatea și violența. A crescut ponderea elevilor ce și-au anunțat *dezacordul* că agresorul poate fi ușor identificat la prima întâlnire cu 13,2 p.p., față de doar 2,3 p.p. la elevii care nu au audiat disciplina (a se vedea Tabelul 18). Din perspectiva de gen, semnalăm că 48,7% dintre fetele care au audiat disciplina sunt *în dezacord* cu această afirmație, în comparație cu doar 38,6% dintre băieții din aceeași categorie.

Numărul elevilor din eșantionul de bază care *nu sunt de acord* că o femeie trebuie să tolereze violența pentru a-și păstra familia a crescut cu 10,4 p.p., față de doar 5,9 p.p., în eșantionul de control. Diferențele de gen la acest subiect se micșorează – 88% dintre fete sunt *dezacord* față de doar 82,1% dintre băieții care au audiat disciplina.

percepțiilor și atitudinilor adulților privind violența în familie. Instruirile de care au beneficiat cadrele didactice care au predat disciplina opțională nu a schimbat atitudinea unuia dintre aceștia privind violența în familie. Un profesor din cei 23 a rămas cu convingerea că o femeie trebuie să tolereze violența, abuzul pentru a-și păstra familia.

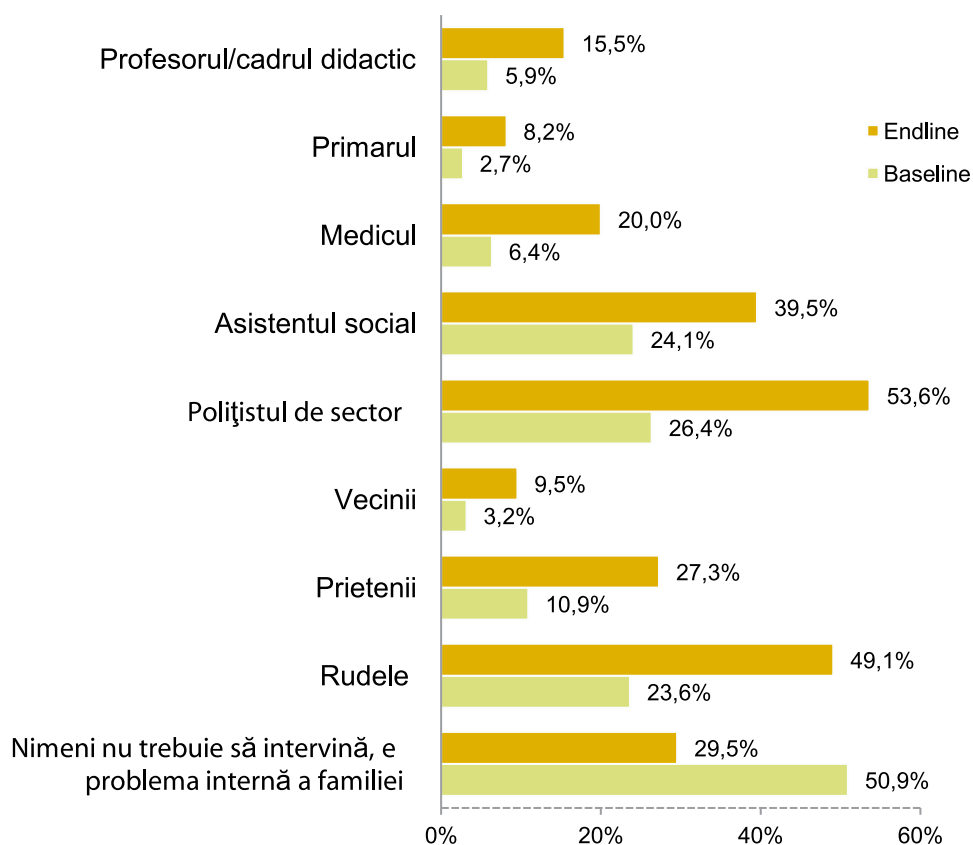
Tabelul 19. Percepții privind agresivitatea și violența, cadre didactice, persoane

	Baseline		Endline	
	Acord total sau parțial	Dezacord	Acord total sau parțial	Dezacord
Un agresor este ușor identificabil de la prima întâlnire	8	15	8	15
O femeie trebuie să tolereze violența, abuzul pentru a-și păstra familia	1	22	1	22

Disciplina opțională „Relații armonioase în familie” a determinat schimbări importante în informarea elevilor privind organele la care trebuie să se adreseze, în cazurile de violență în familie (a se vedea Figura 13). Astfel, printre audienții disciplinei opționale s-a redus numărul celor care consideră că *nu ar trebui să intervină nimeni* în cazul violenței în familie, aceasta fiind problema internă a familiei cu 21,4 p.p. În același timp, semnalăm că a crescut numărul elevilor ce știu că, în caz de violență, trebuie

să intervină polițistul de sector (+27,3 p.p.), rudele (+25,5 p.p.), prietenii (+16,4 p.p.), asistentul social (+15,5 p.p.), medicul (+13,6 p.p.), cadrele didactice (+9,5 p.p.) (a se vedea Figura 14). Atenționăm că, în cazurile de violență în familie, este oportun de anunțat profesioniștii. În nici un caz nu trebuie admise situațiile când rudele, reieșind din stereotipurile existente în societate, vor recomanda păstarea secretului cazului de violență, neanunțarea cazului la organele de poliție etc.

Figura 13. Cine ar trebui să intervină în situațiile de violență în familie, opinia elevilor audienți ai disciplinei opționale, %

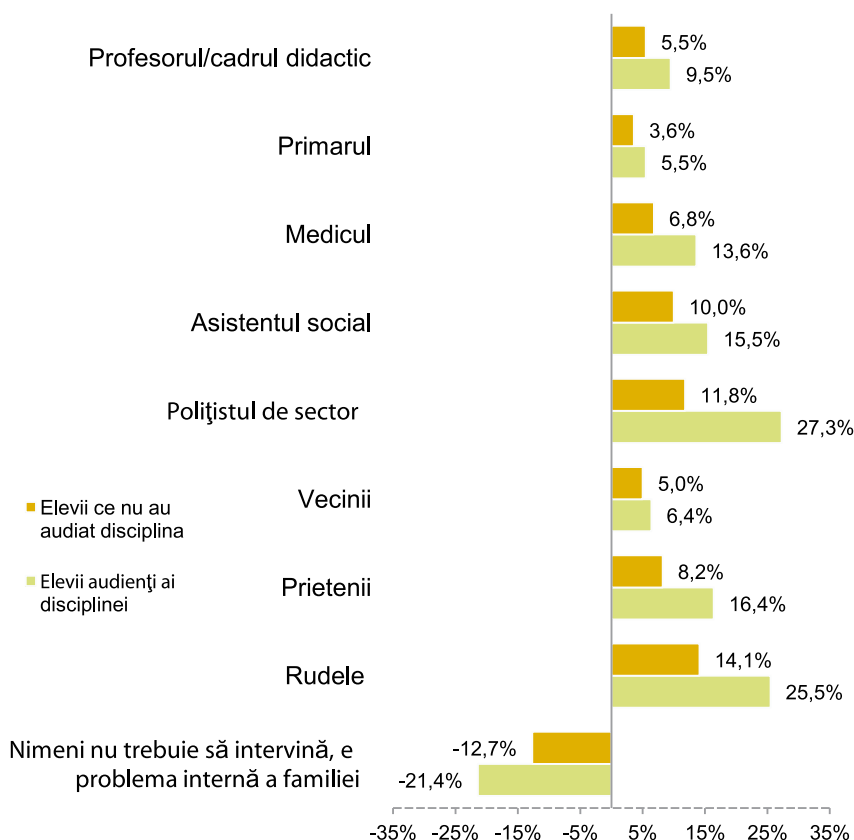

Datele cercetării relevă că la acest capitol a crescut gradul de informare și printre elevii care nu au avut această disciplină, însă într-o măsură mai mică decât la elevii beneficiari ai cursului „Relații armonioase în familie”. Acest fapt se explică prin abordarea tematicii violenței și în cadrul disciplinei „Educație civică”.

În opinia cadrelor didactice, la cercetarea **Baseline**, în situațiile de violență în familie trebuie să

intervenă asistentul social (22 persoane), polițistul de sector (19 persoane), prietenii (17 persoane), medicul (15 persoane), cadrele didactice (15 persoane), vecinii (13 persoane), rudele (11 persoane), primarul (10 persoane). Cele evidențiate relevă că unele cadre didactice ar mai avea nevoie de cunoștințe referitor la implicarea multidisciplinară, în cazurile de violență, pentru că ei sunt cei care vor transmite aceste cunoștințe elevilor.

Figura 14. Progresul răspunsurilor între studiul Baseline și Endline la întrebarea „Cine ar trebui să intervină în situații de violență în familie?” Elevii ce au auzit disciplina opțională și cei care nu au auzit, date comparative, %

Cercetarea Endline evidențiază ușoare îmbunătățiri în ceea ce privește cunoștințele cadrelor didactice referitor la persoanele care ar trebui să intervină în cazurile de violență (a se vedea Figura 15).

Cunoștințele elevilor despre formele violenței în familie erau insuficiente, **la etapa cercetării Baseline**. Doar 25 la sută dintre elevi cunoșteau violența eco-

nomică, 28 la sută – violența spirituală, 43 la sută – violența sexuală, 79 la sută – violența psihologică și 85 la sută - violența fizică. În același timp, s-a constatat că fetele cunoșteau puțin mai bine formele de violență în familie, în comparație cu băieții.

La cercetarea Endline, s-a atestat creșterea gradului de cunoaștere a formelor de violență –

Figura 15. Cine ar trebui să intervină în situațiile de violență în familie, opinia cadrelor didactice, persoane

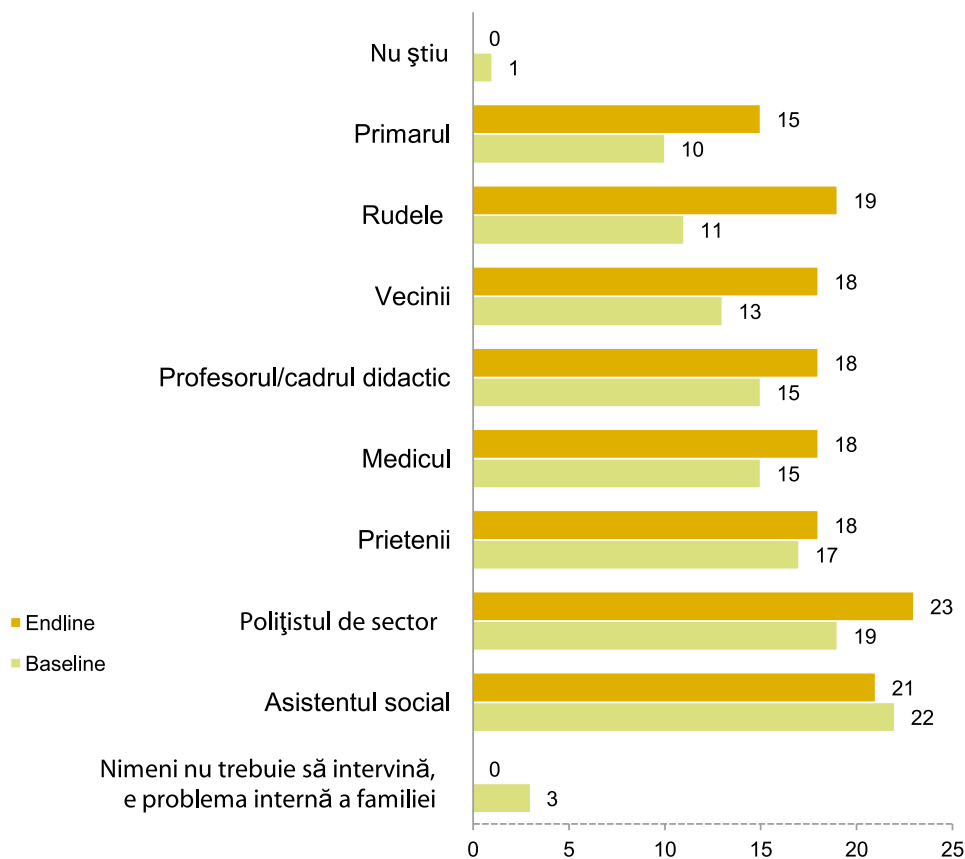
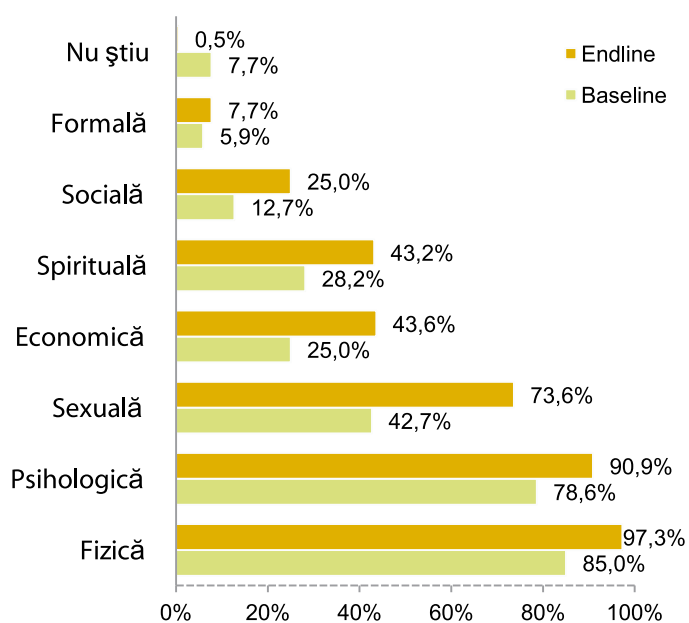

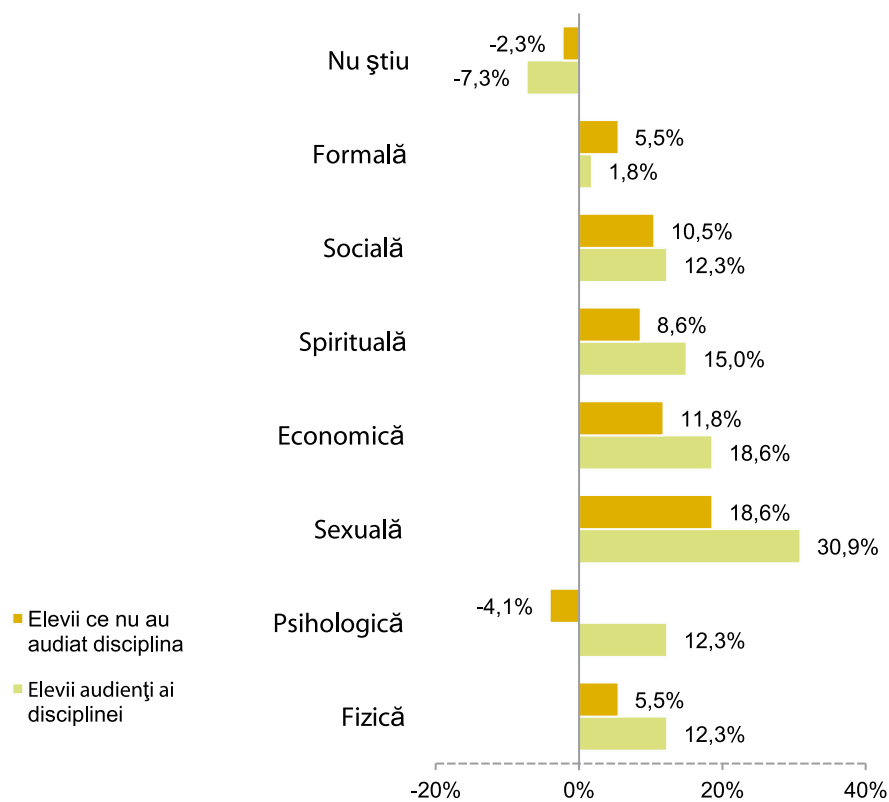
Figura 16. Cunoașterea de către elevi a formelor de violență în familie, elevii care au auzit disciplina, %

cu 30,9 p.p. a violenței sexuale, cu 18,6 p.p. a violenței economice, cu 15,0 p.p. a violenței spirituale și cu 12,3 p.p. a violenței psihologice și tot cu 12,3 p.p. a violenței fizice la audienții disciplinei opționale (a se vedea Figura 16).

Analiza comparativă a creșterii gradului de cunoștințe privind formele de violență relevă că, la audienții disciplinei opționale „Relații armonioase în familie”, nivelul de cunoștințe a crescut aproape dublu, în comparație cu elevii care nu au audiat această disciplină (a se vedea Figura 17).

Figura 17. Progresul răspunsurilor între studiul Baseline și Endline la întrebarea „Care sunt formele violenței în familie?” Elevii ce au audiat disciplina opțională și cei care nu au audiat, date comparative, %

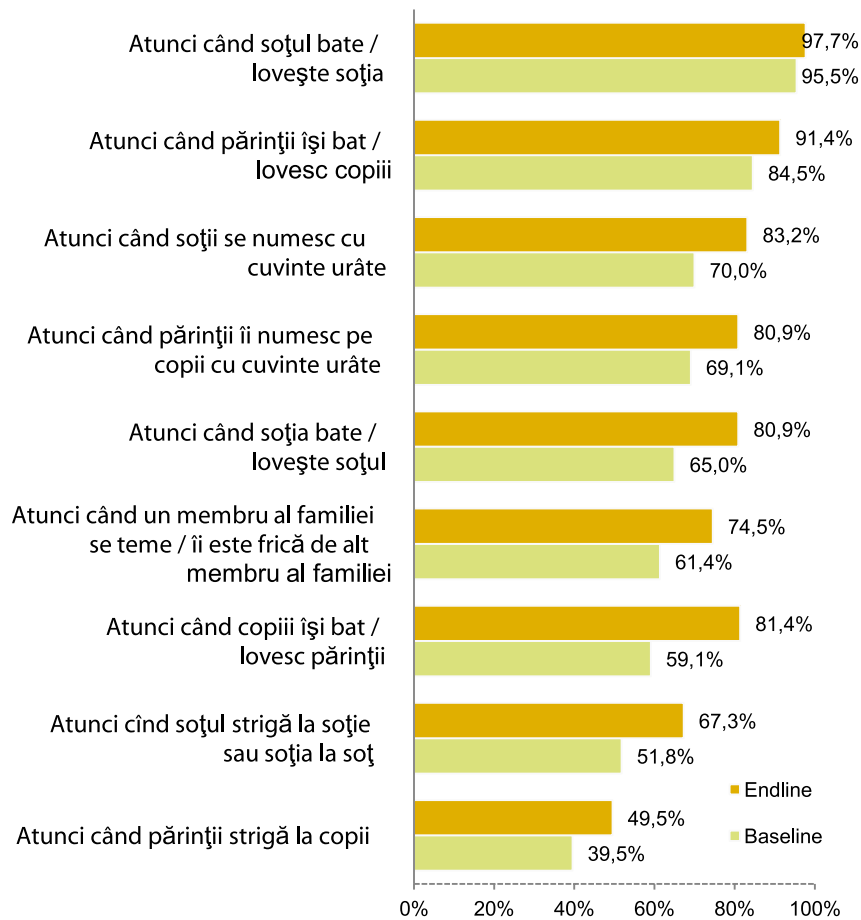

Diferențele de gen în ceea ce privește cunoașterea formelor de violență în familie sunt mici, fetele într-un număr mai mare cunosc formele de violență psihologică (92,7%) față de băieți (87,1%) și violența economică (46%) și, respectiv (38,6%).

La cercetarea Baseline, toate cadrele didactice cunoșteau despre violența fizică și psihologică, mai rar despre cea sexuală (19 din 23), economică (18 din 23), spirituală (15 din 23). Respectiv, pentru a îmbunătăți cunoștințele elevilor la acest capitol, era necesar

ca profesorii să cunoască toate formele violenței în familie și să poată explica specificul acestora elevilor. Cercetarea Endline evidențiază îmbunătățirea cunoștințelor cadrelor didactice privind formele violenței în familie. Toate cadrele didactice au nominalizat corect formele de violență în familie.

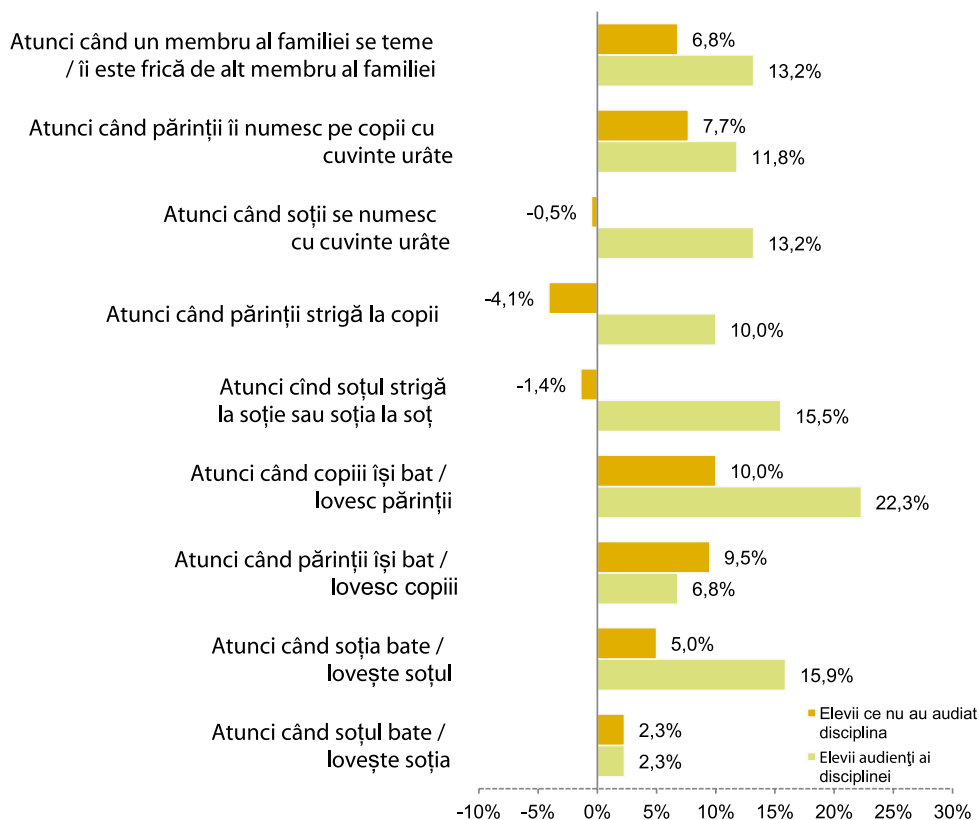
Figura 18. Situațiile când putem afirma că în familie există violență, opinia elevilor, %

În cercetarea Baseline, s-a constatat că elevii aveau dificultăți în perceperea situațiilor de violență în familie. Cei mai mulți asociau violența în familie doar cu bătaia sau lovirea unui membru, mai rar situațiile când se foloseau cuvinte urâte, când se striga. Disciplina opțională a permis o mai bună înțelegere a situațiilor de violență în familie, în special, când copiii își bat/lovesc părinții (+22,3 p.p.), când soția bate/lovește soțul (+15,9 p.p.), când soțul strigă la soție sau soția la soț (+15,5

p.p.), când un membru al familiei se teme de alt membru (+13,2 p.p.), când soții se numesc cu cuvinte urâte (+13,2 p.p.), când părinții îi numesc pe copii cu cuvinte urâte (+11,8 p.p.), când părinții strigă la copii (+10,0 p.p.) (a se vedea Figura 18). Există mici diferențe de gen în perceperea situațiilor de violență. Spre exemplu, doar 74,3% dintre băieți, în comparație cu 84,7% dintre fete au menționat că, atunci când copiii își bat sau lovesc părinții este o situație de violență în familie.

Figura 19. Progresul răspunsurilor între studiul Baseline și Endline la întrebarea „Care sunt situațiile când putem afirma că în familie există violență?” Elevii ce au auzit disciplina opțională și cei care nu au auzit, date comparative, %

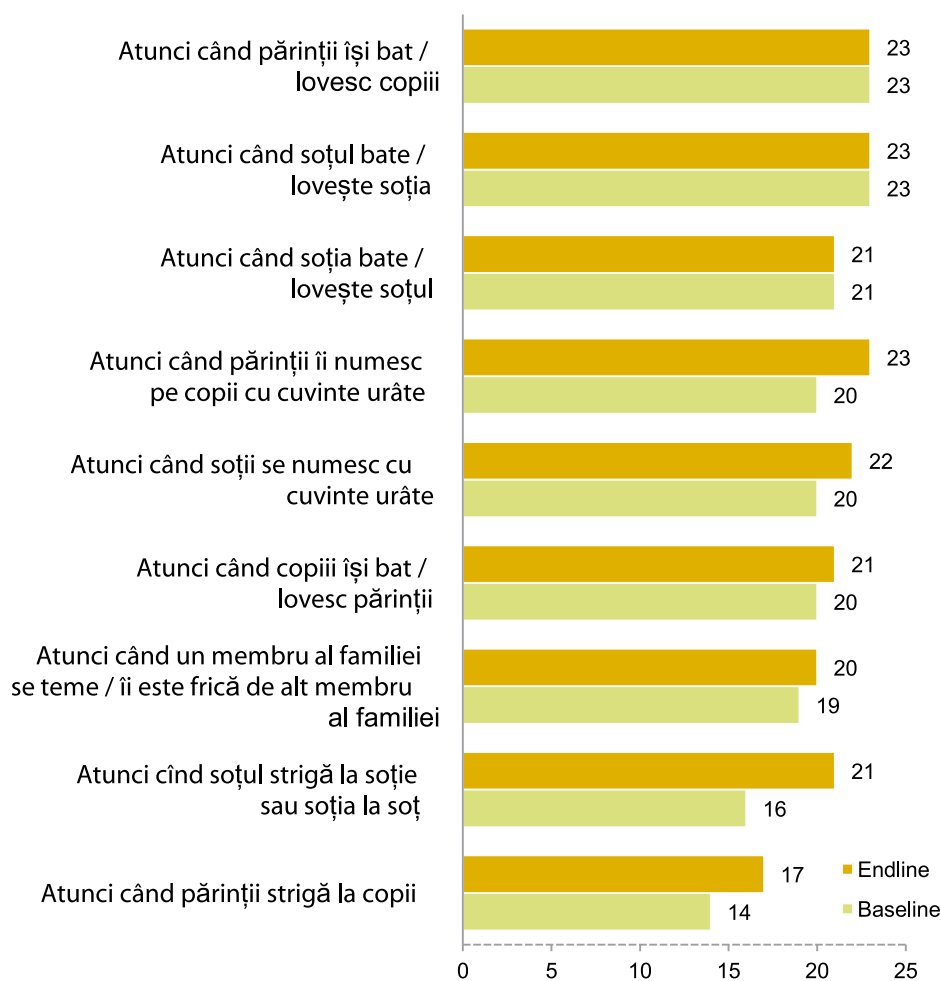
Informarea despre situațiile de violență și înțelegerea acestora este un efect al disciplinei opționale. Diferențele în cunoștințe la acest capitol sunt foarte mari între audienții și nonaudienții disciplinei opționale. Cei care n-au auzit disciplina opțională nu consideră situațiile când se ridică vocea, când se utilizează cuvinte urâte ca fiind violente (a se vedea Figura 19).

Identificarea situațiilor de violență în familie a fost un exercițiu complicat și pentru cadrele didactice,

la etapa Baseline. Opiniile acestora erau determinate de tradițiile din societatea moldovenească. Astfel, 10 din 23 de cadre didactice nu considerau că atunci când părinții strigă la copii este o situație de violență, 8 din 23 de cadre didactice nu considerau că atunci când soțul strigă la soție sau soția la soț era prezentă o situație de violență etc. (a se vedea Figura 20).

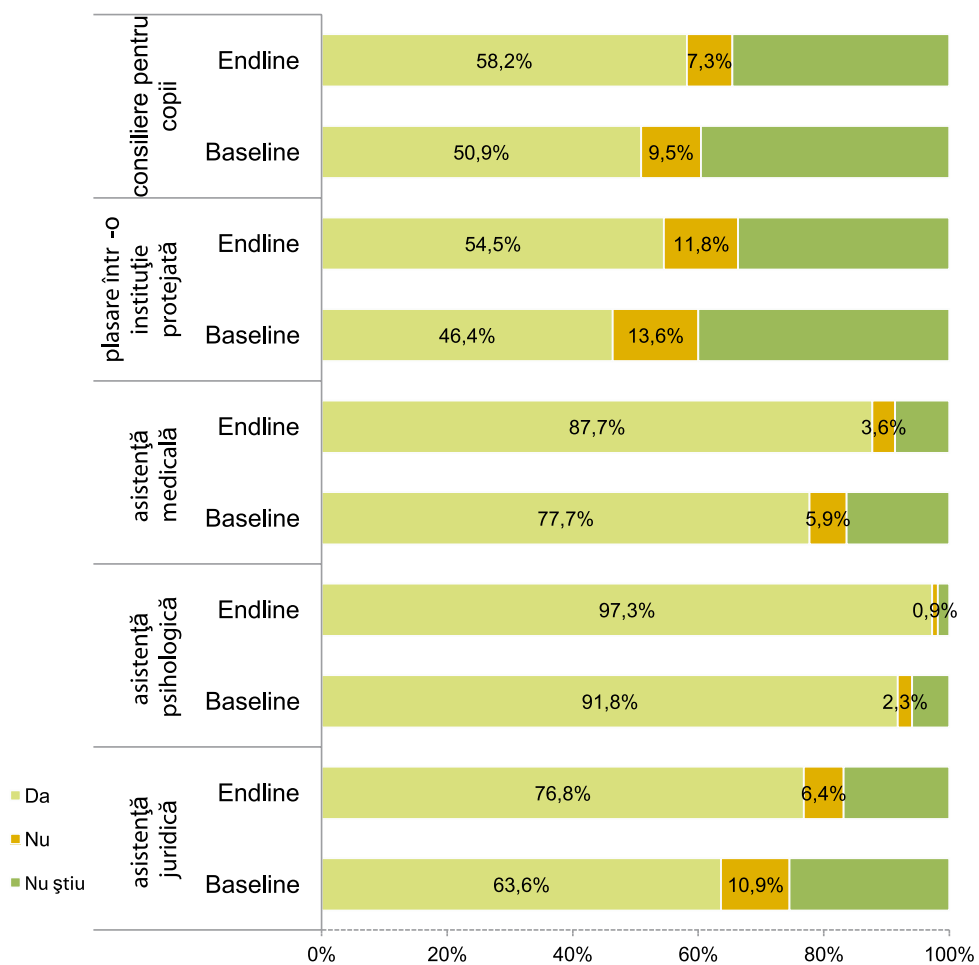
Cadrele didactice și-au îmbunătățit capacitățile de cunoaștere/recunoaștere a situațiilor de violență în familie până la cercetarea Endline.

Figura 20. Situațiile când putem afirma că în familie există violență, opinia cadrelor didactice, persoane

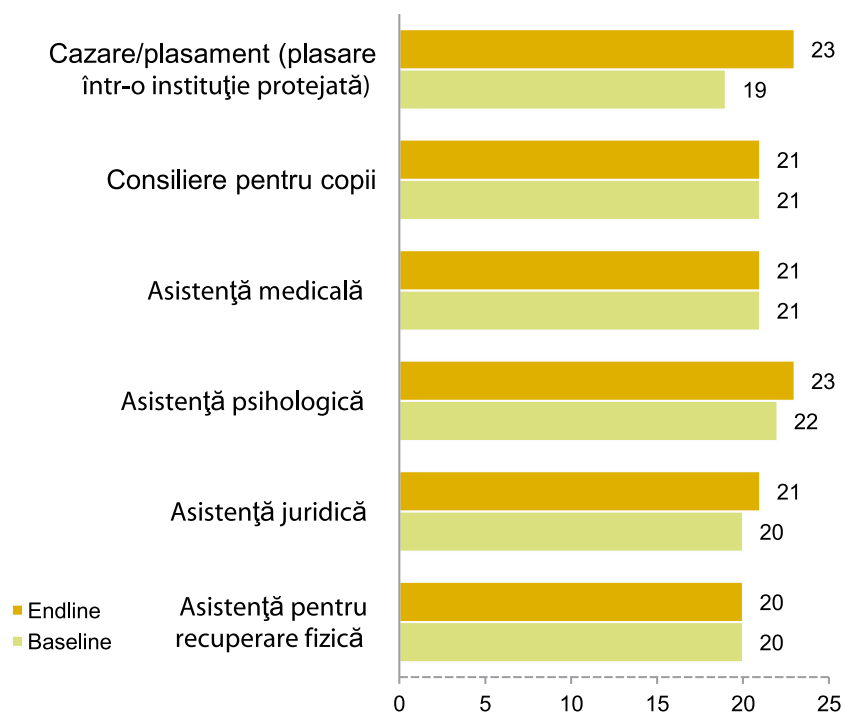
Gradul de cunoaștere a măsurilor de protecție pentru victimele violenței în familie s-a îmbunătățit în eșantionul de bază într-o măsură mai mare decât în cel de control. Astfel, cunoașterea despre existența asistenței juridice a crescut de la 63,6%, la 76,8%, a asistenței psihologice de la 91,8%, la 97,3%, a asistenței medicale de la 77,7%, la 87,7% a cazării sau plasamentului de la 46,6%, la 54,5% și a consilierii pentru copii de la 50,9%, la 58,2%, în eșantionul de bază (a se vedea Figura 21).

Figura 21. Cunoașterea măsurilor de protecție la care au dreptul victimele violenței în familie, elevii care au auzit disciplina, %

A crescut și gradul de cunoaștere a cadrelor didactice, a măsurilor de protecție la care au dreptul victimele violenței. Putem spune că marea majoritate a cadrelor didactice cunosc măsurile de protecție pentru victimele violenței în familie, însă există loc pentru a îmbunătăți situația (Figura 22).

Figura 22. Cunoașterea măsurilor de protecție la care au dreptul victimele violenței în familie, cadre didactice, persoane

Cunoașterea instituțiilor la care pot să apeleze victimele violenței în familie era redusă, la cercetarea Baseline. 52,3% dintre elevi din eșantionul de bază și 54,1% din cel de control au menționat că nu cunosc instituțiile la care să apeleze, în cazuri de violență. La cercetarea Endline, numărul celor care nu cunosc instituțiile la care pot apela după ajutor s-a micșorat cu 25 p.p., în eșantionul de bază, și 19,6 p.p., în cel de control. Îmbunătățirea cunoștințelor a fost posibilă și în eșantionul de

control datorită cursului de „Educație civică”, însă într-o măsură mult mai mică. Analiza instituțiilor menționate de către elevi relevă că informarea a fost diferită, în cadrul disciplinei opționale „Relații armonioase în familie” și disciplinei obligatorii „Educația civică”. Numărul elevilor care au auzit disciplina opțională s-a majorat cu 33,6 p.p. și cunosc telefonul de încredere 08008808, în comparație cu doar 5,5 p.p., în eșantionul de control.

DISCIPLINA OPȚIONALĂ „RELAȚII ARMONIOASE ÎN FAMILIE”. AȘTEPTĂRI ȘI REALIZĂRI

3.1. Aprecierea disciplinei opționale

În cadrul cercetării Baseline, elevii au semnalat că disciplina „*Relațiile armonioase în familie*” ar trebui să le ofere cunoștințe practice necesare în viață referitor la:

- modalitățile de relaționare dintre băieți și fete;
- modalități de depășire a problemelor în relațiile de prietenie;
- modalitățile de creare a unor familii armonioase și durabile „*sănătoase fiziologic, dar și moral... în care să fie toți fericiți și pozitivi*” (FG_2_F_N_B);
- relațiile dintre soț-soție, părinți-copii și copii-copii - „*să luăm niște lecții pentru ca să știm cum să ne comportăm în viitoarele noastre familii*” (FG_1_B_S_B);
- strategii de educație a copiilor fără agresivitate, violență - „*să le putem explica într-un mod normal*” (FG_1_B_S_B);
- strategii pentru a depăși conflictele care vor apărea în familie, inclusiv violența în familie - „*a trece peste obstacolele care sunt în familie*” (FG_2_F_N_B).

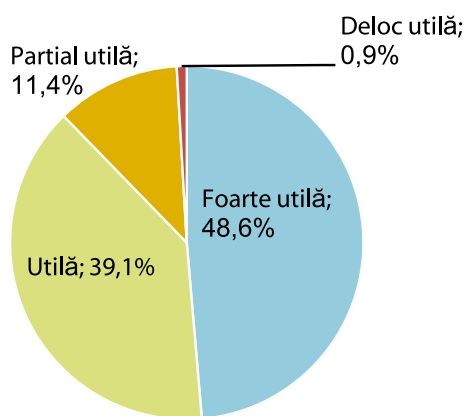
Elevii au pus accentul pe faptul că formarea familiei este „*cel mai important pas din viața oricărei persoane*” și tinerii trebuie să înțeleagă că sunt „*inițiatorii fericirii proprii*” (FG_2_F_N_B). Astfel, disciplina opțională „*Relații armonioase în familie*” era văzută de majoritatea tinerilor ca ceva „*folositor*” pentru „*construcția*” unei familii fericite - „*să formăm un fundament puternic al familiei noastre*” (FG_2_F_N_B). Există informații în cărți, pe internet, dar este mai important ca să se discute despre aceasta direct.

S-a evidențiat că disciplina este exact la vârsta potrivită - „*suntem la vârsta când începem a discuta cu diferite persoane, începem o relație între fete și băieți și trebuie să știi care este persoana potrivită pentru tine și cum să te porți*” (FG_2_F_N_B). S-a mai subliniat că această disciplină va suplimenta un gol de informații, înainte de a începe o relație „*ține exact de vârsta noastră*” (FG_3_M_C_B), „*ne va ajuta să facem alegerile corecte*”, „*ne va ajuta să fim mai precauți în ce privește abuzul, violul*” (FG_1_B_S_B). S-a menționat, de asemenea, despre faptul că cunoștințele acumulate ar putea preîntâmpina divorțurile - „*să nu trecem și noi prin aceasta*” (FG_3_M_C_B).

Unii tineri au mai evidențiat că informațiile acumulate le vor permite să înțeleagă unele probleme existente în familia de origine și poate să contribuie la îmbunătățirea relațiilor din cadrul acesteia - „*chiar în prezent, aș dori să pot schimba unele lucruri în familia mea... Aș vrea să fie mai multă armonie. Sper ca prin acest curs să dezvolt abilitățile de a soluționa unele probleme din familia mea, dar care îmi vor fi utile și în viitor, în familia pe care o voi crea*” (FG_2_F_N_B).

În cadrul cercetării Endline, cadrele didactice au menționat că disciplina opțională „*Relații armonioase în familie*” este una „*binevenită*”, „*utilă*”, pentru că va constitui „*abecedarul vieții de familie*”, „*un ghid*”,

Figura 23. Utilitatea disciplinei, Endline, elevi, %

„*nutriția*” pentru formarea familiilor armonioase, fiindcă abordează problemele cu care se confruntă familiile din societatea contemporană.

Și elevii au semnalat că disciplina este „*de folos*”, „*o lecție de viață pentru familie*”, „*pregătire pentru viitor*”, „*ne învață cum să ne comportăm în familia noastră, cum să avem o familie armonioasă*”, „*cum să fim egali în drepturi*”, „*cum să depășim relațiile agresive...cum să ieșim dintr-o astfel de relație*” și prezintă „*reguli și ajutor pentru viața de familie*”, „*pentru armonie*”. O parte dintre elevi au evidențiat că disciplina învață elevii „*cum să comunice și cum să se comporte*” atât în familie, cât și în societate (a se vedea Figura 23).

Utilitatea disciplinei, în viziunea elevilor, este determinată de:

- „*oferirea unor îndrumări, analiza unor exemple, probleme din viața reală și identificarea soluțiilor*”, „*cum să procedăm*” (FG_3_M_S_E);
- „*să nu fim robi ai sentimentelor de dragoste, să fim sinceri cu partenerul*” (FG_2_B_C_E);
- „*ne învață cum să construim o relație trainică, de durată, cum să comunicăm, cum trebuie să rezolvăm problemele, nu să le evităm, pentru că evitarea lor duce la ceva grav*” (FG_3_M_S_E). Elevii susțin că disciplina este axată pe „*viitorul*” elevilor, pentru că încercă să ofere cunoștințe, dar și să le formeze abilități pentru crearea unor familii armonioase și durabile – „*să alegem corect un partener de viață și să formăm o familie fericită*” (FG_3_M_S_E). Unul dintre aspectele cele mai importante ale disciplinei este comunicarea între băieți și fete – „*ne oferă șansa să ne expunem opiniile. Nu contează dacă e corect sau nu, important este să spunem ceea ce credem și apoi să comparăm opinia noastră cu a celorlalți*” (FG_3_M_S_E).

Disciplina ajută și la descoperirea lacunelor pe care le au tinerii referitor la relații. Prin intermediul acesteia, unii elevi înțeleg „*greșelile care au fost făcute de părinții lor*” și vor încerca să nu le repete, au remarcat cadrele didactice.

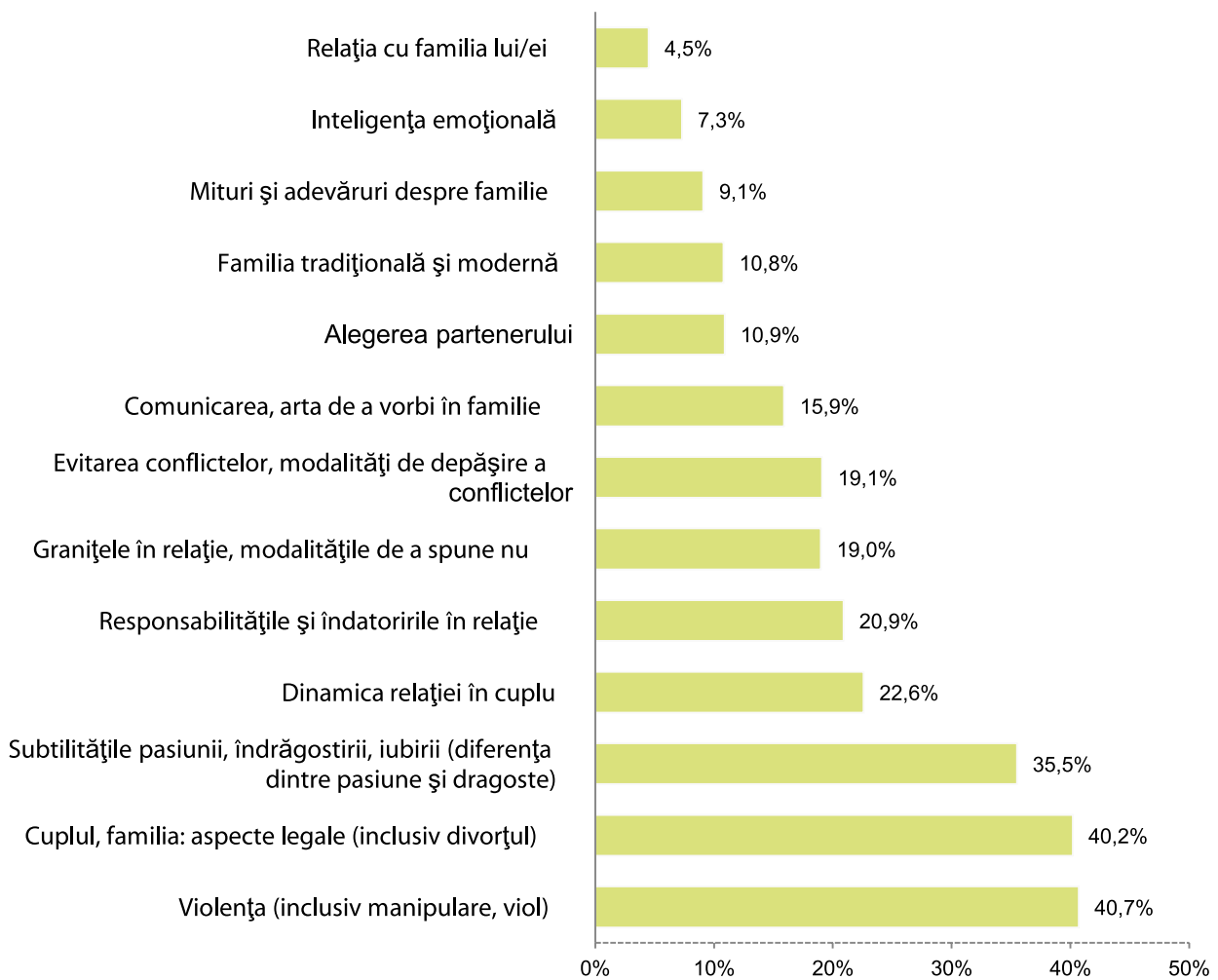
Cadrele didactice au evidențiat lipsa părinților care au migrat la muncă peste hotare – „*32% dintre copiii din instituția noastră au un părinte sau ambii părinți plecați*” (FG_P_B), respectiv, lipsa educației pentru viața de familie, lipsa unui model de relații familiale duce la tentația de a prelua modele greșite de la prieteni, de pe internet, din filme etc.

Discuțiile cu elevii despre relațiile de familie și problemele legate de această tematică are un efect benefic. Elevii conștientizează importanța problemelor abordate, mai ales, este importantă „*cultivarea*”

convingerii existenței unor soluții reale” (FG_P_E). S-a evidențiat, de asemenea, că distrugerea stereotipurilor este un alt aspect util al disciplinei - „a adus aspecte noi și totodată a permis distrugerea unor stereotipuri” (FG_P_E).

Atât elevii, cât și cadrele didactice au menționat că utilitatea practică a disciplinei pentru viața de zi cu zi este „rodul cel mai de preț”. Cele mai utile dintre subiectele discutate, în opinia elevilor, sunt prezentate în Figura 24.

Figura 24. Cele mai utile subiecte, în opinia elevilor, % (întrebare deschisă)

Cadrele didactice și unii dintre elevi au semnalat că această disciplină ar trebuie să fie obligatorie. Disciplina dată este necesară nu doar pentru elevii din licee, dar și pentru cei din gimnazii, deoarece unii tineri „*au părinții plecați peste hotare*”, iar alții, chiar dacă „*au ambii părinți acasă, duc lipsă de modele pozitive în familie*” (FG_CD_E).

Nu există o viziune unică privind clasa în care să fie introdusă disciplina opțională la elevi. În timp ce unii semnaleză necesitatea introducerii acesteia începând cu etapa gimnazială (clasa VII-IX) – „*atunci se formează bazele unei viziuni asupra vieții și relațiilor de familie*”, alții consideră că etapa liceală este binevenită, pentru că la liceu „*revedem mentalitatea noastră*”.

Disciplina a permis evidențierea unor stereotipuri, prejudecăți pe care le au atât copiii, cât și cadrele didactice „*voalat, picătură cu picătură am încercat să schimbăm anumite lucruri*” (FG_CD_E). Elevii au evidențiat în discuțiile focus grup divergențele de opinii

în cadrul orelor la diferite subiecte și dificultățile de a schimba unele stereotipuri – „*e greu de schimbat modul de gândire...Mulți la noi spun că băiatul trebuie să aducă bani, iar femeia să stea la bucătărie*” (FG_1_F_N_E).

Elevii au menționat, în discuțiile de grup, că înțelegerea necesității și utilității disciplinei opționale s-a produs treptat - „*Noi am reacționat agresiv când am aflat despre disciplina opțională... Apoi, treptat, s-a deschis un geam, apoi altul. Înțelegeam că este util și că multe teme, deși ar trebui să se discute cu părinții, nu se discută. În plus, părinții nu sunt psihologi, ei relatează doar din propria lor experiență*” (FG_1_F_N_E).

Tabelul 20. Punctele tari și punctele slabe ale disciplinei opționale, în opinia cadrelor didactice și a elevilor

Puncte tari	Puncte slabe
Cadrelor didactice	
<p>„I-a apropiat pe copii de părinți. Copiii au început să discute mai mult cu părinții”;</p> <p>„Depistăm elevi, situații care au nevoie de ajutorul psihologului”;</p> <p>„Îi ajutăm pe copii să se înțeleagă, să se descopere”;</p> <p>„Elevii devin mai conștienți, mai stăpâni pe emoții, pe relația pe care o au...Înțeleg că familia ți-o construiești și trebuie să depășești dificultățile”;</p> <p>„Elevii devin mai încrezători în viitor”;</p> <p>„Mi-a ajutat și mie, personal, să-mi oficializez relațiile, să nu trăiesc în concubinaj”.</p>	<p>„Este necesar un număr mai mare de ore. 35 de ore e prea puțin”;</p> <p>„Ar fi necesar de discutat și despre metodele de contracepție” (părerile au fost însă împărțite, doar câteva cadre didactice au fost de acord cu această idee);</p> <p>„Sunt necesare mai multe ore la comunicare, în special, comunicarea asertivă”;</p> <p>„De rezervat mai puține ore la tema violenței”;</p> <p>„Sunt necesare mai multe ore la inteligența emoțională. Foarte mulți tineri sunt focusați pe inteligența cognitivă. Mai multe exerciții practice pentru a dezvolta inteligența emoțională”;</p> <p>„Sunt prea multe sarcini în Caietul elevului”.</p>
Elevii	
<p>„Temelie pentru viața de zi cu zi”;</p> <p>„Noi discutăm și aceasta este important”</p> <p>„Ne învățăm să comunicăm asertiv și să ne controlăm impulsivitatea”;</p> <p>„Îți ajută să-ți schimbi puțin viziunea despre familia pe care o vrei”;</p> <p>„Avem posibilitatea să comparăm. Cunoștințele apar atunci când încerci să compari. Eu am posibilitatea să compar și să aleg ceea ce am nevoie”;</p> <p>„Fiecare copil analizează familia lui: ce este bine și ce este rău”;</p> <p>„Am învățat cum să ne comportăm cu oamenii care nu ne plac”;</p> <p>„Am învățat să nu intrăm în conflict, să găsim compromisuri”;</p> <p>„Învățăm să soluționăm problemele pe cale pașnică, fără a dăuna nouă și celor din jur”;</p> <p>„Am învățat să înțelegem oamenii și să-i respectăm, indiferent dacă ne place sau nu”;</p> <p>„Ajută la formarea unei relații”;</p> <p>„Ne consolidează, comunicăm și ne cunoaștem mai bine”;</p> <p>„Ne dezvoltă creativitatea, prin intermediul proiectelor”;</p> <p>„Ne prezintă noi metode în tratarea problemelor”;</p> <p>„Ne învățăm să fim egali”;</p> <p>„Ne educă valorile care trebuie să fie într-o familie și să punem accent pe suflet, înaintea frumuseții corporale”;</p> <p>„Facem distincția între pasiune și dragoste”;</p> <p>„A determinat schimbarea unor viziuni și îmi pare rău că nu a apărut mai înainte, pentru că aveam nevoie de aceste cunoștințe încă în clasele anterioare”;</p> <p>„Se străduiesc să elimine stereotipurile”;</p> <p>„Am simțit schimbări în comportament”;</p> <p>„Am înțeles cum fiecare coleg se va comporta în familia sa”.</p>	<p>„Nu putem să implementăm toată informația primită în viața acum”;</p> <p>„Nu e atât de ușor să te schimbi”;</p> <p>„Unii băieți nu iau disciplina în serios”;</p> <p>„Această disciplină nu cred că trebuie să aibă note”;</p> <p>„Evaluările să nu fie notate, elevii să scrie părerea lor”;</p> <p>„Lipsa manualului pentru elevi”.</p>

3.2. Portretul profesorului la disciplina opțională „Relații armonioase în familie”

Un rol deosebit în procesul de învățare a elevului îl are profesorul, ca sursă de cunoștințe, ca model de valori, ca utilizator de metode interactive, ca disponibilitate de comunicare și interacțiune. Disciplina opțională „Relații armonioase în familie” nu trebuie să fie doar o sursă de informații, ci o disciplină pentru meditație și evaluare a cunoștințelor, a percepțiilor și a atitudinilor proprii, un laborator în care se va forma baza pentru o viitoare familie armonioasă și durabilă. Elevii au semnalat că profesorul care va preda această disciplină trebuie să fie „înțelegător”, „calm”, „echilibrat”, „să cunoască psihologia copiilor”, „să respecte egalitatea de gen... să nu facă diferența dintre băieți și fete”, „să-și facă lucrul cu pasiune”, „puțin sever”, o persoană deschisă, care să găsească limbaj comun cu toți elevii din clasă – „un suflet deschis pentru fiecare istorioară a copiilor. Fiecare problemă a acestora trebuie să fie trăită și trecută prin tine și trebuie să fii un om foarte sensibil ca să primești toate acestea” (FG_2_F_N_B).

Marea majoritate dintre elevi își doresc ca profesorul să aibă o experiență de viață în familie „să fie trecut prin viață”, „o persoană experimentată”, pentru ca să „aducă cazuri din propria experiență” (FG_1_B_S_B). Alții însă au semnalat că acesta trebuie să fie tânăr, cu viziuni moderne.

O parte dintre elevi au evidențiat că acest profesor trebuie să fie un model, inclusiv în ceea ce privește vestimentația - „un om solid, îmbrăcăminte de clasă, pentru că trebuie să fie un exemplu pentru elevi” (FG_2_F_N_B), chiar dacă marea majoritate au semnalat că „aspectul interior este mai important decât aspectul fizic” (FG_2_F_N_B), „e important ce ai în suflet, ce poți să dai copiilor și ce poți să primești de la ei” (FG_2_F_N_B).

Acceptarea diversității de opinii și toleranța sunt alte

trăsături necesare - „o persoană predispusă pentru a discuta, pentru a explica, cu răbdare foarte mare” (FG_2_F_N_B). Atenția pentru a nu da rețete concrete e obligatorie și nu poate fi neglijată.

Alte aspecte semnalate care fac parte din portofoliul obligatoriu al profesorului sunt:

1. crearea unei atmosfere binevoitoare pentru a învăța, cu modalități de captare a atenției - „să fie pregătită psihologic pentru a putea preda în clasele 10-12”, „să poată motiva elevii să asculte”;
2. spiritul creativ, de asemenea, este o calitate necesară, fiind suplimentat de utilizarea diferitelor metode interactive de predare – „nu să ne spună și să ne spună, dar să utilizeze diferite jocuri, ca noi să intrăm în esența lucrurilor și să fie interesant” (FG_2_F_N_B);
3. importanța pregătirii pentru fiecare oră, găsirea argumentelor pentru a explica situațiile concrete;
4. nu în ultimul rând, cadrele didactice trebuie să fie pregătite pentru a explica părinților, bunelor, preoților necesitatea disciplinei „Relații armonioase în familie”, să-i invite să vadă ce valori se transmit în cadrul orelor de la acest curs – „să înțeleagă că noi nu facem desfrânare în societate” (FG_P_B).

La cercetarea Endline, participanții la discuțiile focus grup, de asemenea, au menționat că pregătirea profesorului, dar și viziunile acestuia au un mare impact asupra copiilor - „totul depinde de profesor”.

Elevii au înaintat câteva sugestii pentru cadrele didactice:

- „să așeze pe polițe informația și să o exprime cât mai clar” (FG_2_B_C_E);

- *”să fie implicați toți copiii în discuții, inclusiv, cei timizi”* (FG_1_M_S_E).

Cadrele didactice care au predat disciplina au evidențiat unele sugestii pentru administrația instituțiilor de învățământ care vor dori să introducă disciplina opțională. Reprezentanții acestora trebuie să aleagă profesori competenți, care să predea această disciplină, relațiile profesorilor cu elevii trebuie să fie pozitive – „profesori care au priză la elevi, nu cei care au rămas fără ore” (FG_CD_E). Cei mai indicați ar fi psihologii, deși există și excepții.

3.3. Provocările disciplinei opționale

Cadrele didactice au semnalat următoarele provocări pe care le-au avut în procesul de implementare a disciplinei opționale:

- neîncadrarea în timp - *„Noi nu reușim. Temele sunt foarte voluminoase”, „o bună parte din temele prevăzute necesită un timp mai îndelungat de predare și de însușire”* (FG_P_E);
- lipsa suportului informațional pentru elevi și necesitatea unui manual;
- insuficiența materialelor audio-vizuale, prezentărilor PPT, studiilor de caz;
- multitudinea de sarcini în Caietul elevului pentru lucrul individual - *„La ore nu prea am practicat lucrul individual, pentru că elevii se plictisesc”* (FG_P_E);
- necesitatea restructurării conținutului, inclusiv, a unor teme. Spre exemplu: *„Tema: Familia tradițională și cea modernă a fost sare și piper... Poate ar trebuie divizate și tratate separat. Să vedem utilitatea primei, apoi a celei din urmă”* (FG_P_E);

- dificultăți în înțelegerea unor teme de către elevi - *„Aspectele ce țin de egalitatea de gen nu prea sunt înțelese de către elevi. E foarte ușor să găsească niște stereotipuri în comunitate legate de gen, dar le este dificil să-și analizeze comportamentul propriu din această perspectivă”* (FG_P_E);
- procesul de evaluare la această disciplină e dificil și e foarte subiectiv. Pentru a crește gradul de obiectivitate, cadrele didactice au utilizat diferite metode în procesul de evaluare: eseul, discursul, exerciții de genul cauză-efect, comentarea diferitor maxime, teste fulger, analiza unor studii de caz, teatrul social etc.;
- frica elevilor de a-și expune opiniile, convingerile din cauza stereotipurilor;
- dificultăți în relaționarea cu unii părinți. Nu toți părinții acceptă să fie puse în discuție subiecte, precum violența în familie etc.

Au existat și unele provocări la nivelul cadrelor didactice care nu au predat disciplina respectivă – *„elevii după ce au trecut tema comunicării asertive*

spuneau cadrelor didactice, care sunt mai rigide în viziuni, mai agresive că trebuie să comunice asertiv” (FG_CD_E).

Unii profesori, s-au confruntat, pe parcursul predării disciplinei, cu întrebări provocatoare din partea elevilor. În asemenea situații, ei și-au păstrat calmul, au oferit un răspuns științific și, atunci când nu au avut un răspuns, au amânat discutarea problemei pentru lecția următoare, pentru a se documenta.

Unele dificultăți au existat și în aplicarea metodelor propuse: „Exercițiul 5 la tema „Alegerea partenerului și etapa de inițiere a relației” este dificil pentru mine, în calitate de cadru didactic, dar pentru elevi, cu atât mai mult. E complicat de completat coloana 2 „Sub bagheta lui Edison”, de transformat motivele negative în pozitive” (FG_CD_E).

Tabelul 21. Provocări și modalități de soluționate a acestora, opinia cadrelor didactice și a elevilor

1	Neîncadrarea în timp	Dublarea orelor. Extinderea disciplinei pe 2 ani, pentru elucidarea completă a subiectelor abordate și pentru preocuparea mai îndelungată a elevilor de probleme ce țin de viața de familie.	1
2	Insuficiența materialelor audio-vizuale, prezentărilor PPT, studiilor de caz	Elaborarea unui manual pentru elevi sau Caietul elevului să conțină și un mic suport informațional, înainte de sarcinile practice.	2
3	Lipsa unui suport informațional pentru elevi	Elaborarea materialelor. Pregătirea unor filmulețe, studii de caz, PPT, fișe de lucru de către reprezentanții Centrului Internațional „La Strada”, din surse veridice.	3
		Oferirea suportului didactic la unele teme (de exemplu: tema 5, 14 etc.).	4
4	Multitudinea de sarcini în Caietul elevului pentru lucrul individual	Necesitatea reducerii lucrului individual, prin revizuirea sarcinilor din Caietul elevului – „ <i>de omis o parte</i> ”. S-a evidențiat necesitatea introducerii studiilor de caz. Elevii au semnalat - „sunt exerciții care cer să ne expunem părerea și să argumentăm, pe care le consider utile, dar cele care cer să specificăm doar Da sau Nu, nu prea merită” (FG_1_F_N_E).	5
		Reeditarea Caietului elevului, dar utilizarea unei hârtii mate, mai puțin calitative - „ <i>când scriu cu cerneală – se murdăresc</i> ”, „ <i>sunt grele</i> ”.	6
5	Necesitatea restructurării conținutului, inclusiv, a unor teme	Restructurarea conținutului curriculumului – „ <i>Dacă vor fi 2 ani, în primul an, ar fi bine de dat tot ceea ce ține de relațiile premaritale, iar în anul 2 – relațiile de familie</i> ”.	7
6	Dificultăți în înțelegerea unor teme de către elevi	Utilizarea mai eficientă a metodelor și strategiilor didactice care să permită acumularea de cunoștințe și competențe la elevi privind formarea unor familii armonioase și durabile. Utilizarea jocurilor de rol sau teatrului social, pentru o mai bună înțelegere a prejudecăților și stereotipurilor.	8
7	Dificultăți în procesul de evaluare	Să fie propuse diferite tipuri de evaluări.	9

8	Frica elevilor de a-și expune opiniile, părerile, convingerile	Crearea unei atmosfere de încredere la lecții și implicarea tuturor elevilor în discuții.	10
9	Dificultăți în relaționarea cu unii părinți	Implicarea părinților în unele activități ale disciplinei opționale.	11

Neîncadrarea în timp este una dintre cele mai mari provocări cu care s-au confruntat cadrele didactice în predarea disciplinei. Respectiv, am încercat să aflăm temele ce nu au fost suficient discutate cu elevii, în opinia cadrelor didactice (în ordinea nominalizării, de la cele mai frecvent menționate, la cele mai puțin menționate):

- Inteligența emoțională – cheia succesului în relație;
- Cuplul, familia: aspecte legale;
- Tipurile de comunicare. Comunicarea asertivă. Arta de a vorbi;
- Semnele manipulării și ale abuzului, la etapa premaritală;
- Responsabilități și roluri în familie;
- Rolul granițelor în relații;
- Disensiuni și conflicte în relație;
- Familia ca instituție socială;
- Alegerea partenerului, la etapa de inițiere a relației;
- Formarea și menținerea relației, din perspectiva de gen;
- Prevenirea situațiilor de manipulare;
- Strategii de încheiere a relațiilor abuzive;
- Cunoașterea reciprocă a partenerilor;
- Violența și formele acesteia.

Temele care au fost insuficient discutate, în opinia elevilor sunt prezente în Figura 25. Ele diferă, într-o anumită măsură, de cele nominalizate de către cadrele didactice și relevă nevoile de informare a tinerilor.

Temele/subiectele disciplinei ce au provocat dificultăți cadrelor didactice (în ordinea nominalizării, de la cele mai frecvent menționate, la cele mai puțin menționate):

- Perspectiva de gen în formarea și menținerea relației;
- Interculturalitate și multiculturalitate în relație;
- Miturile iubirii;
- Semne ale manipulării și ale abuzului, la etapa premaritală („unele semne elevii le consideră firești în cadrul unei relații” (FG_P_E);
- Familia tradițională și familia modernă;
- Granițele într-o relație de cuplu;
- Inteligența emoțională;
- Obstacole în procesul de intercunoaștere;
- Strategii de întrerupere/încheiere a relațiilor abuzive;
- Disensiuni și conflicte în relație.

Elevii au semnalat ca fiind dificile temele referitoare la aspecte de gen, familii monoparentale. Atunci când elevii s-au referit la temele dificile, ei au menționat și unele din sarcinile din Caietul elevului – „*e greu să scrii în caiet cum se simte un băiat sau o fată abuzată. Noi nu știm*” (FG_3_M_S_E), „*când trebuie să dai exemple despre ceea ce poate fi în viitor e greu. E greu să te pui în rol de soț/soție, pentru că nu ai experiență*” (FG_1_F_N_E).

Termenii complicați/greu de înțeles, în opinia elevilor, sunt: multiculturalitate (10%), interculturalitate (5,9%), intercunoaștere (5,5%), inteligență emoțională (4,1%), disensiuni/conflicte în relații (4,1%), granițe în relații (3,6%), aplanare (3,2%), asertiv (2,1%), melancolic (2%). Adolescenții au semnalat efortul depus de către cadrele didactice în explicarea termenilor pe înțelesul elevilor - „*au fost termeni complicați, științifici, dar profesoara a încercat să ni le explice ca să înțelegem*” (FG_2_B_C_E).

Figura 25. Teme/subiecte ce nu au fost suficient discutate, opinia elevilor, % (întrebare deschisă)

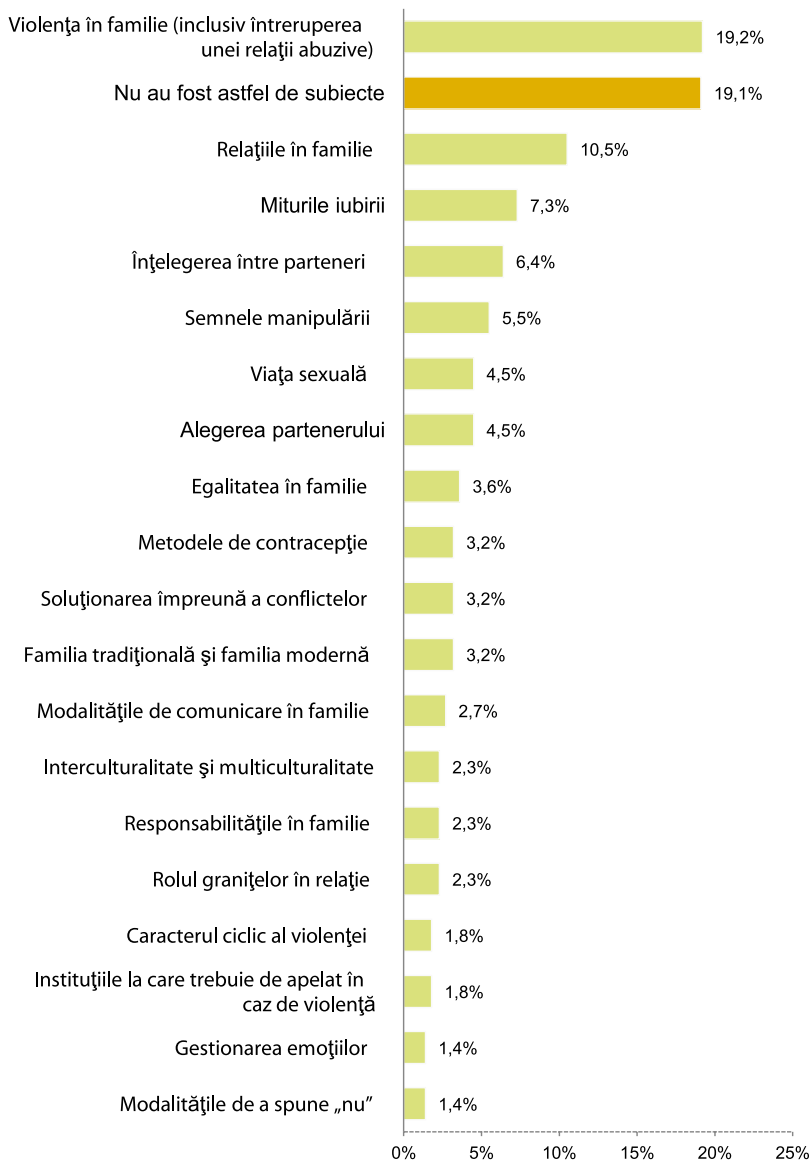
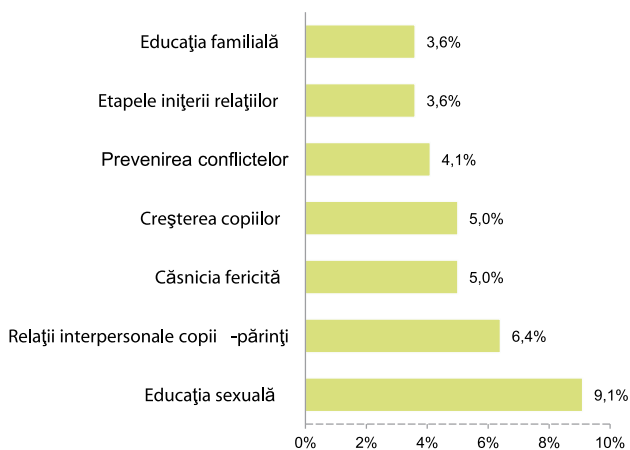

Figura 26. Teme/subiecte ce ar trebui incluse în disciplina opțională, opinia elevilor, % (întrebare deschisă)

Elevii au semnalat și câteva teme noi care îi interesează și care ar fi bine să fie parte a disciplinei opționale „Relații armonioase în familie” (Figura 26).

Cadrele didactice au nominalizat importanța prezenței Ghidului profesorului. În opinia acestora, metodele descrise în ghid au fost binevenite. Metodele utilizate frecvent în predarea disciplinei opționale au cuprins: dezbaterile, studiul de caz, jocul de rol, metoda RAI, miniprelegerea, graficul – T, turul galeriei, jocul didactic, proiectele de grup, diagrama Venn, lucrul în grup, clusteringul, explozia stelară, discuția dirijată, barinstormingul, discuția panel, fișa de reflecție, posterul, simularea, ierarhizarea, diamantul, mâna oarbă, linia valorilor, mozaicul, masa rotundă, analiza SWOT, scrierea liberă, eseul, sculptura vie etc..

Unele cadre didactice au utilizat și alte metode decât cele propuse în Ghidul profesorului: pazelul, valiza, pantomima, sondajul de opinie – „*unele întrebări care apăreau în timpul discuției le propuneam ca să le cerceteze în școală, comunitate și, ulterior, elevii făceau analiza răspunsurilor*” (FG_CD_E).

Cadrele didactice au menționat că elevii asimilează mai ușor informația în cadrul discuțiilor, dezbaterilor, metodelor interactive. Indiferent de metoda utilizată, oricum, profesorul trebuie să dețină controlul asupra derulării situației în clasă.

3.4. Exemple de bune practici în predarea disciplinei

Cadrele didactice au semnalat că au rămas impresionate de interesul și activismul elevilor la ore, precum și de rezultatele activităților desfășurate. Elevii au fost foarte creativi și ingenioși, au prezentat date statistice, diverse informații, desene și imagini, simboluri etc. într-un mod original. Un rol important în implementarea disciplinei au avut strategiile didactice și metodele utilizate: studiul de caz, lucrul individual, proiectele de grup, jocurile: „Semaforul”, „Turnul Galeriei”, „Mână oarbă”, „Explozia stelară”, care descătușează elevii și-i implică activ.

Unele cadre didactice au organizat în cadrul disciplinei și mese rotunde cu diferiți actori din comunitate (preot, medic, părinți), prezentând obiectivele disciplinei, temele care se vor studia (Apărece Eugenia, Liceul Teoretic „Mihai Sadoveanu”, s. Giurgiu-lești, Cahul). Altele au organizat dezbateri la unele teme. „Dezbaterile la filmul „Culorile” au fost foarte aprinse. Elevii au comunicat cu ardoare, însă chiar și acum unii băieți mai consideră că pot dirija viața unei fete cum vor ei” (Spătari Tatiana, Liceul Teoretic „Ștefan-Vodă”, Stefan-Vodă).

Predarea temelor

„La tema „**Subtilitățile pasiunii, îndrăgostirii, iubirii**” am aplicat jocul didactic „Pânza discuției”, prezentat

în Ghidul profesorului. Elevii au fost foarte entuziasmați de crearea pânzei și, la sfârșit, le-am propus să fixeze această pânză pe perete cu ajutorul lipiciului, formând simbolul dragostei” (Belibova Silvia, Liceul Teoretic „Varnița”).

„La tema „**A asculta și a înțelege partenerul**”, la etapa de evocare, nu am aplicat jocul didactic „Zidul urlător”, pentru a nu crea gălăgie. În schimb, am utilizat josul „Ascultarea activă”. Elevii s-au grupat în triade, au decis cine și ce rol va avea: A, B sau C. Fiecărui rol i s-a explicat sarcina astfel, încât celelalte roluri să nu știe în ce constă acesta. Rolul A trebuia să povestească ceva interesant celorlalți 2 colegi, rolul B trebuia să asculte atent, manifestând interes, rolul C trebuia să distragă atenția, să întrerupă vorbitorul, să aibă ocupații laterale comunicării. La sfârșit, elevii și-au expus emoțiile și opiniile” (Belibova Silvia, Liceul Teoretic „Varnița”).

„La tema „**Ce înseamnă o familie fericită**”, la etapa de reflecție, am aranjat elevii într-un cerc și am elaborat un poster „Secrete ale unui cămin fericit”. Fiecare elev aducea un exemplu și, dacă era necesar, argumenta. Metoda dată este eficientă pentru că îi atrage pe toți să participe și se prezintă opiniile fiecăruia” (Știrbu Lilia, Liceul Teoretic „Dimitrie Cantemir”, Cantemir).

„Un subiect important pentru elevi reprezintă **„Tipurile de familii”**. Subiectul presupune cunoașterea elevilor cu evoluția familiei și schimbările pe care le parcurge aceasta în timp. Diversele întrebări ale elevilor despre familiile tradiționale și netradiționale au generat ideea de a valorifica familia actuală în care trăiește elevul. Astfel, elevilor li s-a propus să aducă poze de familie dinamice, pozitive, cu părinții lor de la diverse evenimente din viață, pentru a plasa accentele pe armonia relațiilor” (Afteni Ludmila, Liceul Teoretic „A. Mateevici”, or. Căușeni).

„Tema **„Strategii de a spune „Nu” într-o relație”** a fost un subiect la care elevii au fost invitați să discute asupra unor studii de caz care conțin relații abuzive. Experiența a fost una captivantă pentru ei, plasându-se în diverse roluri, simulând dialoguri care denotă o relație ineficientă. Elevii au format perechi. Din foi albe A4, si-au confecționat o mascotă, pe care au „personalizat-o” desenându-i fața. Au îmbrăcat-o pe mână și, din acel moment, au intrat în rolul unei persoane străine. Din perspectiva a 2 tineri de 18-19 ani, au simulat câteva situații/dialoguri care conțineau elemente de abuz/control din partea unuia dintre cei doi. Sarcina a constat în exercitarea presiunii din partea unuia și aplicarea strategiilor de a spune „Nu” în situații dificile. Exercițiul a culminat cu concluziile elevilor despre importanța unor atitudini corecte în relația premaritală față de partener, forța argumentului și necesitatea de a fi consecvent în manifestarea propriei poziții într-o relație” (Afteni Ludmila, Liceul Teoretic „A. Mateevici”, or. Căușeni).

„La tema **„Semne ale manipulării într-o relație”** elevii puneau în discuție situații ce țineau de surorile lor mai mari, în special, băieții. În acest context, le-am propus să realizeze un Ghid pentru băieți care să reflecte cum să se comporte pentru a nu manipula, pentru a nu abuza... Fetele au avut sarcina de a elabora o listă de elemente care să le ajute să identifice comportamentele abuzive și să anticipeze manipularea într-o relație” (Belicciu Margareta, Liceul Teoretic „Gina Latină”, mun. Chișinău).

„În cadrul temei **„Valori și mentalități în familie”** am utilizat metoda copacului de valori, analizând

opiniile elevilor. Pe tablă a fost desenat un copac. Pe frunzele copacului, elevii au scris valori pe care le au familiile lor și valori pe care le au ei înșiși. Au fost analizate răspunsurile și, la final, s-a creat Minighidul de valori caracteristic elevilor clasei” (Liceul Teoretic „Pelinia”, s. Pelinia, raionul Drochia).

„**La modulul II, tema 8**, am utilizat conținuturile în format Power Point din prima fază a pilotării acestui curs realizat de Mariana Copacinschi. Acest conținut și alte 7 pe care le dețin au făcut orele mai interesante, cu mesaje clare pentru elevi... Pot să împărtășesc experiența cu toți profesorii interesați” (Oglindă Olga, Liceul Teoretic „Emil Nicula”, s. Mereni, raionul Anenii Noi).

„**Disciplina opțională am predat-o la cerc**, fapt ce ne-a permis să dublăm numărul de ore la fiecare subiect și să discutăm, în detalii diferite aspecte” (Tocan Lucia, Leonte Tatiana, Liceul Teoretic „M. Eminescu”, s. Ghindești, raionul Florești).

„**Disciplina opțională „Relații armonioase în familie”** în Școala Profesională nr.1 din Cahul s-a predat doar la grupele absolvente. O parte dintre elevii anului I și II, auzind despre disciplină de la colegii lor mai mari, au dorit și ei să studieze. Am convenit că pot veni la aceste ore, dacă au posibilitate, lucru care i-a bucurat” (Papana Maxim, Școala Profesională nr. 1, or. Cahul).

Activități individuale realizate de către elevi

„La tema „Interculturalitate și multiculturalitate în relație”, elevii au primit sarcina de a face investigații, timp de 2 săptămâni, asupra unui cuplu multicultural și să atragă atenția la valorile, obiceiurile și stilul de comunicare în cuplu. Ulterior, elevii au prezentat rezultatele observărilor” (Lavric Galina, Liceul Teoretic „Corjeuți”, s. Corjeuți, raionul Briceni).

Evaluarea

„Ca modalitate de evaluare a modulului I, le-am propus elevilor să elaboreze un pliant informativ care ar

conține informații structurate referitoare la temele discutate. Pliantul trebuia să aibă aspect estetic, iar informația să fie expusă clar, într-un limbaj accesibil” (Belibova Silvia, Liceul Teoretic „Varnița”).

„Ca evaluare a modulului II, le-am propus elevilor să elaboreze „Ghidul familiei fericite”, care să conțină caracterizarea unei familii fericite și recomandări pentru a avea relații armonioase în familie. Am apreciat aspectul estetic, ingeniozitatea, modul de expunere a informației, modalitatea de prezentare a produsului final. Elevii au elaborat discursuri, prezentării PPT, broșuri, pliante” (Belibova Silvia, Liceul Teoretic „Varnița”).

„Evaluarea sumativă la capitolul I am realizat-o împreună cu părinții și elevii. A fost un frumos schimb de experiență a 3 generații – copiii, părinți, buneii” (Tocan Lucia, Leonte Tatiana, Liceul Teoretic „M. Eminescu”, s. Ghindești, raionul Florești).

Alte activități cu impact

„După studierea temei „Dialogul în relație – arta de a vorbi”, le-am propus elevilor să practicăm comunicarea asertivă timp de o lună. Am afișat la tablă algo-

ritmul de alcătuire a mesajului asertiv. După o lună de zile, elevii au votat, în mod secret, nominalizându-i pe cei mai asertivi. Ulterior, cei mai buni elevi au fost premiați” (Belibova Silvia, Liceul Teoretic „Varnița”).

„În calitate de psiholog școlar, am constatat că elevii au devenit mai sensibili și mai conștienți la situațiile de criză în familia lor și nu ezită să-și împărtășească experiența în cadrul activităților de consiliere, căutând soluționarea unor probleme” (Catlabuga Liubovi, Liceul Teoretic „Hyperion”, Durlești).

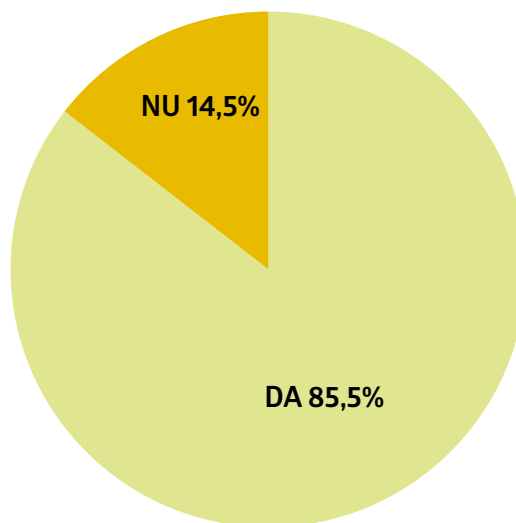
„În martie, am realizat cu elevii un concurs „7 la 7 pe data de 7”, în cadrul căruia, într-o formă distractivă, am ilustrat relația bărbat-femeie care se stabilește în cuplu” (Tocan Lucia, Leonte Tatiana, Liceul Teoretic „M. Eminescu”, s. Ghindești, raionul Florești).

În calitate de extindere la tema „Cunoașterea reciprocă a partenerilor”, le-am propus elevilor să studieze un coleg timp de 2 săptămâni: interese, abilități, atitudini, hobby, trăsături, vise etc. (elevii, în prealabil, au extras câte un bilețel cu numele colegului). La expirarea timpului, fiecare a prezentat ce a aflat despre coleg, fără a-l numi. Colegii au avut sarcina de a identifica despre care coleg este vorba” (Belibova Silvia, Liceul Teoretic „Varnița”).

3.5. Interacțiunea elevilor cu părinții

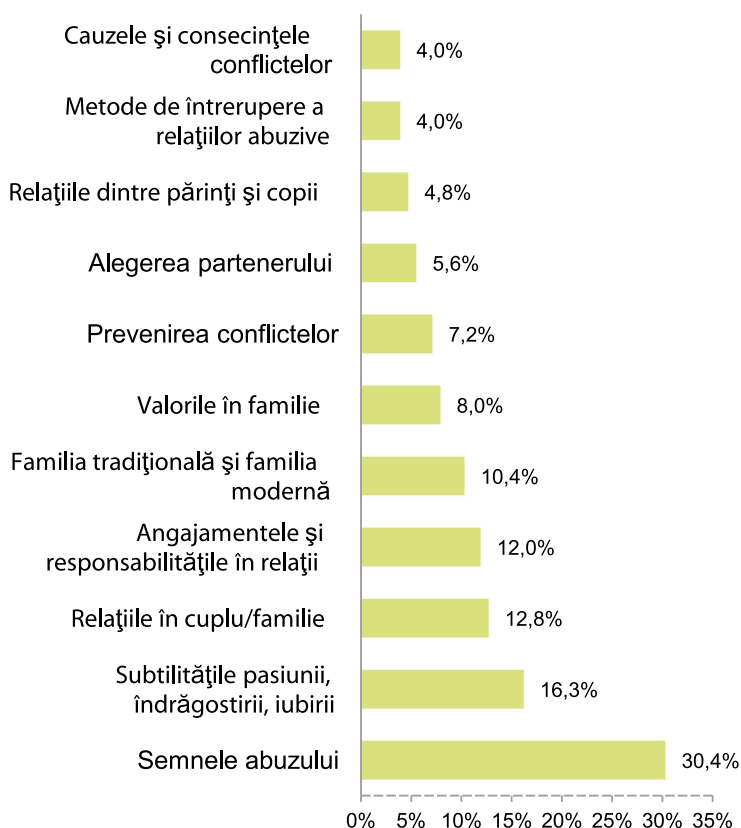
Datele cercetării Endline relevă că 85,5% dintre elevi au spus părinților despre disciplina opțională (a se vedea Figura 27). 1/3 dintre elevi au explicat părinților scopul discipline, 1/3 că se simt bine la disciplina dată, ceilalți însă au relatat despre temele pe care le discutau la disciplină (întrebare deschisă).

Figura 27. Ponderea elevilor care au spus părinților despre disciplina opțională „Relații armonioase în familie”, %

75,6% dintre părinții cărora copiii le-au spus despre disciplină au discutat cu aceștia unele teme (a se vedea în Figura 28), iar 67,1% le-au arătat și Caietul elevului.

Figura 28. Temele din cadrul disciplinei opționale discutate cu părinții, %

Fiind întrebați despre necesitatea studierii disciplinei opționale la școală, 88,2% dintre părinți au semnalat necesitatea studierii acesteia, față de 6,9%, care au menționat că nu știu și 4,9% dintre părinți care au evidențiat că disciplina dată nu trebuie studiată la școală, pentru că un copil poate afla aceste lucruri și acasă. În cadrul discuțiilor de grup, elevii au evidențiat că - „această disciplină, din punctul de vedere al părinților, este o ușurare. Mama s-a bucurat că nu trebuie să-mi explice, dar o fac persoane competente în domeniul dat. Mama îmi putea oferi punctul ei de vedere, experiența ei, dar lucrurile sunt mai complexe” (FG_3_M_S_E).

Părinții au fost rugați să nominalizeze, cel puțin, 2 teme care consideră că trebuie studiate în cadrul acestei discipline. Răspunsurile acestora evidențiază următoarele teme de bază: Aspectele legale ale familiei (32,7%), Violența în familie (17,7%), Angajamentele și responsa-

bilitățile într-o relație (11,3%), Soluționarea/rezolvarea conflictelor (11,3%), Relațiile părinți-copii (10,9%), Educația sexuală (8,9%), Alegerea corectă a partenerului (8,1%), Comportamentul în societate (4,4%), Etapele inițierii unei relații (4,0%), Comunicarea (3,6%), Educația copilului (3,2%), Granițele într-o relație (3,2%) etc.

Părinții au fost rugați să nominalizeze și 2 teme care nu trebuie studiate în cadrul acestei discipline. Temele nominalizate de către părinți cuprind: Caracterul ciclic al violenței (19,6%), Miturile iubirii (11,8%), Caracteristicile familiei tradiționale și ale celei moderne (11,8%), Relațiile sexuale (9,8%), Etapele de inițiere a relației (7,8%), Viața personală (7,8%) etc. Unii părinți nu înțeleg importanța discutării tematicii violenței, educației sexuale etc., considerând că acestea sunt teme tabu.

3.6. Modificările propuse de către cadrele didactice și de către elevi pentru îmbunătățirea disciplinei opționale

Elevii care au audiat disciplina opțională „Relații armonioase în familie”, în anul de studii 2016-2017, precum și cadrele didactice au fost întrebați despre schimbările care sunt necesare, la nivel de conținut, metode de predare, metode de evaluare. Viziunile acestora sunt prezentate în Tabelele 22 și 23 și trebuie luate în considerare.

Unele cadre didactice au semnalat necesitatea unei legături mai strânse cu părinții elevilor care audiază disciplina opțională. S-ar putea de practicat invitația părinților, la începutul anului de învățământ, ca să vizioneze, împreună cu copiii, filmul „Culorile” și, ulterior, să discute – 10-15 minute despre particularitățile și importanța disciplinei opționale. În felul acesta, părinții vor cunoaște despre noua disciplină.

Tabelul 22. Modificări necesare pentru îmbunătățirea disciplinei opționale, opinia cadrelor didactice

La nivel de conținut	La nivel de metode de predare	La nivel de forme de evaluare
<ul style="list-style-type: none"> · Dublarea numărului de ore (70 în loc de 35); · Modul III să devină Modul I; · Modulul Violență să nu fie ultimul; · Începerea disciplinei cu filmul „Culorile”; · Introducerea temelor: <ul style="list-style-type: none"> - Comunicare asertivă, - Gândire critică, - Manipulare; · Conținutul disciplinei să fie repartizat pe clase – 10, 11 sau a 12; · Desfășurarea subiectului privind responsabilitățile în familie; · Extinderea temei Inteligența emoțională; · Anumite aspecte despre violență liceenii le cunosc de la disciplina Educația civică. 	<ul style="list-style-type: none"> · Introducerea proiectelor de grup; · Introducerea proiectelor de mini-cercetare, · Metodele la prima etapă a lecției să fie mai interactive; · Introducere a metodei „scheletul de pește”; · Utilizarea metodelor cu un conținut creativ; · Utilizarea unor metode suplimentare. 	<ul style="list-style-type: none"> · De organizat mai variat orele; · Mese rotunde; · Comunicări; · Sondaje; · Evaluarea orală să fie predominantă; · Să fie utilizată și autoevaluarea; · Să fie propuse în Ghid diverse tipuri de evaluări sumative; · Realizarea unor cercetări de către elevi; · Elaborarea unor teste.

Se solicită o implicare a părinților în diferite discuții, în mod special, la temele:

- Divorțul și impactul acestuia asupra familiei;
- Familia tradițională și familia modernă;
- Responsabilitățile familiale;
- Alegerea partenerului de viață;
- Familia fericită;
- Comunicarea asertivă în familie.

Tabelul 23. Modificări necesare pentru îmbunătățirea disciplinei opționale, opinia cadrelor elevilor

La nivel de conținut	La nivel de metode de predare	La nivel de forme de evaluare
<ul style="list-style-type: none"> · Temele să fie mai interesante, cu filmulețe, jocuri – 12,7%; · Conținuturi mai practice – 5,5%; · Mai multe ore pentru discuții – 2,3%; · Teme privind depășirea unei relații; · Să fie structurat pe etape: în I an – cum începe o relație, în al doilea an – despre viața de familie; · <i>„De adăugat o temă despre cum să ne înțelegem mai bine pe noi, pentru ca să ne învățăm să ne autoapreciem”;</i> · Primele teme sunt plictisitoare, în opinia unor elevi. 	<ul style="list-style-type: none"> · Discutarea unor studii de caz concrete – 9,5%; · Mai multe aspecte educative – 6,4%; · Organizarea mai multor dezbateri – 1,4%; · Organizarea dezbaterilor între fete și băieți, între diferite școli, dezbateri în cadrul cărora să se ajungă la un compromis; · Mai multe jocuri de rol; · Mai multe activități creative; · Încurajarea celor timizi să participe la discuții; · Mai multe exerciții de autocunoaștere. 	<ul style="list-style-type: none"> · Excluderea evaluărilor – 5,5%; · Evaluarea în format electronic și oral – 4,1%; · Includerea unor studii de caz la evaluare – 3,2%; · Introducerea mai multor evaluări – 2,7%; · Utilizarea testelor grilă – 2,3%; · Introducerea testelor cu variante de răspuns – 1,4%.

CONSTATĂRI PRIVIND DISCIPLINA OPȚIONALĂ „RELAȚII ARMONIOASE ÎN FAMILIE”

Reieșind din obiectivele stabilite, datele cercetării permit să formulăm următoarele concluzii privind disciplina opțională „Relații armonioase în familie”, dar și schimbările, în termen scurt, pe care le-a determinat această disciplină, la nivel de cunoștințe, percepții, atitudini, stereotipuri ale elevilor și ale cadrelor didactice:

Necesitatea și utilitatea disciplinei opționale

- Disciplina opțională „Relații armonioase în familie” este pentru adolescenții din clasele a X-a – a XII-a o sursă de informații, dar și o disciplină pentru meditare și evaluare a cunoștințelor, percepțiilor, atitudinilor, stereotipurilor proprii, un laborator în care aceștia dobândesc noi competențe de comunicare asertivă, de abordare a conflictelor familiale, de formare a unor relații durabile și a unor viitoare familii armonioase.
- Elevii au evidențiat că disciplina opțională este „de folos”, „o lecție de viață pentru familie” cu multiple efecte în viitor - „ne învață cum să ne comportăm în familia noastră, cum să avem o familie armonioasă”, „cum să fim egali în drepturi”, „cum să depășim relațiile agresive...cum să ieșim dintr-o astfel de relație”. Cadrele didactice au menționat că disciplina opțională „Relații armonioase în familie” este una „binevenită”, „utilă”, pentru că ar constitui „abecedarul vieții de familie”, „un ghid”, pentru că abordează problemele cu care se confruntă familiile din societatea contemporană. Respectiv, 48,6% dintre audienții disciplinei, au semnalat că aceasta este foarte utilă, 39,1% - utilă, doar 11,4% - puțin utilă și 0,9% - deloc utilă. Topul celor mai utile teme discutate în cadrul disciplinei cuprind (în opinia elevilor): violența, inclusiv manipularea la etapa premaritală, violul – 40,7%, cuplul, familia: aspecte legale – 40,2%, subtilitățile pasiunii, îndrăgostirii, iubirii – 35,5%.
- Disciplina opțională „Relații armonioase în familie” trebuie să devină una obligatorie pentru elevii claselor liceale, în opinia mării majorități a elevilor și a cadrelor didactice care au predat disciplina, din cauza provocărilor care există în RM numărul mare de divorțuri, lipsa unui/ambilor părinți din cauza migrației, lipsa unor modele familiale pozitive în multe cupluri contemporane etc.
- Un rol deosebit în procesul de instruire a elevului îl are profesorul, ca sursă de cunoștințe, ca model de valori, ca utilizator de metode interactive, ca disponibilitate de comunicare și interacțiune. Elevii

au menționat ca profesorul care va preda această disciplină trebuie să fie „înțelegător”, „calm”, echilibrat”, „să cunoască psihologia copiilor”, „să respecte egalitatea de gen”, „să-și facă lucrul cu pasiune”, „puțin sever”, o persoană deschisă care să găsească limbaj comun cu toți elevii din clasă. Alte aspecte semnalate, care fac parte din portofoliul obligatoriu al profesorului sunt: acceptarea diversității de opinii, crearea unei atmosfere favorabil pentru a învăța, utilizarea diferitor metode interactive de predare, găsirea argumentelor pentru a explica situațiile concrete etc.

- Principalele provocări cu care s-au confruntat cadrele didactice în predarea disciplinei cuprind: neîncadrarea în timp, lipsa suportului informațional pentru elevi (manual), insuficiența materialelor audio-vizuale etc., multitudinea de sarcini pentru lucru individual, dificultăți în înțelegerea unor teme de către elevi, procesul de evaluare.
- Elevii au semnalat ca fiind dificile temele referitoare la aspectele de gen și familiile monoparentale. Termenii complicați/greu de înțeles, în opinia elevilor, sunt: multiculturalitate (10%), interculturalitate (5,9%), intercunoaștere (5,5%), inteligență emoțională (4,1%), disensiuni/conflicte în relații (4,1%), granițe în relații (3,6%) etc.
- Cadrele didactice au semnalat că au rămas impresionate de interesul și activismul elevilor la ore, precum și de rezultatele activităților desfășurate. Elevii au fost foarte creativi și ingenioși, au prezentat date statistice, diverse informații, desene și imagini, simboluri etc., într-un mod original. Un rol important în implementarea disciplinei au avut strategiile didactice și metodele utilizate, anume studiul de caz, lucrul individual, proiectul de grup, jocurile: „Semaforul”, „Turul Galeriei”, „Mână oarbă”, „Explozia stelară”, care descătușează elevii și îi implică activ.
- Necesitatea studierii disciplinei opționale „Relații armonioase în familie” a fost menționată

de 88,2% dintre părinții care au participat la cercetare, față de 6,9% care au menționat că nu știu și 4,9% dintre părinți care au evidențiat că disciplina dată nu trebuie studiată la școală, pentru că un copil poate afla aceste lucruri și acasă. S-a semnalat că școală la disciplina va fi predată de persoane competente, pregătite, iar experiența părinților este una limitată.

- Unele cadre didactice au evidențiat necesitatea unei legături mai strânse cu părinții elevilor care audiază disciplina opțională. Acesta s-ar putea face prin invitarea părinților la începutul anului de învățământ la școală, vizionarea, împreună cu elevii, a filmului „Culorile” și explicarea importanței disciplinei pentru viitorul elevilor, implicarea părinților în discuții la unele teme.

Schimbări la nivel de cunoștințe, percepții, atitudini, stereotipuri privind relațiile premaritale

- Disciplina opțională „Relații armonioase în familie” a determinat schimbări în ceea ce privește percepțiile și atitudinile elevilor față de relațiile premaritale. A crescut numărul elevilor care nu sunt de acord că o fată care locuiește împreună cu un băiat, până la căsătorie, este de o purtare ușoară (+21,8 p.p. pentru cei care au audiat disciplina în comparație cu +14,1 p.p. care nu au audiat-o), precum și a celor care nu sunt de acord cu faptul dacă un băiat face sex cu o fată, în afara căsătoriei, el nu are nicio responsabilitate față de ea (+20,0 p.p. pentru elevii care au audiat disciplina opțională în comparație cu -5,0 p.p. care nu au audiat-o) și, nu în ultimul rând, s-a majorat numărul elevilor care nu sunt de acord cu faptul dacă există o mare atracție sexuală, atunci există și o mare iubire (+17,3 p.p. pentru elevii care au audiat disciplina în comparație cu +6,4 p.p. care nu au audiat-o). Analiza schimbărilor, în opinia cadrelor didactice, privind aspectele nominalizate reflectă, de asemenea, schimbări pozitive.
- Dacă până la predarea disciplinei o parte dintre adolescenți, în alegerea parteneriei/lui, acordau o atenție importantă aspectul fizic, datele cer-

cetării finale relevă că aceștia au devenit mai informați referitor la aspectele ce trebuie să le cunoască despre partener/ă. Au înțeles că trebuie să vadă lucrurile în ansamblu. Actualmente, ei sunt precauți nu doar la aspectul fizic al persoanei, ci și la cel interior.

- Datele cercetării Baseline a arătat că semnele manipulării și ale abuzului, la etapa premaritală, nu sunt percepute și înțelese de către tineri. Doar 1/3 dintre ei le-au menționat corect. Cercetarea Endline relevă că unele cunoștințe ale elevilor în acest domeniu s-au îmbunătățit. După audierea disciplinei, peste 50 la sută dintre elevi au putut nominaliza diferite semne ale manipulării și ale abuzului. De asemenea, s-a constatat și îmbunătățirea cunoștințelor cadrelor didactice privind semnele manipulării și ale abuzului, la etapa inițierii unei relații.
- Informarea adolescenților privind comportamentele de risc s-a îmbunătățit. Marea majoritate a tinerilor au înțeles importanța informării, asumării responsabilităților și controlului comportamentului, pentru a preveni sarcinile nedorite, abuzul, manipularea la etapa premaritală. Respectiv, a crescut de la 51,4% la 69,5% (+18,1 p.p.) ponderea celor care și-au menționat dezacordul ce ține de responsabilitatea femeii de a se proteja și a nu rămâne însărcinată. La această întrebare însă există diferențe semnificative pe gen. Numărul fetelor care și-au manifestat dezacordul este mai mare decât al băieților – 72,7% și 62,9%, respectiv.
- Adolescenții au învățat la disciplina opțională modalități de a spune „Nu” unui partener care insistă la relații sexuale: (i) comunicarea asertivă referitoare la faptul că nu sunt pregătit/ă, (ii) insistarea că nu ești gata pentru o relație serioasă și nu poți face acest pas, (iii) informarea adulților în cazul când partenera/ul insistă.
- Cercetarea Endline relevă tendințe pozitive în schimbarea percepțiilor și a unor stereotipuri față de viol: s-a majorat numărul tinerilor care nu sunt de acord că fetele sau femeile din fami-

lii asigurate nu ajung victime ale violului (+ 23,7 p.p. printre audienții disciplinei opționale, față de o creștere de doar 1,8 p.p., în rândul elevilor care nu au audiat disciplina), dar și a celor care nu sunt de acord că un bărbat dintr-o familie bine asigurată nu poate să fie un violator (+ 21,8 p.p., în comparație cu +6,8 p.p.). Schimbări în opiniile elevilor audienți ai disciplinei opționale s-au constatat și referitor la dezacordul cu afirmația că dacă o fată sau femeie este îmbrăcată sumar, ea este de vină pentru că a provocat violul – de la 35,5%, la 46,8% (+11,3%), precum și a dezacordului că nu se consideră viol dacă fata sau femeia în timpul actului sexual constrâns nu a strigat și nu și-a exprimat dezacordul de la 23,2%, la 35,5% (+12,3 p.p.). În rândul cadrelor didactice care au implementat disciplina opțională, de asemenea, s-au atestat schimbări pozitive privind percepția violului. Cu toate acestea, datele cercetării Endline relevă că schimbarea stereotipurilor la acest capitol este un proces anevoios și atâta timp cât acestea nu se schimbă la cadrele didactice, nu putem să așteptăm mari schimbări în rândul tinerilor.

Schimbări la nivel de cunoștințe, percepții, atitudini, stereotipuri privind familiile armonioase

- Cercetările realizate semnaleză ușoare îmbunătățiri, în viziunile elevilor care au audiat disciplina opțională referitor la relațiile armonioase în familie și familia fericită, în comparație cu cei care nu au beneficiat de acest curs. A crescut ponderea elevilor de la 25,5%, la 41,4% (+15,9 p.p.) din eșantionul de bază, care nu sunt de acord că partenerul perfect trebuie să satisfacă toate așteptările (și doar +4,1, p.p. printre elevii care nu au audiat disciplina opțională).
- Există dificultăți în schimbarea unor stereotipuri ale elevilor, dar și ale cadrelor didactice despre familia fericită. Astfel, o bună parte dintre aceștia împărtășesc încă ideea că o familie este fericită doar dacă are copii; că o familie este fericită doar atunci când este bine asigurată financiar etc.

- Nucleul valoric al unei familii fericite în opinia tinerilor, până la audierea disciplinei opționale și după audierea acesteia, relevă 7 valori de bază – încredere, respect reciproc, comunicare, egalitate, fidelitate, cooperare, angajament. Semnalăm însă că importanța unor valori a crescut. Spre exemplu: egalitatea (+17,3%), angajamentul (+14,6%), cooperarea (+14,5%), fidelitatea (+13,2%), flexibilitatea (+10,9%). Analiza opiniilor, prin prisma variabilei de gen, relevă că se păstrează unele diferențe între valorile fetelor și cele ale băieților. Băieții care au audiat disciplina opțională pun un accent mai mare pe cooperare (71,4%), bogăție (18,6%), autoritate (11,4%). Fetele însă, într-o măsură mai mare decât băieții, pun accentul pe așa valori, precum: încrederea (97,3%), respectul reciproc (95,3%), comunicarea (92,7%), egalitatea (90,7%), angajamentul (40%), flexibilitatea (26%).
- Tendințe pozitive se observă și în ceea ce privește strategiile de abordare a conflictelor în familie. A crescut ponderea elevilor ce înțeleg că certurile în familie trebuie abordate prin strategii de colaborare (+14,0 p.p.) și compromis (+6,8 p.p.). La etapa Baseline, aproximativ, al treilea băiat consideră că evitarea este o bună strategie pentru soluționarea conflictelor din familie. Numărul băieților care nu cunoșteau strategii pentru abordarea conflictelor în familie, de asemenea, era destul de mare – 7,7%, față de 1,7% în cazul fetelor. Cercetarea Endline indică o creștere de 29,4 p.p. în rândul băieților referitor la faptul că certurile în familie trebuie soluționate prin colaborare, dar și reducerea cu 6,3 p.p. a celor care nu cunosc strategii de abordare a conflictelor în familie.
- Cercetarea Baseline a atestat, atât în rândul elevilor, cât și al cadrelor didactice, prezența unor stereotipuri privind egalitatea de gen în familie și în societate. Pentru combaterea stereotipurilor, cadrele didactice au utilizat în timpul disciplinei opționale „Relații armonioase în familie” diverse metode interactive: jocul de rol, studiul de caz, dezbaterea, teatrul social. Cu ajutorul acestora, s-a prezentat diversitatea de comportamente și elevii au avut posibilitatea să mediteze asupra avantajelor și dezavantajelor fiecăruia.
- Disciplina opțională a determinat reducerea stereotipului, precum că bărbatul este persoana care trebuie să asigure familia financiar, iar soția este responsabilă de creșterea și educația copiilor. Astfel, a crescut numărul elevilor care nu sunt de acord cu afirmația dată – de la 32,7%, la 58,2% (+25,5 p.p.) în rândul celor care au audiat disciplina, în comparație - de la 31,8%, la 45,5% (+13,7 p.p.) cei care nu au beneficiat de disciplina opțională. Semnalăm că, din perspectiva de gen, s-au constatat diferențe semnificative la acest subiect. Numărul fetelor care nu sunt de acord cu afirmația dată este de 65,3%, în comparație cu 42,9% al băieților.
- Peste 73 la sută dintre fete au menționat în studiul Endline (acordul total și acordul parțial) referitor la afirmație dacă soțul trebuie să meargă singur la întâlnirea cu prietenii, atunci acesta trebuie să informeze partenera, situație cu care băieții sunt de acord, într-o măsură mai mică (65 la sută). Comparativ, 77 la sută dintre fete și 82 la sută dintre băieți consideră (acord total sau parțial) - dacă soția merge la o întâlnire cu prietenii, atunci aceasta trebuie să informeze partenerul. 13 dintre cadrele didactice au menționat acordul (total sau parțial) cu afirmația soțul trebuie să ceară voie întotdeauna de la soție atunci când vrea să meargă singur la întâlnire cu prietenii și viceversa.
- Cercetarea Baseline a demonstrat prezența stereotipurilor în rândul tinerilor privind imaginea și rolurile femeii în cadrul gospodăriei. Astfel, o bună gospodină și o bună soție trebuie să știe a găti (85,2%), să-i placă să facă curățenie (70,2%), să aibă părere proprie (61,6%), să asculte întotdeauna părerea soțului (49,8%), să poată ierta soțul atunci când acesta o va jigni, dar își va cere scuze (40,2%), să fie frumoasă (25,5%), să fie cu studii superioare (22,5%). Cercetarea Endline relevă unele schimbări în percepțiile elevilor privind rolul femeii și al bărbatului în familie. Schimbările sunt mai semnificative la elevii care au audiat disciplina opțională, în

comparație cu cei care nu au audiat această disciplină. A crescut ponderea elevilor ce consideră că este important pentru „o bună gospodină” să aibă părerea proprie, a scăzut ponderea celor care pun nou accentul pe frumusețe, pe „iertarea” soțului atunci când acesta își jignește soția, pe realizarea sarcinilor de curățenie, pe ascultarea soțului etc.

- Stereotipurile erau prezente și vis-a-vis de rolul bărbatului în familie. Cercetarea Baseline relevă că un bun gospodar și un bun soț, în opinia tinerilor, trebuie să aibă un loc de muncă bine plătit (72,3%), să aibă părere proprie (63,6%), să asculte întotdeauna de părerea soției (57,0%), să poată ierta atunci când soția va striga la el și apoi își va cere scuze (53,9%), să știe să gătească (44,3%), să-i placă să facă curățenie (30,0%), să fie cu studii superioare (26,8%), să fie puternic sau să aibă mușchii reliefați (25,2%), să fie frumos (18,6%). Cercetarea Endline relevă schimbări semnificative în percepția rolului bărbatului în familie: a crescut ponderea elevilor ce apreciază părerea proprie la un bun gospodar (+20,4 p.p.), implicarea în menaj (+15,2%), pe de o parte, pe de altă parte, a scăzut importanța frumuseții (-11,2 p.p.), mușchilor reliefați, ascultării permanente a părerii soției (-8,0 p.p.), „iertării” soției în cazurile când aceasta strigă (-7,1 p.p.).
- Viziunile tinerilor referitor la responsabilitățile familiale sunt influențate de educația primită în cadrul familiei de origine. Datele cercetărilor relevă însă că disciplina „Relații armonioase în familie” a reușit să producă schimbări semnificative în atitudinile a peste 20 la sută a tinerilor privind responsabilitățile în cadrul familiei: a crescut cu 20,5 p.p. dezacordul referitor la faptul că cel mai important lucru pentru o femeie este de a avea grijă de casă și de a găti (+14,1 p.p. în rândul celor care nu au audiat), a crescut cu 24,5 p.p. dezacordul că schimbarea scutețelor, spălarea și alimentarea copiilor intră în responsabilitățile femeii (+10,5 p.p. comparativ), a crescut cu 25,9 p.p. dezacordul cu faptul că bărbatul trebuie să aibă ultimul cuvânt în luarea deciziilor în familie (+4,1 p.p. comparativ),

a crescut cu 20,4 p.p. dezacordul, precum că bărbatul în familie trebuie să aibă ultimul cuvânt în cheltuirea banilor (+2,7 p.p. comparativ).

Schimbări la nivel de cunoștințe, percepții, atitudini, stereotipuri referitoare la violența în familie

- Cercetarea Endline prezintă ușoare îmbunătățiri în informarea elevilor privind agresivitatea și violența. A crescut ponderea elevilor ce și-au anunțat dezacordul că agresorul poate fi ușor identificat la prima întâlnire cu 13,2 p.p., față de doar 2,3 p.p. la elevii care nu au audiat disciplina. Ponderea elevilor din eșantionul de bază, care nu sunt de acord că o femeie trebuie să tolereze violența pentru a-și păstra familia, de asemenea, a crescut cu 10,4 p.p., față de doar 5,9 p.p. în eșantionul de control. Diferențele de gen la acest subiect se micșorează: 88% dintre fete sunt în dezacord față de doar 82,1% dintre băieții care au audiat disciplina.
- Printre audienții disciplinei opționale s-a redus numărul celor care consideră că nu ar trebui să intervină nimeni în cazul violenței în familie, aceasta fiind problema internă a familiei cu 21,4 p.p. În același timp, semnalăm că a crescut numărul elevilor ce știu că, în caz de violență, trebuie să intervină polițistul de sector (+27,3 p.p.), rudele (+25,5 p.p.), prietenii (+16,4 p.p.), asistentul social (+15,5 p.p.), medicul (+13,6 p.p.), cadrele didactice (+9,5 p.p.). Datele cercetării relevă că la acest capitol a crescut gradul de informare și printre elevii care nu au avut această disciplină, însă într-o măsură mai mică decât la elevii beneficiari ai cursul „Relații armonioase în familie”. Acest fapt se explică prin abordarea tematicii violenței și în cadrul disciplinei „Educație civică”.
- Cunoștințele elevilor despre formele violenței în familie erau insuficiente la etapa cercetării Baseline. Doar 25 la sută dintre elevi cunoșteau despre violența economică, 28 la sută – violența spirituală, 43 la sută – violența sexuală, 79 la sută – violența psihologică și 85 la sută - violența fizică. La cercetarea Endline, s-a atestat creșterea gradului de

cunoaștere a formelor de violență: cu 30,9 p.p. a violenței sexuale, cu 18,6 p.p. a violenței economice, cu 15,0 p.p. a violenței spirituale și cu 12,3 p.p. a violenței psihologice la fel cu 12,3 p.p. a violenței fizice. Analiza comparativă a schimbărilor survenite relevă că la audienții disciplinei opționale „Relații armonioase în familie” cunoștințele privind formele de violență au crescut aproape dublu, în comparație cu elevii care nu au audiat această disciplină.

- S-a constatat în cercetarea Baseline că elevii întâmpinau dificultăți în perceperea situațiilor de violență în familie. Cei mai mulți asociau violența în familie cu bătaia sau lovirea unui membru, mai rar, situații când se folosesc cuvinte urâte, când se strigă etc. Disciplina opțională a permis o mai bună înțelegere a situațiilor de violență în familie, în special, când copiii își bat/lovesc părinții (+22,3 p.p.), când soția bate/lovește soțul (+15,9 p.p.), când soțul strigă la soție sau soția la soț (+15,5 p.p.), când un membru al familiei se teme de alt membru (+13,2 p.p.), când soții se numesc urât (+13,2 p.p.), când părinții îi numesc pe copii urât (+11,8 p.p.), când părinții strigă la copii (+10,0 p.p.).
- Gradul de cunoaștere a măsurilor de protecție pentru victimele violenței în familie s-a îmbunătățit în eșantionul de bază într-o măsură mai mare decât în cel de control. Astfel, cunoașterea despre existența asistenței juridice a crescut de la 63,6%, la 76,8% a asistenței psihologice de la 91,8%, la 97,3%, a asistenței medicale de la 77,7%, la 87,7% a cazării sau plasamentului de la 46,6%, la 54,5% și a consilierii pentru copii de la 50,9%, la 58,2% în eșantionul de bază. A crescut și gradul de informare a cadrelor didactice referitor la măsurile de protecție la care au dreptul victimele violenței. Putem afirma că marea majoritate a cadrelor didactice cunosc măsurile de protecție pentru victimele violenței în familie, însă există loc pentru a îmbunătăți situația.
- Cunoașterea instituțiilor la care pot să apeleze victimele violenței în familie era redusă, la cerce-

țarea Baseline. 52,3% dintre elevi din eșantionul de bază și 54,1% din cel de control au menționat că nu cunosc instituțiile la care să apeleze, în cazurile de violență. La cercetarea Endline, numărul celor care nu cunosc instituțiile la care pot apela după ajutor s-a micșorat cu 25 p.p., în eșantionul de bază, și 19,6 p.p., în eșantionul de control. Observăm că îmbunătățirea cunoștințelor a fost posibilă și în eșantionul de control datorită cursului de „Educație civică”, însă într-o măsură mult mai mică. Analiza instituțiilor menționate, ne arată că informarea a fost diferită, în cadrul disciplinei opționale „Relații armonioase în familie” și a disciplinei obligatorii „Educația civică”. Printre elevii care au audiat disciplina opțională s-a majorat cu 33,6 p.p. numărul elevilor care cunosc telefonul de încredere 08008808, în comparație cu doar 5,5 p.p. în eșantionul de control.

Alte schimbări pe care le-a determinat disciplina „Relații armonioase în familie”

- Cadrele didactice au semnalat că datorită acestei discipline opționale elevii, au avut posibilitatea să cunoască mai bine colegii și pe ei înșiși, să-și ridice stima de sine, au devenit mai uniți, mai toleranți, mai comunicativi, mai echilibrați emoțional etc.
- Unele cunoștințe acumulate de către elevi au fost puse în practică în grupurile de prieteni, în familie „*i-am explicat mamei că în toate situațiile există mai multe alegeri și că trebuie să-i oferi posibilitatea tânărului să aleagă*”, „*mă strădui să ajung la compromis, să observ și să respect opinia celuilalt partener*”, au determinat schimbări și în relațiile elevilor cu părinții „*discutând subiectele de la ore cu mama, ne-am apropiat*”.
- Nu în ultimul rând, semnalăm că disciplina opțională „Relații armonioase în familie”, pe lângă schimbările pozitive, la nivel de cunoștințe, percepții, atitudini, stereotipuri în rândul cadrelor didactice, a determinat și schimbări practice în familiile acestora: depășirea situațiilor conflictuale, trecerea de la forma de concubinaj la cea de căsătorie etc.

RECOMANDĂRI

Rezultatele cercetării permit înaintarea următoarelor recomandări:

Ministerului Educației:

- Disciplina opțională „Relații armonioase în familie” să devină una obligatorie, pentru că aceasta este o necesitate a timpului, determinată de provocările actuale cu care se confruntă familia: schimbările în relațiile familiale, migrația părinților, lipsa unor modele familiale etc. Trebuie să conștientizăm că familia este valoarea cea mai importantă a unei societăți, iar școala trebuie să pregătească elevul pentru viață;
- Admiterea dublării numărului de ore de la 35, la 70 și predarea disciplinei pe parcursul a 2 ani;
- Organizarea discuțiilor publice, pentru a vedea clasele în care ar fi bine de implementat disciplina, în a IX-a – X-a sau a X-a – XI-a. În opinia unor elevi, disciplina ar trebui implementată începând cu clasa a IX-a, din motiv că „majoritatea adolescenților fac greșeli până ajung la liceu. La liceu e târziu deja”.

Centrului Internațional „La Strada”:

- Promovarea disciplinei, la nivel național, prin filmele cu secvențe din cadrul orelor, concluzii ale

elevilor și ale cadrelor didactice;

- Revizuirea structurii curriculumului de către cadrele didactice care au predat disciplina, ținând cont de doleanțele elevilor;
- Necesitatea discutării și stabilirii particularităților predării subiectului „Violența în familie” la disciplina opțională „Relații armonioase în familie”, în comparație cu ceea ce se predă la această temă la cursul de „Educație civică”;
- Elaborarea unui manual „Relații armonioase în familie” pentru elevi;
- Pregătirea unor materiale audiovizuale la diferite teme, care să ajute cadrele didactice în procesul de predare, precum și elevii în însușirea de noi cunoștințe și în formarea de competențe;
- Înaintarea mai multor tipuri de evaluări care ar putea fi aplicate de către cadrele didactice;
- Elaborarea unor studii de caz la temele din curriculum care să fie dezbătute în cadrul orelor;
- Susținerea formării unei rețele a cadrelor didactice care predau disciplina „Relații armonioase în familie”.

Administrației instituțiilor de învățământ:

- Promovarea disciplinei în cadrul diferitor manifestări școlare, la nivel de comunitate, prin filmulețe cu fragmente de la ore, însoțite de concluziile elevilor;
- Cadrele didactice care vor preda această disciplină să fie persoane bine pregătite în acest domeniu, deschise pentru a se înțelege cu toți elevii din clasă.

Cadrelor didactice:

- Promovarea disciplinei în rândul elevilor, al părinților;
- Implicarea părinților la unele ore ale disciplinei: „Roluri și funcții familiale”, „Familia tradițională și familia modernă”, „Ce înseamnă familia fericită”, „Valori și mentalități în ceea ce privește familia”;
- Invitarea unor specialiști la curs (1-2 ori pe an): medic, avocat sau jurist, polițist etc.;
- Valorificarea experienței cadrelor didactice care au implementat disciplina în alte instituții de învățământ.

Studiul „Schimbările determinate de disciplina opțională „Relații armonioase în familie”, la nivel de percepții, stereotipuri și atitudini”, e destinat reprezentanților Ministerului Educației, managerilor instituțiilor educaționale și cadrelor didactice, tuturor actorilor sociali implicați în dezvoltarea politicilor educaționale în domeniul vieții de familie, precum și părinților și elevilor din Republica Moldova.

ANEXE

A

Tabelul 1. Date despre persoanele participante la discuțiile de grup

BASELINE		
Nr. de discuții de grup	Categoria de participanți	Numărul de participanți
FG_P_B	Cadre didactice	10
FG_1_B_S_B	Băieți, or. Iargara, regiunea Sud	10
FG_2_F_N_B	Fete, s. Pelenia, raionul Drochia, regiunea Nord	9
FG_3_M_C_B	Băieți și fete, mun. Chișinău, regiunea Centru	10
Total 4 FG	10 cadre didactice 29 de elevi	
ENDLINE		
FG_P_E	Cadre didactice	11
FG_1_F_N_E	Fete, or. Sângerei, regiunea Nord	10
FG_2_B_C_E	Băieți, mun. Chișinău, regiunea Centru	10
FG_3_M_S_E	Băieți și fete, or. Ștefan Vodă, regiunea Sud	11
Total 4 FG	11 cadre didactice 31 de elevi	